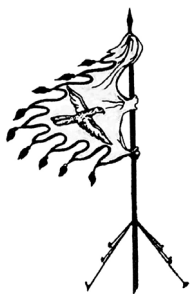

Даша-Дондоб ОЧИРОВ

БОДИ СЭДЬХЭЛ

Уянгата шүлэгүүд ба поэмэнүүд

УЛААН-ҮДЭ • 2018

Очиров Д.-Д.Э.

Боди сэдхэл. – Улаан-Үдэ, 2018. – 2...х.тз.

Даша-Дондоб Очиров шүлэгүүдэйнгээ шэнэ ном дотор шэнэ зуун жэлэй дэбисхэр дээр мүнөөнэй бураад – монголшуул хаанаһаа уг гарбалтайгаа, элинсэг хулинсагнай хэд байһан бэ, хэлэ амаяа алдажа байһан ушарһаа саашадаа хуби заяамнай ямархан байха ааб гэжэ ирагуу найрагша ханаа үнөөндэ орожо, бурхан багшадаа хандана.

Ажабайдалай удха онгилһон уянгата шүлэгүүдэйн мүнүүд гүн ухаан бодолһоо далижана гэхэдэ буруу болохогүй хэбэртэй. Физикын болон философиин хоёр эрдэм тэгшэ шудалһан автор зуун жэлнүүдэй уулзуур дээрэ ажамидарха зол хубитай байһан тула харюусалгатайгаа мэдэржэ, уянгата шүлэгүүд соохи мүнүүдээрэ хүн зоной, арад түмэнэй сэдхэл хүлгөөхэ шадалтай ха.

Суглуулбарин гурбанай нэгэ хуби бурхан багшын хургаалнуудһаа үндэнэ эшэ абажа бэшэгдэһэн шүлэгүүдһэнь эхэ зургаан зүйл хамаг амитадта зориулагдаһан энэрхы дурлал элшэтэжэ байхал; үйлынгөө үри хайжаруулжа, зол жаргал эдлэхын ба аза талаантай ябахын тула юрын хүн арбан хара нүгэл сээрлэжэ, арбан сагаан буян сахижа, боди сэдхэл үүсхэхэ ёһотой болонол.

Стихи Д.-Д.Э. Очирова всегда отличало острое ощущение современности, на всех этапах его творчества есть свои актуальные для данного времени главные мотивы. Многие критики отмечают как отличительную особенность его поэтического таланта метафоричность, ассоциативность образного мышления, идущие от философского восприятия мира. Нетрадиционность поэтического строя языка также является его собственной манерой письма. Национальная атрибутика, ментальная особенность мышления с этическими и эстетическими ценностями восточной культуры в поэзии Очирова, сочетаясь с его широкой панорамой видения мира, определяет ему особое место в бурятской поэзии.

УДК
ББК

ISBN 978-5-91407-168-1

ДАША-ДОНДОБ ОЧИРОВАЙ УРАН ҺАЙХАНАЙ ЮРТЭМСЭ

(Урид хэлэгдэхэ үгэ)

Мүнөө үеын буряад уран шүлэгэй хүгжэлтэдэ нэмэри оруулһан, бэлигтэй уран зохёолшодой нэгэн Даша-Дондоб Очиров болоно.

Даша-Дондоб Эметхенович Очиров уран зохёолшо, философин гүн ухаанай эрдэмэй доктор, олон тоото эрдэм шэнжэлгын ажалнуудай автор, Хурамхаанай аймагай Дэргээнэй сомоной Ботоолло нютагта 1948 оной январин 2-то түрэхэн юм. Бага наһанһаа буряад арадайнгаа аман зохёол, уран зохёол уншаха, шагнаха дуратай хүбүүн байһан. Дунда хургуулида нуража байхадаа түрүүшынгээ шүлэгүүдые бэшэжэ, ханын сониндо гаргажа, уншагшадые ехээр һонирхуулһан юм. Арбадахи ангида байхадаа бэшэхэн шүлэгүүдын «Буряад Үнэн» сониндо хэблүүлэгдэхэн байна. Энэнь үшөө ургажа ябаһан, хая эхилжэ байһан ерээдүйн уран зохёолшодо ехэ урма зориг олгоһон байха юм.

Дэргээнэй дунда хургуулиа 1966 ондо дүүргээд, аймагай «Баргузинская правда» сониндо оршуулагшаар хүдэлхэн. 1974 ондо Москвагай горно дээдэ хургуулин физико-техникын факультет дүүргэжэ, буряад нютагтаа бусаад, республикынгаа томо үйлдбэрийн заха холын Захааминда оршодог «Зэдын вольфрам-молибденэй комбинатдай» «Холтосоной» газар дорохи уурхайда мастераар, инженерээр хүдэлхэн юм. 1975 онһоо Зүүн Сибирийн технологиин дээдэ хургуулида ажаллажа эхилээд, наһанайнгаа амаралтада гаратараа тэндэ хүдэлхэн намтартай.

Үшөө оюутан байхадаа бэшэхэн шүлэгүүдын «Шэнэ нэрэ» гэжэ рубрикада «Буряад Үнэн» сониндо толилуулагдаа һэн. Олон жэлэй туршада Д.-Д. Очировай шүлэгүүд манай республикын сонинуудта, бүхы Россин сонин «Литературная газета», тэрээнһэ гадна «Байгал», «Байкал», «Морин хуур», «Вершины», «Сибирские огни» сэтгүүлнүүдтэ хэблүүлэгдэхэн. Д.-Д. Очиров өөрынгөө шүлэгүүдые олон шагнагшадта, харагшадта радио, телевиденидэшые уншажа, дамжуулһан байха юм.

1974, 1976 онуудта гараһан залуу буряад уран шүлэгшэдэй “Залуу наһанай охин” гэхэн согсолборинуудта шүлэгүүдээ оруулжа хэблүүлхэн байна. Гадна 1998 ондо “Сагай дүхэриг. Буряад шүлэгэй антологи. 1983 – 1998.” гэхэн согсолбори соо шүлэгүүдын бага оролсоһон. Гэхэ зуура, 2010 ондо “Антология литературы Бурятии XX – начала XXI века. Т.1.Поэзия.”, 2013 ондо “Буряад шүлэгэй далай” гэжэ Буряад уран зохёолой антологидо, 2017 ондо “Современная литература народов России. Поэзия. Антология”(Москва) гэжэ номдо шүлэгүүдын ород болон буряад хэлэнүүд дээрэ тунхалагдаһан юм.

«Хүлэгни адуундаа» гэжэ номын 1987 ондо Буряадай номой хэблэлдэ гараһан байна. Энэ ном соонь байгаали ба хүнэй сэдхэлэй уян мэдэрэл, буряад зоной заншалта байдал, зан абари зураглаһан шүлэгүүд ороно. «Тээгэ-тээгэ» гэжэ нэрэтэй, буряад арадайнгаа заншал ирагуу һайханаар зураглаһан номын ерээд онуудта хэблэгдэхэн юм.

2010 ондо поэдэй «Буряад-монгол угсаатамнай, сэрэг монгол удхамнай» ном гараһан байна. Ном соогоо уран зохёолшо буряад, монгол арадай түүхын асуудалнуудые шүлэглэмэл формодо оруулжа, уянгата аялгатай болгон бэшэхэн байха юм.

2016 ондо поэдэй «Уянгата шүлэгүүд ба поэмэнүүд» гэжэ нэрэтэйгээр томохон хэмжээнэй ном нара хараһан байна. Энэ согсолбори соогоо ажабайдалай удха бэдэрхэн шүлэгүүдэйн мүнрүүд гүн ухаан бодолой дали доро түрэнэ гэхэдэ буруу

болохогүй гэжэ ханагдана. “Бурядби” гэжэ өөрыгөө мэдэрээгүй, буряад-монгол эртэ урдын нэрэ солоёо, уг удхаяа “уһанда хаяһан”, түрэлхи хэлээ тоохоёо болиһон, “тоол-хоёо алдаһан” (шүлэгүүдэй авторай үгэнүүд) манай үеын буряад зондо энэ ном шанга ханамжа болохо гэжэ найдагдана. Энэ ном дээрэ онсо тогтоё.

Д.-Д. Очировай зохёохы зам хадаа мэргэжэл шадабарияа улам саашань дээшлүүлхэ эрмэлзэл, уран аргын зүйлнүүдые бэдэрэлгэ болоно. Уран зохёолшын шүлэгүүдын удхынгаа, уран найруулгынгаа талаар нилээд үргэн дэлсэтэй, ажабайдалай, гүн ухаанай, буряад-монголшуудай түүхын, абари зангай үзэгдэлнүүд олон тээһэн нарыар, уран хайханаар тааруулагдаһан байдаг. Эндэ эгээн шухалань юун бэ гэхэдэ, поэт гүнзэги удхатай юрын үгэнүүдээр, уран эли тодо зүйлнүүдээр дүрэ зураглан гаргана.

Дала наһанайнгаа үндэр дабаан дээрэ гараһан Буряад Улсын уран найрагшадай нэгэн – буряадай элитэ поэт Баир Дугаровта зориулһан “Евразиин үргэн дайдын дуушан – буряад-монгол Миларайба” – гэжэ статья соогоо Д.-Д. Очиров дала наһатайшуулай когорто соо бээ оруулхадаа, өөрынгөө нуури “поэты-семидесятники” гэжэ гү, али “концептуалистууд болон постмодернистуудай» дунда олоно һэн. Энээн тухай юун гэжэ арсалдаад яахабибди; харин мэдээжэ шүүмжэлэгшэ, эрдэмэй доктор Л.С.Дампилова иигэжэ бэшэнэ: “Д.-Д. Очировай шүлэгүүд болбол мүнөө сагай онсо янзые хурса мэдэрэлээр ойлгодоогоороо шалгардаг; уран бүтээлэйнгээ ямаршье шатада тэрэ сагайнгаа тон шухала гол зүйлнүүды оложо тобойсо харуулжа шададаг гэшэ. Тэрэнэй зохёохы бэлигын хадаа гүн ухаанай нюдөөр юртэмсы шэртэһэнһээ һабагшатай уран хайханай образ-дүрсэнүүдын метафорическэ, ассоциативна шанарнуудтай дээрэхээ бэшэнһээ илгардаг гэжэ олонхи шүүмжэлэгшэд тэмдэглэдэг юм. Поэтическэ хэлэнэйн юрэ бусын байгуулалтайһаань дулдыдажа, тэрэн авторай бэшэһэн зүйлнүүдын тон өөрын шэнжэтэй болгоно. Арад улсасай гүнзэги үндэһэнһөө эшэтэй, онсо орёо өөрын шэбшэлгэ - ухаатай хадаа, зүүн зүгэй этическэ болон эстетическэ баялигууд дээрэ үндыһэн Очировай поэзи үргэн дэлсэтэй философско хараа бодолтой нягта холбоотой байһан тула буряад үндэһэн ирагуу найрагта онсо нуури эзэлнэ”. Эрдэмтэ шүүмжэлэгшын үгэһэн энэ үндэр сэгнэлтэ ехэнхи хубидаа зүб ха. Юундэб гэхэдэ, Даша-Дондоб Очировай зохёохы ажалда, бэшэһэн шүлэгүүд соонь хоёр дэлхэй – Баруун ба Зүүн зүг уулзажа, дээрэ тэмдэглэгдэһэн тэрэнэй поэзийн онсо янзыень, шүлэгэйн, хэлэнэйн байгуулалты онсо өөрын шэнжэ шанартай, хараа бодолтой болгоно гэхэдэ буруу болохогүй гэжэ ханагдана.

Дээрэ дурдагдаһан “Буряад Үнэн” сониной “Шэнэ нэрэ” гэжэ рубрикада гараһан Москвада һурадаг оюутанай ниислэл хотодо дуратайгаа мэдүүлһэн шүлэг соонь иимэрхүү мүнрүүд ушарна: “метрогой эшхэрээндэ, зоной дундуур нидхэрээндэ, / “Үдэшын Москвагай” хойноһоо ээлжээндэ зогсохо, / үлүү билет кинодо бэдэрхэ, / олонгүй Москвагай үйлсөөр зайха, / зунайнь аадарта нэбтэрхэ, / амиды ба броонзо поздүүдтэнь.” Эдэ мүнрүүды уншаад, хэдэн жэлэй үнгэрһэн хойно, манай классик Цырен-Дулма Дондокова автортайнь танилсахадаа: “Эдээхэн мүнрүүдшни буряад шүлэгтэ шэнэ уянга асарба ха. Онсолон хэлэхэдэ – амиды ба броонзо поздүүдын,” – хэлээ һэн ха гэжэ Д.-Д. Очиров дулааханаар һанана. Гадна, иимэ зүүн зүгэй маягаар бэшэгдэһэн: “Саһан ороно / Сонгми тохсон / Вьетнамда үгы.” болон “Хоһон хүнэг / Ханхинахаар тоһон ха, / Хоһон бодол хашхархаар бэлэн ха.” – мүнрүүдын баһашье суута поэтессэдэ һайшаагдаа һэн гээд нэмэнэ һэн. Нээрээшье “Тээгэ, тээгэ...” – гэжэ ном соонь “Ябаган бодолнуудни – ухаанайм дуһалнууд” – гэжэ сэдэбтэнь:

* * *

*Харгы дээрэхи ганса нарһа
Хараад энэ үглөө,
Сэрэгтэ үгы ганса нагасам
Бусаба гэжэ һанааб.*

* * *

*Хуушан буурал буусым үбэртэ,
Хатаһан үрмэдэһэнэй дунда
Гансааран ёдойһон сэргэ
Галаб юртэмсын үйдхар ха. –*

эдээхэн “дүрбэхэн дуһалнуудын” хүнэй сэдхэлдэ гуниг – уйдхар түрүүлнэ гэхэдэ буруу болохогүй. Гэхэ зуура, хорёод гаран жэлэй үнгэрһэн хойно “Уянгата шүлэгүүд ба поэмэнүүд” – ном соогоо дайнда үгы ганса нагасадаа бусажа, “Унаһан сэрэгшын гэрээд үгэ” – гэжэ бүхэли поэмэ зориулна:

*Холын холо газарта
Хосоржо ядажа байхадам,
Колхозой урсахан гэртэ
Галын носожо ядажа байба.
Хоёр харахан нюдэнэйм
Хаагдажа ядажа байхадань,
Тугаар түрэн тугал
Тулгажа ядажа байба.
Эрэгшын мээхэй эхнэ
Эбилжэ ядажа байба.
Энээхэн үнжэсэн бэеым
Хорхойн хүнэн боложо байхадань,
Апрель һарын ургы сэсэгэй
Гаража ядажа байхадань,
Хургаа голоһон зуһаг
Тээгэлүүлжэ байба.*

Энэ дээрэ нэрлэгдэһэн поэмэһээ отрывок соо экспрессивнэ арга хэрэглэжэ, сэрэгшын үхэжэ, бодожо байхадань, нюдэнэйн хаагдажа, хорхойдо эдюулхэ туйлдаа хүрэжэ байхадань, “ядажа” – гэжэ рефрен уран бэрхээр хэрэглэжэ, сэргэшын үхэлдэ галай носохые, тугалай түрэхые, үнээнэй эбилхые, ургы сэсэгэй гарахые, хургаа голоһон зуһагай хургаа тээгэлүүлжэ абахые – эдэ бүгэдэ үйлэнүүды антitezэ болгон унаһан сэрэгшэдэ мүнхэ дурасхаал ирагуу найрагша олгоно гэхэдэ тон зүб. Тиихэ зуураа, автор ажамидалар гээшэ үхэлдэ булигдахагүй, хосоролтогүй гэжэ уншагшадтаа хандана.

Поэмэнүүд тухайн зугаа эхилбэл иимэ байна. Д.-Д. Очиров зохёохы ажалдаа арба гаран томо ба бага гарай поэмэнүүды бэшэһэн. Тэдэниень хоёр ондоо хуби болгожо, хубаажа болохо: сюжеттэй (гол геройнуудтай) болон сюжетгүй (ородоор – “поэмы без героя”) поэмэнүүд гэхэдэ болохо. Сюжеттэй томо поэмэнүүдын гэхэдэ: “Архидаша, һамгады намнааша Надмит ба тэрэнэй морин Үндэр Боро тухай”, “Бодончар”, “Нагарзана ба тэрэнэй хубилгаан Үндэр Ламхай – Соодэйн Сэдэн”, “Шубуунай абарал” гэхэ

мэтэ. Сюжедгүй лирическэ гэхэ гү, али уянгата поэмэнүүдын тоолохо болоо хаа, эдэ гээшэ: “Баргажамни”, “Ногоон голёо”, “Морин хуур”, “Анханай дуран”, “Алтарганын наадан”, “Молон тооной маани” гэхэ мэтэ.

“Баргажамни” гэжэ поэмын байгуулалтыень хараад үзэхэдэ, хонин структуратай: гурбан дабхаряа “бутерброд” шэнги юм. Тэдэ дабхаряануудын бэе бэеһэнь илгаруулжа, гурбан үнгын шрифтээр бэшэгдэһэн. Нэгэдэхи дабхаряань – Баргажан мүрэн тухай уянгата үлхөө шүлэгүүд мэтэ; хоёрдохинь – Баргажанай голый түүхэтэ баримтануудта зорюулһан үлхөө шүлэгүүд ба гурбадахи дабхаряань – фольклорһоо хабагшатай Хоридой мэргэн ба хун шубуун тухай багахан поэмэ болоно. Өөрөө поэт галзууд омогтой хадаа тэрэ домог поэзи соогоо, ородоор хэлэбэл, “сквозной образ” болгодог байна. Урдандаа буряад поэзидэ иимэ байгуулалтай поэмэнүүд ушараагүй гэхэдэ болохо. Нагарзана ба Үндэр Ламхай тухай поэмэнь баһа хоёр дабхарай зохёол – намтар болоно. Олонхи поэмэнүүдэйн доторто “магическэ реализмын” эди шэдитэ зүйлнүүд ушардаг юм байна. Эдэнь хадаа арадай аман зохёолтой – фольклортой ба буддын шажанай дүрсэнүүдээр, бэлгэ тэмдэгүүдээр нягта холбоотой гэжэ тухайлагдана. “Морин хуур” гэжэ поэмэнь мориной соло дуудахаһаа эхилжэ бэшэгдээд, байлдаанда мориёо алуулһан сэрэгшэ хайшан гэжэ хосорһон моринһоо морин хуур дархалнаб гэжэ поэт урдань ушараагүй шэнэ домог зохёоно. Тэрэнээ саашань хүгжөөжэ, домогоо бодото ажабайдалтай холбожо, хуурай эгшиг аялгын хүсөөр тоосложо, ботогоёо голоһон энгин тэмэээ “үншэн саган ботогондонь” бусаана:

*Хаана холын хизаарта,
Торгон замай бэлиэртэ
Уулын дабаан ургана:
Дабажа тэрэниш уухилхынь,
Далан хүндэ ашааяа
Даажа ядажа бүниэхынь
Хуурай хүгжэм хануулба.
Энгинэй хуурай нюдэдынь
Нулимсаар дүүрээжэ,
Хоёр хасараарнь
Нёлбоһон урдаба.*

Гэхэ зуура, поэт нүүдэлшэ арадуудай эхэ болоһон энэрхы амитадай: хонидой, энгин тэмээнүүдэй ба бусадай хурьгад, ботог зулзагадаа голоо хадань хүгжэм дуунай ашаар тээгэлжэ, тоосложо, тэдэний голуулһан хурьгадтань, ботогодтонь мээхэйрүүлжэ бусааха урданай найхан ёһо заншал (бэшэ арадуудта үгы) бии:

*Дэлэнгүй хурьгалһан зуһаг
Хурьгаа абадаггүйнь мэдээжэ.
Хурьгаяа голоһон хонин
Түби дэлхэйн тама гээшэ.
Хадын ногооной халюурхада.
Хариһан шубуунай бусахада,
Хойноһоош хэн дахаха бэлэй?
Хоёрхон хүхыеш хэн хүхэхэ бэлэй?
Тэ-ээ-гэ! Тэ-ээ-гэ! Тэ-ээ-гэ!*

Поэт Д.-Д. Очиров “Баргажамни” – поэмэнхээ эхилээд, мүнөө энэ нара хараха гэжэ байһан “Боди сэдхэл” ном хүрэтэр “газар, уһан хоёрһоо ханагдахал юумэн үгы” гэдэгтэл энэ мэдэсээ “Баргуджин-Түхэм – ара монгол орон” гэжэ мэдэсэ – концепци хүрэтэр хүгжөөжэ, буриад-монгол арад хаанаһаа үндэлэ эшэтэйб, уг гарбалтайб гэжэ Барга Баатар, Бүртэ – Шоно, Гуа – Марал, Алан – Гуа, Бодончар болон бусад түүхын персонажууд тухай гүрлөө поэмэнүүд, шүлэгүүдээр домоглоно:

*Алан – Гуагай Добу – Мэргэндэ
Гамган боложо хадамлахата
Хори – түмэдэй харьяата зон
Хүхэ монголиуудтай холбоо
Байгуулжа, хэтын үедэ нэгэ амин
Болоод ажамидаржа,
Одоо Баргажан дайдамнай болон
Бусад ара монголой арбаад нутагууд
Баргуджин – Түхэм гэжэ ёстой нэрэ –
Уджин хамгадай орон гэжэ,
Алдаршаа хэмнай Онон, Хэрлэн, Хэнтэйн –
Монгол сайхан нарата дайдануудта.*

Үшөө энэ нара хаража байһан поэдэй һүүлшын “Боди сэдхэл”– ном соонь Зүблэлтэ засагай үедэ хорюултай байһан буддын шажанай сэдэбүүд онсо һуури эзэлнэ. Хубисхалай һүүлдэ шажанай оршониин коммунист үзэл суртал эзэлээ ха юм. Бурхан багшада адреслагдаһан олондо мэдээжэ болоһон бэшэгүүд-шүлэгүүдһээ эхилээд, бурхан багшын хургаалнуудһаа хабагшалһан шүлэгүүд болон “Нагарзана болон тэрэнэй хубилгаан Үндэр Ламхай – Соодэйн Сэдэн”– гэжэ томо хэмжээнэй поэмээр дүүргэжэ, буддын үзэл сурталай олон тэдэ хургаалай зүйлнүүды, сэдэбүүды поэтичeskэ аргаар уншагшадта нээнэ гэхэдэ буруу бэшэ. Түрүүшэнхи номууд соогоо автор буддын шажанай болон бөө мүргэлэй бэлгэ тэмдэгүүды, зүйлнүүд – метафорууд – антитезэнүүды ба ассоциацинууды уран хайханай арга зүйл, дүрэ зэбсэг болгожо хэрэглэдэг хаа, жэшээлбэл:

*Ум хумран хрээ аа,
Ум хумран хрээ аа,
Ум хумран хрээ аа,
Үбгэндэтнай ехэштэ атаарханам.
Ум маана, базар баани –
Уусань, һуусань, үбсүүн сээжэнь!
Уян могой бэеынь хушаһан
Хитад торгон тэрлигынь –
Хаян хирба гарууни –
Хогоосоной нэгэ нюусань! –*

мүнөө шэнэ ном соогоо буддын хургаалнуудай гүнзэги удхые – түрэлөө һэлгэхы – реинкарнации уншагшадта поэт иигэжэ тайлбарилна:

*үргэн үйлсын тонуулашад
үдэшын боро хараанаар
үхэлтэйм намай уулзуулжа*

*эльгэ бөөрым
шүбгын үзүүрээр нүхэлжэ
амин голым
алтан частай гараар таһалжа
бүлэнтэй шүһым адхажа
байхадань
наконец-то
богоолой хубсаһым
һэлгэжэ
тэрээнһээм сүлөөлжэ
боди сэдьхэлээ олохоб гэжэ
баһаш ехээр баярлажа байбаб*

Буддын үзэл сурталай олон ойлгомжонууды – “хогоосонһоо”, “түрэлөө һэлгэхэһээ” эхилээд, “үйлын үри”, “арбан хара нүгэл болон арбан сагаан буян”, “боди сэдьхэл”, “нүгөө эрье”, “гурбан амһар”, “гурбан үүдэн”, “оршолон зоболон” ба бусад ойлгосонууды үргэжэлүүлжэ, “дундуур зам”, “һолонгото бэе”, “сансар-нирваан” хүрэтэр уран һайханай шүлэгүүдэй аргаар, зэбсэгүүдээр, дээдэ хэлэгшээр, тайлбарилжа, буддын һургаалы олониигтэдэ хүргэнэ гэхэдэ буруу болоногүй ха. Энэнь ехэ дидактическа удхатай. Тиигэжэ поэт Д.-Д. Очиров концептуальна урданай энэдхэг поэт Ашвагхоша шэнги буддийска поэзи зохёобо гэшэ.

Д.-Д. Очировай «Боди сэдьхэл» гэжэ нэрэтэй энэ шэнэ ном соонь мүнөө үсын түрэл буряад хэлэнэй хэсүү байдал, буряад-монголшуудай уг гарбалай, элинсэг хулинсагай түүхэ, арад зоной ерээдүйн саг гэхэ мэтэ зүрилдөөтэй асуудалнууд табигдаһан байна гэжэ тэмдэглэе. Физикын болон философиин хоёр эрдэм тэгшэ шудалһан автор зуун жэлнүүдэй уулзуур дээрэ ажамидарха зол хубитай байһан тула харюусалгатайгаа мэдэржэ бэшэхэдэ, уянгата шүлэгүүд соохи мүнрүүдээрээ хүн зоной, арад түмэнэй сэдьхэл хүлгөөжэ шадаха гэжэ найдагдана.

Гэхэтэй хамта энэ ном соо 1970-аад онуудһаа эхилжэ, мүнөө болотор бэшэһэн уран бүтээлнүүдынь ороһон байна.

Уянгата шүлэгүүд болон поэмэнүүд гэжэ жанрай талаар зохёогшо тодорхойлһон байха юм. Д.-Д. Очировай шүлэглэһэн зохёолнуудайнь уран һайханай юртэмсэ шэнжэлхэдэ, олон янзын жанрай түхэлтэйгөөр бэшэдэг байһаниинь эли болоно. Ганса шүлэгүүдынь хаража үзэхэдэ, багашье, томышье хэмжүүрэй зохёолнууд, эссе г.м. жанрнууд, тэрээнһээ гадна удхын талаар гүн ухаанай, түүхын, олониигтын ажабайдалда хабаатай сэдэбүүдтэй эпическэ, уянгата-эпическэ поэмэнүүдые бэшэһэн байна. Уран шүлэгшэ түрэл буряад арадайнгаа заншалые һайн мэдэхэ тула, өөрынгөө абьяас баялигы, хамаг хүсэ зориггоо, бэлигээ тэдэнэртээ зорюулхаяа эрмэлзэнэ.

«Боди сэдьхэл» гэжэ ном хадаа зургаан бүлэгһөө бүридэнэ. Номойнгоо эхиндэ Д.-Д. Очиров Бурхан багшада зорюулжа гурбан бэшэг бэшэһэн байха юм. Юун тухай эдэ гурбан бэшэг бэ гэбэл, уран шүлэгшэ, философ хүн мүнөө үсын буряад арадайнгаа байдал тухай ханаа зобожо, юундэ иимэ үсөөн арад байгаад, бэе бээ дэмжэхгүй, баруун зүүн гээд лэ арсалдажа байнабибди гэжэ бодолгото болоно, Бурхан багшаһаа харюу хүлээнэ:

*Бурхан багшада бэшэг
бэшэжэ һуунам:
буриад лэ зон байгаад,
баруун зүүн гэжэ юундэ бидэ
хубарнабибди?
Хахад сая тухай аад,
хойто урда гэжэ юундэ бидэ
илгарнабибди?*

Бурхан багшада хандахадаа поэт нэн түрүүн өөрынгөө гүнзэгы гүн ухаанай хара-
саяа элирүүлнэ. Д.-Д. Очировай бүхы шүлэгүүдынь шахуу буддын шажанай нангин
нургаал заабари дууриан, буддын шажанай гүн ухаанай үзэл бодол, сэдхэл шэнгээһэн
байха юм.

Номой нэгэдэхи бүлэгийн «Баргуджин-Түхэм – Ара Монгол орон» гэжэ нэрлэгдэһэн
байна. Поэт бүхы монголшуудай түүхын асуудалнууды, илангаяа эзэн Чингисхаанай
уг изагуур шудалан, «Монголой нюуса тобшо» дээрэ үндэһэлэн, Барга-Баатар, Хори-
дой мэргэн, Алан-гуа, Добу Мэргэн, Бодончар гэхэ мэтэ түүхын, домогто хүнүүдэй
дүрэнүүды уран найханай аргаар харуулна.

*Хоридой мэргэнэй үри һадаһад –
Хаан Богдо Чингисэй нагасанар!
Танай тоонто Баргуджин – Түхэм,
Найдамтай хэрэм!*

Уран шүлэгшэ монгол туургатай арадуудайнгаа агууехэ түүхэ уудалжа, эгээ
һонирхолтой үйлэ хэрэгүүды хэрэглэжэ шүлэг, поэмэ болгон бэшэнэ. Монголшуу-
дай нангин шүтөөнэй газарнуудай нэрэнүүд оло дахин шүлэгүүд соонь дабтагдана:
Баргуджин-Түхэм, Ариг Усан, Байгал далай, Бархан уула, Ангар, Онон, Түнхэлиг, Хэр-
лэн, Дэлэун Болдог, Бурхан Халдун гэхэ мэтэ. Иигэжэ Д.-Д. Очиров буриад арад мон-
гол туургата арадуудай нэгэ хуби, агууехэ түүхэтэй, баян соелтой арад гэжэ гэршэлнэ.
Уран шүлэгшын түрэн тоонто нютаг – түүхэтэ хизаар орон Баргуджин-Түхэм нангин
домогто нютаг гэжэ зураглана:

*Монгол-буриадудай
Эшэ үндэһэ табигшад
Бүртэ-Шоно Гуа-Марал
Хоёр байһан байха.
Тэдэнэй нютагын
Баргуджин – Түхэмэй
Байгал шадархи
Ариг Усун гэхэн газар гэхэ.
Тэрэ газарын хаана байгаа юм?
Байгал далайн дэргэдэ байгаа бээ.
Бархан Үндэрһөө
Балайшы холо бэшэ
Хэлымэн хушуун багаар
Байһан бээ.*

Тус номой хоёрдохи «Сансарай сагай эрьесэ» гэжэ бүлэг соо гүн ухаанай удхатай шүлэгүүд ороһон байна. Д.-Д. Очировай шүлэгүүдые шэнжэлэгшэд гүнзэги гүн ухаанай, философиин удхатай гэжэ тэмдэглэһэн байдаг. Нээрэшье, шүлэгүүдын уншахада ажабайдалай элдэб асуудалнуудыг гүн ухаанай талааа бодожо үзөөд харуулна бшуу:

Саг намар тээшэ...

Сонхын саана - нэгэ жэсгдэ хура бороон.

Сэлмэхэ тухагүй. Хүнэй досоо гуниг тууна. Тишнэ.

“Орохо борооной огторгой орой соорхой”. Энэнь зүб.

Үтэлхэ тээшээ үбгэнэй толгой эгээл иимээр халсараа һэн.

Малшан, магад, шэнэ бэлшээридэ мэндээд,

Гэеы байраа эбхэхэ мартаба ха. Тишгэжэ магад.

Иигэжэ поэт байгаалин үзэгдэл хүнэй ажабайдалтай холбожо харуулжа шадана.

Уран шүлэгшэ хүн амитанай энэ дэлхэй дээрэхи амидарал, мүнөөнэй ажабайдал харуулна гү, эртэ урда сагай, түүхын сэдэбүүдтэ хандана гү, заабол философиин талааа бүхы юумэ ойлгуулха гэжэ оролдодог. Поэт уянгата мүнүүд соогоо агуу манай ажабайдалай худаһанай сохисые, тэрэнэй алхасыг, амисхалыг харуулжа шадана гэхээр. Манай үе сагта боложо байгаа үйлэ ушарнууд шүлэгшын ханаа сэдхэлдэ амар заяа үзүүлнэгүй, тэрэ ходол зүрхөө хүдэлгэн бэдэржэл, сэдхэлтэ доһолгожол, хүн зоной түлөө ханаагаа табина гэжэ шүлэгшын мүнүүд гэршэлнэ:

Ниислэлэй ноёдой ехээр

нэтэрхэдэнь,

ништын зөөри зонһоо

эдихэдэнь

би,золиг, юундэ

ноёд тээшэ болоноби?

Хонин шоно хоерой хоорондо

ороод,

юундэ би шонын тала

баринаби

Зүүн зүгэй арадуудай поэзи буряад шүлэгшэдэй бага хэмжээнэй шүлэг зохёолгодо анхаралаа хандуулхадань нүлөөлһэн байдаг гээшэ. Хокку, хайку, танка гэхэн жанрнуудай түхэл баримталан, уг оньһыень уудалжа, Д.-Д. Очиров өөрынгөө шүлэг иимэ маягаар бэшэжэ, буряад поэзиин шадал аргуудыг харуулжа шаданан юм. Тэрэнэй шүлэгүүд соо хүн, хүнэй байгаалитай холбоон, буддын шажанай гүн ухаан тухай гүнзэги бодолнууд бии:

Хүнэй ухаан

Хуурмаг бодолнуулһаа

Хогоосон байха ёстой ха.

Гүн ухаанай гүнзэги удхатай энэ шүлэгүүд соо жанр болон найруулгын талаар поэдэй хэһэн ажал үндэр хэмжээнэй туйлалта болоһон байна.

Номой гурбадахи, дүрбэдэхи бүлэгүүд Бурхан багшын хургаал хабагшалан шүлэгүүд болоно. Бурхан багшын хургаалнуудай удха гарган хургаалай зохёол шэнгээр шүлэгүүдээ бэшэһэн байна. Арбан сагаан буян, арбан хара нүгэл гэжэ юун гээшэб,

яаж мүнөө сагта нангин хургаал заабари сахижа, ажабайдалайнгаа жолоо барижа ябаха ёһотойбди гэжэ шүлэгшэ бодолгото болоно.

Табадахи бүлэг соогоо Д.-Д. Очиров анханай хэблүүлэгдээгүй шүлэгүүдээ оруулһан байна.

Д.-Д. Очиров ородой ба бэшэ арадуудай уран зохёол ехээр уншадаг, тиимэһээ бурыад уншагшадые бэшэ арадай түрүү зохёолнуудтай түрэл бурыад хэлэн дээрэ танилсуулха гэжэ оролдожо, олон оршуулгануудые гүйсэдхөө. «Боди сэдхэл» номойнгоо һүүлшын бүлэг соо алдарт арод уран зохёолшодой уран бүтээлнүүдэй оршуулгануудые оруулһан байха юм. К. Чуковскийн үхибүүдтэ зорюулһан «Мойдодыр», «Барма-лей», «Телефон», поэт-романтик М.Ю. Лермонтовай, энээнһээ урагша бурыад хэлэн дээрэ оршуулагдаагүй А. Твардовскийн, А. Ахматовагай, И. Бродскийн шүлэгүүдые ирагуу хайханаар оршуулһанинь хайшаалтай.

Д.-Д. Очировай уран хайханай юртэмсын онсо шэнжэ нимэрхүү байна гэжэ ажаглалта хэхээр: поэдэй уран шүлэгүүдынь хүнэй сэдхэл, мэдэрэл харуулһан, гүн ухаанай, Буддын шажанай нангин хургаалнуудтай, бурыад-монголшуудай түүхын, уг изагуурай, мүнөө үеын байдалай асуудалнуудтай холбоотой, уран хурса удхатай. Юун тухай тэрэ бэшэнэб – арад зонойнгоо хуби заяан тухай гү, орон нютагаа магтан дуулана гү, – уран шүлэгшэ сэдхэлээ хүдэлгэн, ханаагаа зобон бэшэнэ гэжэ тэмдэглэе.

Лариса Халхарова,

хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, БГУ-гай доцент

НЭГЭДЭХИ БЭШЭГ

*Бурхан багшада бэшэг
бэшээжэ һуунам:
Буряад лэ зон байгаа,
баруун зүүн гэжэ юундэ бидэ
хубаарнабибди?
Хахад сая тухай аад,
хойто урда гэжэ юундэ бидэ
илгарнабибди?
Юушые мэдэхэгүй зондол
Буряадууд ажаһуунабди.
Үглөө үхэхэ мэтэл
архи уунабди.
Буян нүгэл хоёры
илгаруулхаа болёод,
Бидэ шүдхэрнүүд шэнги
аашалнабди.
Үйлын үри биш гэжэ мартаад,
бидэ уймар амитад мэтэ
эрьютэнэбди.
Сэрэг монгол удхамнай
мартагдажа,
Сэн шубуун гарбалнай
хаягдаба.
Хун шубуун удхамнай
мартагдажа,
хуһан модон сэргэмнай
хэлтыбэ”.*

*Бурхан багшада бэшэг
бэшээжэ һуунам:
Баян хүршэдөө атаархаад,
бусалжа байһан шүлэндэнь
юундэ бидэ хоро хаяхаар
бэлэмди?*

*Бэлшээжэ байһан табан
хушуун малдань
боомын тахал хүсэнэбди?
Ягаан хасартай һамгандань
яатараа һанаарханабди?*

*Бурхан багшада бэшэг
бэшээжэ һуунам:
Ниислэлэй ноёдой ехээр
нэтэрхэдэнь,
ништын зөөри зонһоо
эдихэдэнь
би, солиг, юундэ
ноёд тээшэ болонобиб?
Хонин шоно хоёрой хоорондо
ороод,
юундэ би шонын тала
баринабиб?”*

*Бурхан багшада бэшэг
бэшээжэ һуунам:
Буян-нүгэлдэ этигэхээ
болёод,
юундэ би нүгэл хэхээр
бэлэмбиб?
Бурхан тээшээ
богоо юундэ хамаанабиб?
Уужа байһан худаг руугаа
юундэб даа
уурлаад нёлбонобиб?
Унаган нүхэрэйнгөө һамга
Юундэ би үдэр хүнээрээ
хүсэнэбиб?
Ондоо хүнэй гэргэ хүтэлөөд,
юундэб даа Үдын эрьээр
доошоо буунабиб?
Буряад лэ хүн байгааад,
юундэ би нүгэл хэхээр
бэлэнбиб?*

*Баян ахадаа хорсоод,
юундэ би азарга түрүүтэй
адуундань
араатанин тухирнабиб?
Хонёр дүүрэн хотондонь
Юундэб даа шононууды
табинабиб?
Бурхан багша, Арьяа баала!
Нүгэлтэй намай хүлисэ...
Ум маани бадмай хүм...*

1997

ХОЁРДОХИ БЭШЭГ

*Бурхан багшадаа бэшэг
бэшэжэ һуунам:
Буряадууд лэ байгаад,
түрэл хэлээ юундэ
Уһанай ульгам урасхалда
хаяха болоо юмбибди?
Ямаршыё олон янзын
дэлхэйн хэлэнүүдһээ
Дутуугүй хэлэтэй аад, али, магад, үлүү
Ондоо олон хэлэн дээрэ ярилдаха
хубитай улас болоо юмбибди?
Инглиш, хитад гэлдээд, түрьһээ хаяад,
юундэ бидэ гүйлдэнэбибди?*

*Бурхан багшадаа бэшэг
бэшэжэ һуунам:
Буряад эхэнээ түрөөд, юундэ бидэ
Ород хэлэн дээрэ аманда оронобибди?
Энэ хэлэн дээрэ түрэнһэн эхээ юундэ бидэ
эгээл түрүүн нэрлэнэбибди?
Уураг шара эхын хүнтэй хамта
Үлгын дуунай “баяшки-бая” – гай
эгшиг уянганы
Үхибүүндэ юундэ ород хэлэн дээрэ
үгэжуулха болоо юм?
Иигээжэ бидэ юундэ нүгэлэй ехэ нүгэл
эдлэхэ болоһон зонбибди?
Зон бэшэбди – манкурт, зоомбибди.
Хүйһөөрөө холбоотой эхэ хэлээ
танихаа болиһон амитадбди,
Бурхандал адли түрэл хэлээ
тахихаа болиһон золигуудбди.
Баруун зүүн буряадууд
гээжэ илгарһан шэнги
Буряад хэлээ гүрэнэй ба түрэлхи
гээжэ юундэ хубаанабибди,
Буряадаараа ородоор холижо зугаалнабибди.
Нургуулинуудтаа түрэлхи хэлээ заримдаа*

*Хари хэлэнэй программаар
үзэжэ үхи хүүгэднай зобоно.
“О’ кей” гэлдээд скайп, смартфоноор гууглят.
Компьютерынь шэнэ бурхан мэтэ үхибүүдтээ,
Шэнэ альбан мэтэ маанадтаа:
Ом мүни мүни маха мүни суухаа!*

*Бурхан багшадаа бэшэг
бэшэжэ нуунам:
Буряад лэ зон байгаад, юундэ бидэ
Эхэ хэлээ мартанан манкуртнуудбди:
Дүрбэтэйхэн Булад сэсэрлигхээ ерээд,
Гэртэхиндээ “Я – русский!” гэдэг байха юм.
Эндэ хэн – эхэнэ зэмэтэй юм,
Буладнай ямар яһатан юм?
Томо болоод Буладнай, ямар хэлэн дээрэ
Бурхан сабдагуудтаа сэржэмдэхэ юм?
Ямар бурхадһаа англи хэлэн дээрэ
Абарал найдал нураха юм?
Ерээдүйн ехэ бөө удаганууднай
Тайлаган обоонуудаа тахихадаа
ямар хэлэн дээрэ
Эзэдынэ дуудаха, дурдаха юм?
Ород, англиш дээрэ,
али магад, хитадаар
Хаан Шаргай ноёндоо,
Бархан Үндэр баабайдаа,
Арын арбан гурбан ноёдтоо,
Бусад ехэ сабдаг – бурхадтаа, лусадтаа
абарал эрижэ хандаха юм,
Хүбүү-шубуу эрижэ мүргэхэ юм?
Баян баатар хаан баабайдаа –
Бугата буурал ноёндоо
Буряад хэлэнэйнгээ
бэрхэтэй байдалда ороходонь,
Хэсүү, хүшэр, шахардуу оршомдонь
Юун гэжэ орос, англишээр:
Гушан гурбан галаб тухайнэ,
Бажир тэнгэрийн буудалтайнэ
Дурдажа болохо аал,
Ульгам жороо ямб, хорей шүлэгөөр*

*Пушкин бэшэ аад:
Ерэн юһэн сэмэлгэтэйн,
Юһэн модон дэрбэлгэтэйн,
Яг улаан гураатайн,
Яшал сагаан шандагатайн?
Шекспир бэшэ аад, англишээр:
Буха ехэ ноёной бойногһоо
захалжа яажа дурдаха юм?
Будан ехэ хатан ийбин умайһаань
эхилжэ яажа дурдаха юм?
Хаанаһаа һүүлдэнь газар нагшажа,
Пастернак, Маршагуудын
олдожсо оришуулха юм?
Дүрөө дээгүүр гүйдэл хэмнай,
Дүнэн харын тоохон хэмнай.
Гурьба дээгүүр гүйдэл хэмнай,
Гунан харын тоохон хэмнай!*

*Бурхан багшадаа бэшэг
бэшэжэ һуунам:
Буряад залуу дуушаднай,
яашатай юм,
Хари хэлээр хазагайруулжа,
Түрэл буряад аялгануудаа
Тайзан дээрэнхэ ханхинуулна даа.
Яахабиш даа,
Ядахадаа монгол сайхан уласһаа
Хүгжэмшэдыень урижа,
ирагуу гоёор дуулуулнабди даа,
Шэнэхээнһээ жэнишэдгүй буряад басагад
ерээд, хитад үгэнүүдээр худхангүй
Жэнхэни буряадаар уянгалуулна даа.
Хэдбибди тиихэдээ, бидэ
х э л э г ү й буряад-монголишуул?
Сарозек дайдын орлогууд,
түрэнэн эжынэрээ танихагүй,
Мэдээгээ алдаһан барлагууд-
Манкуртишуул шэнги а м и т а д б и б д и!
Хэдбибди бидэ, буряад монголишуул?!*

2015 оной 7 дугаар сар 25

ГУРБАДАХИ БЭШЭГ

Бурхан багшадаа бэшэг

бэшэжэ һуунам:

*Орос улсын эрхэтэд лэ байгаад,
байгаали, Байгал тухайгаа*

*Бодолгото боложо,
сэдьхэлээ юундэ зобооногүйбди?*

*Сэлгээн номин Сэлэнгэмнай
Сэнгэлиг хүбөө эрьенүүднээ дэбэржэ,
Үерлэхөө болёод, эрхэлдэг юундэ болоо юм?
Номин солгёон Сэлэнгэмнай сухалдаад,
Аэропорт хүрэтэр долгидоо минаадаад,
Ногоон сабшалан дээгүүр адуун, малай орондо
Зэбэ, хадара, омоли бэлиээхээ болёо юм?
Агаарай аянишады автобусай орондо
Аэропортоо вертолёодоор зөөгшэ һэн.
Харин мүнөө номин Сэлэнгэмнай
Хатажа хосорхо туйлдаа хүрэхэнь гү?
Монгол сайхан орон руугаа*

*гэдэргээ али мушхаржа урдахань гү,
Енисей амрагтаа урбаад,
Ангар дүүхэймнай али
Байгал баабайдаа бусахань гү?
Братска бусад ГЭС-дэй турбинанууд
Гэдэргээ эрьелдэхэнь гү?
Братска далайн оёорһоо Бэлиэр, Матёрунууд
Бултайжа, Распутиндаа гэдэргээ бусахань гү?*

Бурхан багшадаа бэшэг

бэшэжэ һуунам;

*Сэрэг монгол удхатнай, аха дүү арад,
Сээртэй гүүлэжэ,
Сэн шубуун гарбалтнай
Сэнгээ бууража,
Шэн зоригто монголишууд – аха дүү арад
Зайн галай суранзан хүсөөр дуталданад ха.*

*Агуухэ Губи урда Монголы
Элһээр хушажа эдихэнь ха.
Урда монголишуудта эдеэнэй зүйл
Хоморой хомор болохонь ха.*

Шүрэнэй болон бусад ГЭС-үүдэй хэрэгтэйн хэрэгтэйл даа.

Бурхан багшадаа бэшэг

бэшэжэ һуунам:

*Саһа уһа буляалдажа урдынишье сагта
Дайн дажар эхилдэг һэн.*

Мүнөөшье сагта Дунда Азида

Арадуудай хоорондо шуһата хёморол үзэгдэдэг бээ:

Фергана – тэрэнэй бэлгэ тэмдэг лэ.

Тигр ба Евфрат – түүхэтэ мурэнүүд

Турциһээ эхигэ абадагтань

Баарһад курднууд зобонод ха,

Түүрэгүүд тэдэний хашинад ха.

Багдад Дамаск хоёр Тегеранһаа

Баһаш ехээр дулдыдаг ха.

Мянган жэлэй дуумнай

Наян-Наваа навоолоймнай,

Заянхан Наваа миняалэймнай

Байдан-Байдан байдалай

Бада Ёгоо миняалэймнай

Яахань бэ ...ГЭС-үүды барихадань Турциин?

Үшөө жэшээ – Каирһаа

Аддис-Абеба адис абаба лэ:

Даамбануудын Каир боомбодожо,

һалгааба лэ.

Нилэй уһанай үбдэгтэ хүрэхэдэнь,

Хөөрхэн крокодилнууд амаа ангайлдаад,

Пирамидануудай һүүдэртэ хорохонь гү,

Туристнууды тэндэнь тодоожо абаад,

Бүхэлээр баарһады залгихань гү, али

Асуанай турбинануудай

гэдэргээ эрьелдэхэдэнь,

*Фараонуудай муминууд амидыраад,
Пирамидануудай досооһоо мултаржа,
Бедуинууды сошоохонь гү?*

Бурхан багшадаа бэшэг

бэшэжэ һуунам:

*Байгалай уһанай эрьһээ холодожо,
Бүһэдэмнай хүрэхэдэнь
“Мир”-нүүдэй бэдэрһэн Колчагай алтан
Бээрээ бултайжа, наранда ялалзахань бишуу.
Байгалы бүһэлөөд, хүхэбтэр ногоон хиг замаг
Хибэс ковёроор хушаба бишуу.
Азот фосфат утаһануудаар*

нэхэгдэһэн энэ хибэс

*Алдарта Байгал арюухан далайемнай
жэрхэмшэгтэй намаг болгохонь бишуу.
Ангарстрой гэрэлтэй гайхамшаг галаймнай
Суранзан хүсэниинь унтархань бишуу.
Эршэтэ долгинойш аялга солгёон
Иигээд баарһан замхахань бишуу.
Эбхэрмэ долгинуудш эрьедээ хүрэнгүй
Эдэбхи зоригоо буурахань бишуу.
Эрьедэш ерээд, Франсуа Вийондол
Ундаа хуряаха аргагүй байхамнай бишуу.
Амаа хатаад, эрьедэ
амидаар хаяулһан омолидол
Алдагжа унаад, тэришлэхэмнай бишуу.*

*Ай, бурхан гоншоогсон, спирогира –
Үндэр түрэлтэн!*

Бурхан багшадаа бэшэг

бэшэжэ һуунам:

*Урдын урда саг һэн –
Уһан ехэ Байгалнай шалбааг һэн.
Уһан ехэ Байгалнай
хиг замагта баригдаад,
Шалбааг намаг шэнги болохонь гү?*

Эртын эртэ саг нэн –
Урасхал ехэ Сэлэнгэмнай горхон нэн.
Урасхал ехэ Сэлэнгэмнай
ГЭС-үүдтэ дарагдаад,
Талын дундуур миралзааша
горхондоо эрьехэнь гү?
Хангай ехэ тайгамнай
түймэртэ шатаад,
Хосорхонь гү?
Захын ганса модомнай
Зулзаган дахинаа болохонь гү,
Загал эрэн бугамнай
инзагаар үлэхэнь гү?!

Бурхан багшадаа бэшэг
бэшэжэ хуунам:
Хартаабхаа уһалхаа
Ханаабын уһа буляалдадагтал,
Байгалай уһа буляалдажа,
Дэлхэйн арадууд ерээдүйдэ
тэмсэхэ болохол.
Бү мэдэ, али булад соргонууд
Ази түбии бүһэлхэ болохол.
Байгалай уһа тэрэ соргонуудаар
Баруун урагшань бүлэхэл!
Беженцүүд, мигрантнууд али, магад,
Байгал тойроод, уһандань обтожо,
Бүхы тамираа элсүүлэн түлхилдэхэл.
Али, магад, дайн дажар эхилхэл –
ООН-ой сэрэгшэдэй сэнхир касканууд
Сагаан бөөгэй үзэлдэ ороо гэлдэнэл.
Хэн мэдээб даа – бурхан мэдэхэ.
Ум маани бадмай хүм!

2016 оной 11 дугаар сарын 20

ЛҮНДЭНЭЙ ХЭЛЭЭШЭЭР СЭДЬХЭЛЫМ ЗОБООНОН АСУУДАЛНУУД

Бурхан багшаааа

Һуража байнам:

Лүндэний эх ламымнай айлдаһаар:

Үхэр жэлдэ үймөөнийнь эхилхым гү?

Юрэ бусын юуниинь боложо

Юһэн тамын замнай захалха юм?

Юуниинь ушаржа, юрэ бусын юүмэн –

Хүхэ мүнхэ тэнгэримнай оройгоороо хахаржа,

Буха эх бодос – шулууниинь – метеоридын унаад, магад,

Бар жэлдэ үймөөнийнь барагдаха юм гү?

Юунһөө боложо,

үймөөнэй барагдаһан хойно

Туулай жэлдэ тоосолдохо юмди?

Юуэз буляалдажа тоосолдохо, носолдохо юмди:

Газар уһаяа, мал адууһаяа,

Алдарта Байгал арюухан далайяа?

Сэбэр дангинын дура буляалдажа,

Сэлезнэй хүйхэршүүл наншалдадаг һэн:

Сэлгээн Байгалай сэбэр уһа буляалдажа,

Сосед арадууд сохилдохань гү?

Гренландиин мүнхэ мүльһэниинь хайлажа,

Газар дэлхэй океан-далайнуудай уһанда абтажа,

Гарзада городуудай ороходонь,

Небоскребуудай даһатай уһанда умбахадань,

Дани, Голландиин һалхин тээрмэнүүдэй

Балтиин далайда шунгахадань,

Баруун Сибириин далайн оёор болоходонь –

Тиихэ сагтань

Гурбан дабхар нүүдэлнай болохым гү?

Хэндэ хашуулаад,

Нүүхэ хубитай болохо юмди,

Хэндэ доромжолуулаад,
Зөөхэ саг тулажа ерэхэ юм?

Лүндэнишэн хэлэнэ:
Хаан нүүгты гэхэгүй гэнэ.
Өөхэдөө нүүхэ болохот гэнэ.
Түрүүшын нүүдэлнай
Сабдагуудай хорлолтой гэлдэнэл.
Хоёрдохн нүүдэлнай барагтай,
бурхатай гэлдэнэл.

Оросуун хорлолтой гэлдэнэл
Гурбадахн нүүдэлнай.
Оросуун хорлолнай юун гээшэб,
Юунтэй тэрэнэ холбоотой юм?
Бэшигтэ сагаан шулуу хүрээжэ,
(Бэшигтэ сагаан шулуун гээшэнь
Юун гээшэб: юунишнь тэндэ
Бэшигдэһэн байгаал гээшэб?)
Тэрэнишнь (юуеынь, бэшигынь, юундэ?) сабишаад,
саашань харуулжа табиха болоо юмди?
Тэндэнь юун т а б у бэшигдэһэн байгаа юм,
Тэрэ артефакт юундэ сабишажа,
амин голоо абарха юмбибди?

Хээрын сагаан тала нютагта –
Тэрэнэ хаана юм – Монголдо, Марсда?
Гурбан жэл зобожо хүрэхэт гэлдэнэл.
Ямар холын дайда юм:
Ябагаар ябажа, малаа туужа,
Яндаган дайдаар мүлхижэ, ядалан
Зоболон үзэхэ юмбибди?
Тэндэ хүрэхэн хүн-хүн болохол,
Мал-мал болохол.
Хүгшэд, хүүгэдтэ хэсүү саг
ушаржа, тулихад гэлдэнэ.
Адха дүүрэн алтатай ябаад,
Аяга эдээнэй олдохонь
бэрхэл байха гэлдэнэл.

*Хормой дүүрэн алтатай
хүнээс бардам ябаад,
Хониной гуя оложо,
үлөө заахань
Бэрхэл байха гэлдэнэл.
Шиний миний гэлдэнгүй
Саашаа ажамидарха сагынь
Ерэхым гү, али яахым?
Али байрааа хүдэлэнгүй нууха гүбди,
Байгаалияа ариалаад?!*

2016

I.
БАРГУДЖИН-ТҮХЭМ
– АРА МОНГОЛ ОРОН

энэнь гэхэдэ буряад зоной
уг изагуур залгаһан Барга Баатар гэжэ хүн байгаа
юундээ тэрэ үедэ хүн бүхэн баатар байгаа юм
хаанаһаа тэрэ хэндэшые хайн дуулдаагүй
буряад улад тухай уг изагуурын залганам гэжэ
ойлгохо юм
буряад гэжэ улад тэрэ үедэ байгаа юм гү али
үри һэегүй үгы байһан юм гү

мандажа байһан наранай элшэ дахажа
мунхижа ябаһан һүүдэрээ урдаа минаадажа
үнсэг сагаан дэлхэйн үргэниие эрижэ
уһан далайн гүнзэгыг хунгажа
зүүн-урда зүгһөө тэрэ хүн ерээд
Байгал далайн дэргэдэ нютаглан һуужа байгаа гэхэ

*орьёл торьёл оройтой
олон түмэн мундарганууды
сахюур шулуун толгойтой
саһан мүльһэн орёлнууды
хариин хатуу дайсаднаа
хаалта хэжэ амидарба
Байгал далай сэлэнтэй
Бархан үндэр сэргэтэй
ариг усун ундатай
агнажа байрлаба
түүрэг иргэн улашаа
түбэгшөөжэ ажамидарба*

Гуа-Марал гэгшэ хатанһаа
Барга-Баатар гурбан хүбүүтэй болобо гэхэ
тиихэдэ Бүртэ-Шононь Барга Баатар хоёрын
үльгэрэй баатарнууд – тотемүүд байгаа юм гү али
амиды сабдагууд байһан юм гү хэн мэдэбэ
Бүртэ-Шононь баһа Гуа-Марал хатантай байһан ха
шоно тотемтэй иргэн

буга – гүрөөс тотемтэй иргэнтэй нэгдэлхэн
ушар гэршэлхэн байхан байжа болоо
Барга-Баатарай гурбан хүбүүдын
Олюудай, Бурядай, Хоридой гэж нэрэтэй бэлэй
хүбүүдэйнгээ ургаж ах болоходонь
эсэг баатар үтэлжэ үе мүсүнгөө яниахада
үбгэ наһан боложо зүнтэглэхэнэ урид
эсэгэн тэдэнэйнгээ саашанхи ажамидаралай зам заажа үгэбэ
Бурядай хүбүүгээ хажуудаа үлээгээд
Байгал шадар байлгаба
эрэн гутаар эсэгтэйб эрьейн габа эхэтэйб гэжэ
эхирэд хүйхэрһөөр гаража ерэбэ гэхэ
бухын малтаһан нүхэн соо
биһ болоһон булагад олдобо гэхэ
Олюудай хүбүүгээ баруун тээшэнэ эльгээбэ
ута һүүдэрөө хойноһоон унагаажа
орохо нарантай үрдилсэжэ яба
омог дорюун урагшаа дабшажа
олон дайсады хүнөөжэ яба гэжэ захиба гэхэ
Хоридойгоо хадатай модотой газарта
зэгэтэ аба агнуури хэжэ
амидаржа яба гэжэ эльгээбэ
ангай мяхаар дуталдажа үлдэнгүй
аза талаантай абалан агнажа яба
хандагай бугын тарганиие шэлэжэ ала
арад олоноо үри хүүгэдтэйнэ гэдэхэ садхаланадуула яба
булганай бууралы бамбайса барижа
үнэгэнэй халтары үлүүсэ олзолжо
хатад бэрээдүүдээ гоёожо яба гэжэ үрэйлбэ гэхэ
баруун монголнууд — ойрадууд -олюудууд
Байгалай баруун талын буряадууд
булагад эхирэдүүд
хориин арбан нэгэ обог зон
Барга-Баатарай гурбан хүбүүднээ гэхэ гү
али барга угсаатанһаа
уг изагууртай эшэ үндэнхэтэй гэхэ

2017

БҮРТЭ-ШОНО

Эртэ урдын сагта,
Урда монгол дайдаһаа
Һүйд задаһаа бэеэ абаржа,
Бүртэ-Шоно эгээл түрүүн
Баргуджин-Түхэмдэ нютагжахадаа,
Бархан баабайн хормойдо,
Тэбтээхэйн тэгшэ табсан дээрэ
Тоонтоложо нютаглаһан гэдэг.
Тэрэ холын балар сагта
Байгал – Байкуль тойроһон газарнай
Баргуджин-Түхэм гэжэ нэрлэгдэһэн
Байһан юм гү, али магад,
Борджигин омогой хүсэндөө орожо,
Баргажан үмэнэһөө сэбэр үхидөөрнь
Хатады хунгадаг болоходонь,
Тиижэ нэрлэгдэжэ, орон дэлхэйгээр
Алдар суу тараа юм гү?
Хэн мэдэбэ, хараасгай ниидэбэ.

Бүртэ-Шоно гэдэгынь
Һүүлдэнь Гуа-Марал һамганһаа
Батцагаан гэжэ хүбүү түрэнэн гэдэг.

Ара монгол дайдын
Арбан гурбан ноёдой
Алдарта нэгэ ноёниинь –
Байгал далай сэлэнтэй
Баргажанай дайдын эзэн
Бата Сагаан ноён баабай!

Боолон-Түмэрэй нуурнуудай
Эзэн – һүлдэнь
Баргажан-гуа байһан гэдэг гэжэ
Бөө удагануудай дуудалга,
дурдалганууд сооһоо элирдэг.

Нүгөө заримашуул хэлэдэг:
Баргажанай эхинэй
Эзэн хүлдэнь
Сагаан баатар хаан гэдэг.
Эндэхи зоной ханаашаар –
Эдэ хоёр эзэднээ
Хура борооной баян уһан
Дулдыдадаг гэдэг.
Хура борооной элбэг уһанһаа
Хорго тоһон, хоргой торгон
Дэлбэржэ байдаг гэдэг.
(Дайнай хүүлдэ
Хүнтэйн үргэн дайдада
Хүдэр баян арбай таряа ургуулжа,
Социалис орондоо талха тушаажа,
Арбаад гаран борооной баатарнуудай
Алтан одод энгэр талынь шэмээ бэлэй.)

Бата Сагаан ноён –
Түмэршэ дархан
Баргуджин-Түхэмэй
 зүүн талада,
Боолон-Түмэрэй хада дээрэ
Хүүзэнсэтэй байһан гэхэ.
Тиимэһээ
Боолон-Түмэрэй нуурнуудынь
“Хатаалгын” нуурнууд гэжэ
Алдаршаһан гэхэ.
Булад зүйл зэмсэгүүды хатуужуулдаг
 тэбшэ – нуурнууд гэдэг,
Балта дүшэ хоёр бата байһан гэдэг.
Түмэн бухануудай арһаар хүүлэһэн
Хөөргэ хяһань хүүзэнсын
Бүлээн агаар хүүсэ бүлэхэдэнь
Байгал далай хэлбэлзүүлдэгүүд

Дүрбэн хүсэтэ халхинууд:
Хүлтүүг, Сарма, Ангар болон тэдэнэй нэгэн
Бар тамиртай Баргажан халхин түрэнэн.
Байгал далайн эзэн – хүлдэ
Бахар Хара ноёной шаби байһан тула
Боолон-Түмэрэй эзэн – хүлдэ
Бата Сагаан баатар ноён
Байгал – хүүзэнсэдэ харгытай байһан гэхэ,
Бата бэхи тэдэ хоёр харилсаатай оршоһон гэхэ.

Хүхэ мүнхэ тэнгэри мэтэ
Хүдэр хоёр ноёд
Хүжэр мүнгэн ордон мэтэ
Хяһа дүшөөрөө, балта алхаараа
Булад, түмэрөө шэрээжэ
Буйлуулнад гэхэ зэр зэмсэг.

Сагаан мүнгэн утаһаараа
Сайбар һарада хүрэжэ,
Һүнийн хүлэмхи гэрэлынь
Одон мэтээр ялалзуулбад.
Шара шэжэр алтан утаһаараа
Шэрдээд, гэрэлтэ наранда һарбайбад.
Хэнийн хэнээ һаргааба:
Наранайн толон, али магад
Алтанайн утаһан?

Монгол, буряадуудай
Эшэ үндэнэ табигшад
Бүртэ-Шоно Гуа-Марал
Хоёр байһан байха.
Тэдэнэй нютагынь
Баргуджин-Түхэмэй
Байгал шадархи
Ариг Усун гэнэн газар гэхэ.
Тэрэ газарынь хаана байгаа юм?
Байгал далайн дэргэдэ байгаа бээ.

Бархан Үндэрхөө
Балайшые холо бэшэ
Хэлымэн хушуун багаар
Байгаа бэээ.

Хори-түмэдэй ноён
Хоридой мэргэн гэжэ алдаршаһан гэхэ.
Энэ хүн Баргажан-гуа гэжэ
намгатай байһан гэхэ.
Баргуджин-Түхэмэй алдар соло
Балар энэ саһаа эхилжэ,
Баруун Европодо дуулдаа бэшэ гү?
Тэдэнэй басаганиинь Алан-Гуа
Тэрэ сагай тэргэд нарын туяа бэшэ гү?

Тус нютагта самаргаан болоһон ушарһаа гү, али магад
Шүлһэ, булга, хэрмэ агнахаа хорюулхадаа,
Бурхан-Халдун уулада
Ан гүрөөл элбэг баян гэжэ дуулаад,
Уряанхайн баян Шинчынтэй уулзахаб гэжэ найдажа,
Хоридой-Мэргэн гэр бүлэтээс, ойрын нүхэдтээс
Яаблан хада, Икат дабаа дабажа,
Үлээтын дайды хүндэлэн гаража,
Хори, Хэжэнгэ, Ярууна,
Арей, Акшаа, Хээрэ гэдэгүүды үнгэржэ,
Дауриин дабаанда дүтэлбэ.
Уряанхайшуулын Шинч түрүүтэй
Угтажа тэндэ байбагүй,
Уулзаха ушар болобогүй.
Харин Бата-Сагаан баатар ноёной
Арбаад үеын үри хадаһан
Торголжин баянай хүбүүдтэй
Дува Сохор Добу Мэргэнтэй
Ушарха золтой болоһон байна.

Дува Сохор манлайдаа
Нэгэ нюдэтэй байһан гэхэ.

Нэгэшье нюдэтэй байханшье хаа
Гурбан нүүдэлэй зайда
Боложо байхан юумэнүүды,
Ушаржа байхан үйлэнүүды
Хаймадажа хараха шадалтай байхан гэхэ.

Нэгэтэ тэдэ
Наратай үдэр
Бурхан Халдунай оройдо
Абиржа гараад,
Ойро тойрони обёоржо,
Холо дайды хаймадажа
Харахадаа,
Түнхэлэг горхо руу
Сүлөө забгүй
Зөөжэ ябахан нүүдэлшэды,
Субажа ябахан улады
Анхаржа хараа ха.
Ганса нюдэтэй Дува Сохорынъ
Ганса хёрхо нюдөөрөө
Мухалиг тэргэнэй бүхөөгэй урда
Муухай гоё сэбэр басагы
Обёоржо: “Нүүдэлшэдэй дунда
Нюдэ харгама басаган ябалсана.
Хадамай бэшэ хаань,
Хадаг табижа, ураг ороё”, – гэбэ гэхэ.*

Добу Мэргэн дүүгээ
Бүхөөгтэй тэргэндэ эльгээжэ,
Нүүдэлшэдтэй уулзуулба.
Нээрээшье толотомо шарайтай,
Нарин торгон тэрлигтэй
Томоотой басаган байба гэхэ.

*Дува Сохор хэлэбэ: “Эдэ нүүдэлшэдэй дунда тэргэ дээрхи бүхөөгэй урда тээ нэгэ сэбэрхэн басаган нуужа ябана. Хүнэй намган болоогүй байгаа хаань, Добу Мэргэн дүүмни, шамдаа нүхэр болгохомни”, – гээд, тэрэни харахыень Добу Мэргэн дүүгээ тэрээ руу эльгээбэ. *Монголой нюуса тобишо. 6-хи зүйл.*

Томоотой дээрээ сүлөөтэй,
Сүлөөтэй дээрээ сэбэр,
Сэбэр дээрээ Хоридой мэргэнэй,
Хори-түмэдэй ноёной басаган –
Алдар нэрэ ехэтэй
Алан-Гуа байхан гэхэ,
Үндэр изагууртай үхин байхан гэхэ.
Онон Хэрлэн голнуудай дайданууд
Бүртэ-Шонын үри хадаһадай мэдэлдэ
Үнинэй ороһон байхан гэхэ.

Баргуджин-Түхэмдэ
Уһан хүрэй Ойхон бэлэй,
Хуһан хүрэй Худар бэлэй.
Хоридой-Мэргэнэй оршом гээл,
Хуһан модон сэргэ гээл.
Худар Байгал сэлгээн гээл
Баргуджин-Түхэмдэ.
Хоридой мэргэнэй агнуури гээл,
Үдэн шэмэг хубсаһан гэлэйл.
Хун шубуун гарбал хэмнай –
Баргуджин-Түхэмнай.

Алан-Гуагай Добу Мэргэндэ
Һамган боложо хадамлахада
Хори – түмэдэй харьяата зон
Хүхэ монголшуудтай холбоо
Байгуулжа, хэтын үедэ нэгэ амин
Болоод ажамидаржа,
Одоо Баргажан дайдамнай болон
Бусад ара монголоёй арбаад нютагууд
Баргуджин-Түхэм гэжэ ёстой нэрэ –
Уджин һамгадай орон гэжэ,
Алдаршаа хэмнай Онон, Хэрлэн, Хэнтэйн –
Монгол сайхан нарата дайдануудта.
(Алан-Гуагай үри хадаһан Бодончар –
Бодон-мунхагай
Аша хүбүүн Начин сэлмэг шарайтай
Гэргэ бэдэрхээ барганарта айлшалаа гэдэг.

Баргадай хүлхэтэ хүрьгэн боложо,
Хаюулхан сэрэгшэдын суглуулжа,
Жанжан – ударигша болоод,
Олон жэлдэ барганарта алба хэһэн гэдэг.
Баргажан дайда зохисоожо, зээ хүбүүн
Хайду-Хайрабы һамга абахыень
Барга дайдада урижа, хаан болгожо,
Һуулгаа гэдэг – хэн мэдэбэ?
Джалаирнуудтай тэмсэжэ, илаһанай удаа
Баргажанда ордон бодхоожо,
Баргажан мурэн дээгүүр
Модон хүүргэ табяа гэдэг. Бүгсэхөөнэй гарам
Багаар оршожо олдохо, магад, тэдэнь.
Хэн мэдэбэ – шаазгай шаханаба?
Эзэн Богдо Чингисхаанай үбгэн эсэгэ
Бартан баатар Сунигал-уджин гэжэ
Барга һамгатай байһан гэжэ
Бураад – монгол түүхэдэ мэдээжэ.

Алан-Гуа Бүгүнэтэй Бэлгүнэтэй гэжэ
Хоёр хүбүүтэй болоно.
Хожомын тэрэ Буха Хатаги,
Бухату Салжи,
Бодон Мунхаг гэдэг гурбан хүбүүдые түрэбэ.
Бодончар гэжэ хүбүүнһэнь уг дамжан
Борджигин обогтон бии болоһон.

Элинсэгүүдэй хулинсагуудайнь
Элинсэг эхэ Алан-Гуа
Эзэн Богдо Чингисхаан
Хоёрой хоорондо арбан үе:
Бодончар, Хабици Баатар,
Менен Тудун гэхэ мэтэ.
Эгээн мэдээжэнүүдын – Хабул хаан,
Бартан-баатар, Есугэй Баатар.*

*Нэгэ үеын наһан дунда зэргэнь 25-30 жэл гэжэ тоолобол, Алан-Гуагай үе нь IX зуун жэлэй һүүл баг болоһон.

Баатарнуудай баатарнууд
Бата импери байгуулаа гээл.
Хаашуулай хаашуул
Их Монгол Улас батажуулаа гээл.

Элинсэг эхэ Алан-Гуагай үедэ
буряад-монгол угсаатан
бүридэжэ байһан гээл;
Баргуджин-Түхэмдэ
амидаржа байһан байнал.

2017

АЛАН-ГУА

Баргуджин-Түхэмэй
Баргажан-гуа
Барга баатарай басаган бэлэй.
Хоридой-Мэргэнэй хатан һэн
Холшорхон һамгамнай.

Хори – түмэдэй ноён бэлэй
Хоридой мэргэмнай.
Байгал хударар,
Бартаа тайгаар
Ан амитанда агнадаг һэмнай,
Бартахи, шоно баридаг һэмнай.

*Баргажан түрэл уһам,
Байгалдаа мэндэһэн мүрэм!
Буртаг тайгы сүмэ сохин
Балар урасхалш баруушаа,
Баруушаа буурал баабайдаа –
Байгал далайдаа тэгүүлнэл!
Хүнтэйн дайды хойгуурнь эсхэн,
Хойто хадын бооринууды хүбөөлэн
Хүйхэр урасхалш урагшаа,*

*Урагшаа урма зориг дүүрэн
Шармайнал!*

Баргуджин-Түхэмдэмнай
Хуһан хүрэй Худар ородог бэлэй,
Худар Байгал сэлгээн һэмнай
Баргуджин-Түхэмдэмнай.
Уһан хүрэй Ойхон гэлэй тэндэмнай,
Хоридой-Мэргэнэй агнуури һэмнай:
Үдэн шэмэг хубсаһан гэлэй,
Хун шубуун гарбал һэмнай –
Баргуджин-Түхэмнай.
Уджин һамгадай орон һэмнай
Тэрэ дайдамнай!

Баргуджин-Түхэмэй
Баргажан-гуа
Ори ганса үхи Алан-гуа
Ала сооһоо унагаагаа һэмнай.
Ала сооһоонь унаһан үхиниинь
Адриатика хүрэтэр хуугайдаа бэлэй,
Һүрдөөгөө бэлэй баруун Европы!

Һүүлшын далайда тулаһан
Хамаг ехэ монгол Улс –
“Уу-у!-а-аргх!”
Имперу “Ур-ра-а!-а-агша-а!” – гэжэ
Утаар хуугайдажа,
Хониной хохир дээрэ унаба гэлэй!
Монгол моридой туруунууд
Евразиин үргэн дайды
Үмхиин тооһоор хушаба бэлэй.

*Баргажан хуултай уһам,
Бардам дэндүү урасхали
Барга баатарһаа удхатай хааш!
Заримдаа зэрлиг зэбүүн,*

*Заримдаа намдуу аалин –
Уһан шинии арюухан,
Зан шинии дорюухан –
Алан-Гуае арадта һануулна,
Зангынь танюулна.*

Буряад – монгол угсаатамнай,
Сэрэг монгол удхамнай
Баргуджин-Түхэм тоонтотой.
Сэн шубуун гарбалнай,
Тооноор шагааһан туяамнай
Тэндэһээ гэрэлтэй.
Узуурлама сагаан утхамнай
Хуһан модон сэргэтэй.
Хүхэ мүнхэ тэнгэримнай,
Хүйсэр монгол гарбалнай
Баргуджин-Түхэмтэй
Бата холбоотойл.

Добу Мэргэнэй
Хатан Алан-гуа!
Баргуджин-Түхэмэй
Баргажан-гуа!
Балар сагай Барга Баатар!
Хоридой Мэргэнэй үри һадаһад –
Хаан Богдо Чингисэй *нагасанар*!
Танай тоонто Баргуджин-Түхэм,
Найдамтай хэрэм!

2017

БОДОНЧАР (Бишыхан поэмэ)

Малиг баяуд обогой зарсы
Гунжан бугын үрөөһэн гуяар
Ядаржа ябаһан хүнһөө Добу Мэргэн
Андалдажа абаа гэхэ хүбүүень.

*Энэ хадаа
Дунда зуун жэлнүүдэй монголишуулай
Хүе абархан юрэ бусын “ченч” гэжэ
Ойлгогдохо ёстой.*

*Тишгэжэ байтар Добу Мэргэн
Нүүдэртэ орожо үгы болобо.
Бэлбэһэн һамганинь Алан-Гуа
Буха Хатаги, Бухату Салжи,
Бодончар мунхаг гэдэг нэрэтэй
Гурбан хүбүүды түрэбэ гэдэ.*

*Түрүүшэ гэрэй гэжэ нэрлэе –
Добу Мэргэнэй хоёр хүбүүд:
Бэлгүнүтэй Бүгүнүтэй хоёр
Гурбан шаргал хүбүүдэй абань,
Гаргаһан эсэгэнь хэм бэ гэжэ,
Арсалдадаг болобо гэдэ,
Таамаглажа тухайлбад гэдэ.
Тэрэ зарсы абань гэжэ һэжэглэжэ,
Гурбан хүбүүды доромжолхо гэжэ,
Нэдэлгэ гаргабад гэдэ.*

*Онон, Хэрлэн, Туула,
Хангай, Хэнтэй уула.
Бүртэ-Шонын соло нэмээһэн
Бурхан Халдуун уула.*

*Дува Сохор, Добу Мэргэн,
Түнхэлэгтэ хүсэгдэһэн
Бүхөөгтэй тэргэн.
Хорилартай мэргэн, Алан-Гуа.*

*Талада хүсэгдэһэн
Бүхөөгтэй тэргэн.
Бүхөөг доронь тонгойжо,
Есүхэй баатар хараба гэхэ.*

*Харахадань,
Үзэсхэлэн найхан хатан байба гэхэ.*

*Оэлун үжинэй гүрлөө гээгэ,
Мэргидэй ехэ Чиледу.
“Минии үнэры үнэрдээжэ ябаарай”, – гэжэ
Гэрээд үгээ хэлээд,
Үмдээжэ ябаһан самсаа
Оэлун хатан
Морин дээрэ хууһан амрагтаа
Шэдээжэ үгөө гэхэ.*

*Тэрэ самсын үнэр
Үнгэ найхан үхин
Бүртын хойноһоо
Үри нэхэбэ.
Тэрэ самса
Үндэр хуури эзэлхэ
Эзэн Тэмүүжинэй
Үрөөлэ хани эрибэ.*

*Бүхөөгтэй тэргэн,
Алан-Гуа.
Бүхөөг доро хороһон
Оэлун үжин.*

*Хайшан гэжэ табан хүбүүдээ эбтэй болгохоб,
Нэгэ гарай табан хургад мэтэ нэгэдүүлжэ,
Нюдарга болгожо, бажуулгахаб гэжэ,
Бодолгото болобо сэсэн эхэ Алан-Гуа.*

*Табан хүбүүдээ зэргэлүүлжэ хуулгаад,
Нэгэ нэгэ нариихан мүшэр хубаажа үгөөд,
Хухалагты гэбэ
Энэрхы сэдхэлтэй эжынь Алан-Гуа.
Тэдэнь бэлээр хухалжархиба. Тээд удаань
Алан-Гуа тэнэг үшөө хүбүүдтээ хургаал болгон
Табан мүшэр ниилүүлжэ, баглаа болгоод,*

Хухалжа туршагты гэдэ:
Табуулаа удаа дараалан туршабашье,
Хухалжа шадабагүй.

Мүнгэн ялагар хубсаһатай
Мүшэн тайжа хүбүүн –
Үндэр тэнгэрийн элшэн
Үрхөөрни ородог хэн.

Һүни бүхэндэ,
Харанхыда
Хүхэ мүнхэ тэнгэриһээ айлиан
Һээы гэрэйм тооно тогооор
Гэрэл туяа сасаруулаар
Нэбтэрэн ородог хэн.

Гэгээн тэрэ мүшэн хүн
Гэдэһэ-хээлим эльбэжэ,
Элиэеэ хэбэлдэм шэнгээжэ,
Эдэ гурбан хүбүүды түрөө лэ.

Һара наранай тохёожо,
Тэнгэрийн туяархада,
Мүшэн тайжа хүбүүн
Шара нохой мэтэ хубилжа,
Шарбалзаһаар гаража,
Үри һээгүй тохордог хэн.

Антична домогууд
Агуухэ Александры хэнһээ
Хайшан гэжэ түрэһыень
Элдэбээр хэлсэдэг гэгшэ:
Эрэ эмэ болохын һүни
Эрид хүсэтэй аадар адхаржа,
Эхынь хэбэл руу аянга унажа,
Энэ агуу жанжан түрэхэн;
Могойн түхэлтэй нэгэ бурхан

*Мүлхижэ ерээжэ, эжынь
умайдань орожо,
Македонский энэ түбидэ мүндэлхэн.*

*“Таанар, табан хүбүүдни, минии
Нэгэл хэбэлхээ түрэнэн бэшэ гүт?”
Хоёр хүхэнүүдым хүхэжэ,
Тэнжэнэн үри надахадни бэшэ гүт?
Нэгэ нэгэ мүшэр шэнгезэр хүндэ
Ганса гансаараа бэлэхэнээр диилдэжэ,
Халаха туйлдаа хүрэхэт.
“Таанар эбтэй этэйгээр нэгэдэбэл,
Тэрэ баглаа болоһон табан мүшэр мэтээр
Бүхэжэжэ, хэндэш бэлээр диилдэхэгүй болохот”, – гээжэ
Гэрээд үгээ Алан-Гуа эжынь үгэлбэ гээбэ.*

*Эрхим Есүхэй ерэбэ – гэлдэжэ
Татаар иргэн хүндэлбэ.
Хоро хэжэ хорложо,
Баатары хүнөөхэдэн,
Сээлэй уһан шэргэбэ,
Сэгээн шулуун хахарба – гэлдээд,
Бэлбэнэн хатан Оэлун үжинии
Багашуултайнь орхёод,
Тайлагын хэшэгтэ хүртөөнгүй
Тайчууд обогтон орхёод нүүбэ гэхэ.*

*Нэгэтэ нарата үдэр
Есүхэй баатарай дүрбэн хүбүүд:
Гоогол мангираар, түмһөөр
Амидаржа ябаһан үлэн хүбүүд
Нэгэ сайбар загаһа хахуулидаад,
Есүхэйн хоёр хатадай хүбүүд
Дундаа тэрэнэ буляалдаад,
Бэгтэры үлүүсэ нэтэрхэдэн
Тэмүүжин Хасар хоёр
Бэгтэры хойно урдаһаань
Харбажа алаба.*

Баглаа табан мүйэрнүүд тухай
Алан-Гуагай алтан хургаал
Холын сагай хулинсагуудай
Хубсахан мэтэ хубиржа,
Үльгэр мэтэ үлтиржэ,
Мартагдашаба гү, али магад
Одоо һүүдэрһээ ондоо нүхэргүй,
Һүүлһээ ондоо тацуургүй байһанаа
Һайн мэдэжэ байгаад,
Таанар, нэгэ эсэгын хүбүүд байгаад,
Юундэ тиигэжэ химаралданабта гэжэ
Оэлун үжинэй асуудагынь,
Хургаал боложо үгэбээгүй гү?

Гэрээд үгэдөө Алан-Гуа дээрэнь нэмээбэ:
“Дэмы яахадаа таанар хэлсэнэбта.
Тэрээнһээ бодобол,
Тэнгэриин хүбүүд болоно бээ.
Хара толгойтой хүнтэй
Адлдахажа яажа болохоб.
Хамагай хаашуул болохо сагта
Жиирэй хүн хаял ушарыг мэдэдэг”, – гэбэ. *

Хаан Филипп абам гэжэ,
Һайн мэдэхэ байжа,
Тиибэшье Александр эхынгээ:
– Хүбүүмни, ши хадуужа яба,
Зевс – Олимпиин ехэ бурхан эсэгэшни! – гэжэ
Дуулгаһыень үльгэр-домог бэшэ гэжэ
Этигэжэ, тэрэ сагай хахад дэлхэй
Эзэмдээ һэмнай.

Баабайдаа эхынгээ мордохон хойно
Баглаа болоһон табан мүйэрэй
Хургаал – хэшээл мартагдажа,

*МонголоЙ нюуса тобшо. 21-хи зүйл.

Одхон – отчигин хүбүүн
Бодон мунхаг Бодончарта
Эсэгийн буусаагаа байха
Ураг түрэл гэжэ тоолонгүйгөөр
Дүрбэн дээдэ аханарынь
Адуу малһаа хуби хүртөөбэгүй.

(Ород онтохонууд соохидол
Эрьюу мунаг Иван – дураагта
Одхон хүбүүгээр түрэн туладаа
Түрэхэһөө урагшагүй: эсэгийн баялиг
Хүртөөгүйл. Тэрэндэл адли
Манай Бодон мунхаг монгол дураагта –
Бодончарта юуншые хүртэбэгүйл.)

Бодончар ураг түрэл гэжэ
Тоологдохогүйдээ, “эндэ юу хэжэ
Һуухабиб” гээд, голдоо дааритай,
Годли һүүлтэй орогшонхор морёо
Унажа, “үхөө һаа үхүүжэб,
Амидараа һаа амидаруужаб” гээд,

(Как Иванушка дурак интуитивно
Наш Бодончар «идет куда ноги несут»
Или «куда глаза глядят»)

Алан-Гуа эхынь хэлгэһэн
Онон-хатан мурэн-түрэл эжыдээ
Одхон шэнги Балжиин арал гэдэг газары
Отчигин хүбүүн бууса болгон
*Үбһэн шохогор гэр барижа һууба гэхэ.**

Тиигэжэ байтараа,
Хара хура шубууе боро харсагын
Барижа эдихые ажаглажа,

*Монголой нюуса тобшо. 24-хи зүйл. Как будто с него списана картина “Ленин в Разливе” и вождь пишет, сидя на пне “Государство и революция”.

Бодон мунхагшые хаа Бодончар
Бодожо үзээд, *голдоо дааритай,*
Годли һүүлтэй хаарал моринойнгоо
Хилгааһаар урьха занга хэжэ,
Тэрэ боро харсагыг барижа асарба гэхэ.

Эдихэ юумэ үгын тула,
Уһанһаа бэшэ ууха юумэнэй үгидэ,
Азарга түрүүтэй гүүнэй сэгээнэй үгидэ
Шоно шэнги зэрлигшэжэ,
Шонотой хамта агнадаг болобо.
Шонотой хамта абалан агнажа,
Шугы, жалгада гүрөөһэ туужа,
Харбажа алажа эдидэг болобо.
Харин заримдаа шонын бариһан
Ан гүрөөлэй һэеы дээрэ туталдаад,
Үлөө заһажа, гэдэһээ дүүргэжэ,
Боро мяхаша харсагаа тэжээжэ,
Бордохото үбэл, намжаа намар үнгэргэбэ.
Боро харсагашыг хүдэржэжэ,
Бодон мунхаг эзээ тэжээхээр болобо.

Үлдэжэ тураһан гүрөөлтэй
Үлэн хүхэ хабар гэдэгынь
Одоо мүнөө орожо ерэбэ,
Аянай шубууд бусажа ерэбэ.

Галуун нугаһан, һонон боржогон –
Газарша гэжэ алдаршаһан шубууд
Онон голоо, газар уһаяа һанаад,
Олоор бусажа ерэбэд ха юм.

Үлэн хүхэ хабар гэдэгынь
Үлэн хүхэшыг бэшэ Бодончарта:
Жэл тэжээһэн боро харсагаа
Һойжо табяад, харсагын агнуури
Үүсхэбэ гэбэ.

Модоной мүшэр бүридэ
Мүсэ гуя *окорочка* үлгэбэ.
Хуурай гозуулиһаа
Хоёр гурбан шубуу үлгэһэниинь
*Илзарха болобо.**

Боро харсагын Бодончары
Улынь заһажа, абаржа байхада,
Бүтүү модотой уулын саанаһаа
Бүлэг хүнүүд Түнхэлэг горхон руу
Бодон мунхагта хүршэнүүд боложо,
Нүүжэ, зөөжэ ерэбэд.

Уһанһаа бэшэ ууха ундагүй һэн тула,
Үдэр бүри тэдэ хүршэнэртөө хүрэжэ,
Сэгээ гуйжа уугаад, Бодончар
Үбһэн шохогор гэртээ бусажа
Хонодог байба гэбэ.

Бэе бэээ тэдэ хүндэлдэг байба:
Ерэһэн улад ехэрхэжэ, Бодон мунхагы
Хэн юун хүн бэ гэжэ һэжэглэжэ,
Зохид бэшэ асуудалнууды табидатгүй байба.
Бодончар баһа тэдэ уладые юун зомта
Гэжэ һурагшалжа ябадатгүй байба.
Тэрэ сагай талын хуули тиимэ
Байһан юм: багаар мэдэбэл
Бүхөөр унтахаш амиды үлэжэ.

Юуниинь болоо юм
Юрэ бусын юумэн:
Һэшхэлынь хүдэлжэ,
Ехэ ахыень сэдхэлынь
зобоогоо юм гү, али магад
Алан-Гуа эжын эсэсн һургаал
Эжэлүүдгүй һанагдажа,

*Монголой нюуса тобшо. 27-хи зүйл.

Юуниинь болоо юм –
 Буха хадаги ахань
 Бодончар мунхаг дүүгээ
 Онон-хатан мүнэн руу
 Ошоо гэжэ бэдэрһээр,
Түнхэлэг горхондо нютаглаһан
Тэдэ уладта хүрөөд,
Тиимэ моритой, тиимэ хүн
Үзэгдөөгүй гү гэжэ
Нурагшалба гэхэ.

Танай нураһан хүн –
 Голдоо дааритай, годли һүүлтэй
 Орогшонхор һаарал моритон
 Үдэр бүри манда ерэжэ
 Үлэн мэтэ сэгээ уугаад ошодог.
 Хаана хүнндөө хонодогынь,
 Хайшан гэжэ амидардагынь
 Мэдэхэ аргамнай үгы.
 Боро шуран харсагатай гэжэ
 Мэдэгшэбди: баруун хойноһоо
 Һалхинай үлэбэл һоно боржон,
 Нугаһа галуунай үдэ һодонь
Саһан мэтээр бутаржа
Хиидэн ерэдэг. Гэр байрань
 дүтэ бээ. *Ойро зуура тэсэжэ хүлээ.*

Удааншье хүлээлгэнгүй
 Түнхэлэг горхон өөдэ,
 Тэдээн тээшэ
 Нэгэ хүнэй яаран хатаргахань
 Харагдаба гэлэй.
 Хүрэжэ дүтэ ерэхэдээ
 Бодончар бэсэрээ мүн байба.
 Бүтүү модото уулын саанаһаа
 Хүрэжэ ерэнэн
 Бүлэг зондо баяры хүргөөд,

Буха хатаги ахань Бодончараа *абаад*,
Онон мүрэн өөдэ дахуулан дабхиба.

Бодон мунхаг дүүнь
Буха хатаги ахаа дахаад,
Наарал морёороо хатаруулхадаа:
“*Ахаа, аха, хүн ахатайдаа*
Дэгэл захатайдаа хайн”, – гэбэ гэхэ.
Харин ахань хэлэлхэндэнь
Хайхарбагүй.
Хоёрдохео дабтаха болобо.
Ахань дахинаа анхарбагүй.
Гурбадахяа үсэд дабтахадань:
“*Ши энэ үгээе юундэ*
Дахин дахин дабтанабиши? – асууба гэхэ.

Бодон мунхаг нэрээ
Бодото дээрээ буруу гэжэ,
Болохотойхон хүмби,
Бодолтойхон одхонби гэжэ,
Үнэн дээрээ намтай
Үгээе ололсоходо,
Үрэ дүнтэй гэжэ,
Бодончар баримталжа:
“*Гаяын тэрэ Түнхэлэг горхоной*
Хүн зон эзэнгүй,
ехэ бага, хайн муу илгаагүй,
толгой бүхэнишнь
нэгэн адли сасуутан байна.
Иимэ хялбар хүнүүд хадань
Тэдэниие бидэ эзэлжэ абая”,* – гэжэ
Тодоруулба.

Табан мүшэры ниилүүлжэ,
Баглаа болгоод, хухалагты гэнэн

*Монголоой нюуса тобшо. 35-хи зүйл.

Алан-Гуагай алтан жэшээ-хургаал
Ахын толгойдо ханагдаа юм гү,
Али Бодончарай болохотой бодолын
Зохидшоогоо юм гү, Буха хатаги
Хэлэбэ гэхэ: “Заа, тиимэ хаань,
Гэртээ хүрээжэ, аха дүүнэртэйгээ зүблээжэ,
Тэдэ уладыг эзэлэ”.

“Эзэлэ! Эзэлэ!” – гэлдээд,
Дээрээ ахагүй, дэгэлдээ захагүй
Хялбар хүнүүды богоол болгохоннай,
Адуу малынь буляагаад,
Зарсанар болгожо зарахамнай гэжэ,
(Сэгээниинь тэдэнэй Бодончарта
Сэдьхэлһэнь гарахаа болёо юм гү?)
Табан мүшэрэй ниилэжэ,
Хухалагдажа даагдахаа болидогтол,
Табуулан аха дүүнэр нэгэдэн
Дээрээ ахагүй, дороо дүүгүй
Тулюур зонии диилэжэ,
Адуу малынь буляагаад,
Зарсанар болгоод заргалба гэхэ.*

*Бодон мунхаг Бодончар
Боро харсага нүхэртээ
Былинын Иванушка-мунагы
Боро шонотойнь
Бодомжолуулна бэшэ гү?*

Алан-Гуа эжны
Хорилартай мэргэн абадаа
Хада гэртэнь мордоходонь,

* Алан-Гуагай ба тэрэнэй бага хүүүүдэй Хори-Түмэдүүдтэ эршэ нүлөөниинь хуладахадань, хори-түмэдүүдэй нүлөөн Халха-Монголнуудта баһа хуладахань гэжэ хори-түмэдүүд эли тодоор ойлгожо байба. Алан-Гуагай хүүүүд бултадаа нэгэдээжэ, Урянхайшуул-Джарчаудууды Бодончарта эзэмдэхэдэнь туһалһанай хүүүдэ, хори-түмэдүүд Бодончары ахануудтайнь хамта тэнгэрийн хүүүүд гэжэ нэрлэжэ, тэдэнэй засаг-түрэдэ ханаатай хэдэлгыень бэххижүүлбэ.

Нүүдэртэнь орожо хороходонь
Дүрбэн дээрэ аханарынь
Дүү Бодон мунхаг одхондоо
Адуу малай зөөриһөө хубиинь
Хүртөөбэшьегүй хаань,
Хара хура шубууе барижа эдидэг
Боро харсага нүхэртээ
Баруун хойноһоо
Налхинай үлээбэлынь
Ноно боржогон,
Нугаһадай үдэ һодынь
Саһан мэтээр бутаруулжа,
Хиидхүүлэн ерүүлдэг
Бодончарһаа
Борджигин обогтон болобо.
Боржогон обогтой
Эзэн Богдо Чингисхаан:

Одото манхан огторгойе
Оройгоорнь эрьюулбэ.
Олон гүрэн уласы
Оёороорнь үймүүлбэ.

Тэнгэри түби хоёры
Тэгшэ доһолгоһон
Түмэнүүдэй түбэрөөн
Тооһо бодхообо.
Арад олоной үймөөн
Хогоосони хулгөөбэ.

Ноно боржогон,
Нугаһадай үдэ һодынь
Саһан мэтээр бутаруулдаг
Боро харсагатай
Хулинсагтаал адли

Хамаг Монгол уласай зонии
Губиин элһэн мэтээр

Евразийн үргэн дайдаар
Бутаруулан хийдхүүлбэ
Эзэн Богдо Чингисхаан.

2017 оной 9 дүгээр сар 19

ШУБУУНАЙ АБАРАЛ

(бишыхан поэмэ)

Нэгэтэ хаан Чингис Богдо
Нашан харсагаар агнуурида
Бэлэдхэл ехэтэй гараа бэлэй.
Номо наадагуудаа агсахан,
Годли нуршанууды элсүүлхэн
Түшэмэлнүүдтээ агнаад,
Гар хооһон, олзогүй
бусаха баатай болоо хэн.
Ан гүрөөхэн хомордожо,
Аза талаан буруутаж,
Ан гүрөөхэн хомордоод,
Олзын хэрэг уруудаж,
Уна манан гүйлдөөд,
Улаяа мяха ударжа
эдийн туйлдаа хүрээд,
Ямаршье олзогүй
Һөөргөө бусахан гэхэ.
Иимэрхүү үгүүлэлнүүды
үгүүлхэн гэхэ:
Унаганай шэнээн шэлүүхэн,
Урда хүлдөө бүдэртэй
Ямарш найхан шэлүүхэм!
Харсагадам юундэ харагдаагүйбши,
Нашандам юундэ баригдаагүйбши?
Хүл дороһоом хүрэхэн
Халюунай харые
Харсагам юундэ хараагүй юм,
Хэрмэнэй хүхые юундэ
набардаагүй юм?

Юун болоо юм,
Юрэ бусын юумэн?
Ерэн юһэн тэнгэриеэ
Гомодхоогоо юм гүбди?
Хойто тужын шэлүүһэн,
Хониной шэнээн шэлүүһэнэй
Хойто хүлдөө бэдэртэйень
Харсагам юундэ хараагүй юм,
Нашаниинь юундэ баряагүй юм?
Халтар шара үнэгы
Харганаада хаажа үгөөгүй юм,
Булганай буурал хары
Бургааһанда барижа үгөөгүй юм?
Хада дээрээ һуудалтай
Хангай хараашады гомодхообо гүбди,
Хуһан сагаан таягтай
Хамаг зоноо тэдхээшэды
 голхоруулба гүбди?
Олзын үүдэ дэлихыетнай
Хамаг эдээнһээ хүртөөжэ,
Хорзын архяар мүргэхэбди,
Алим жэмэсээр хүндэлжэ,
Арзын архяар үргэхэбди!

Урмаа хухарһан,
Эсэһэн, сусаһан
Богдо Чингис бусадһаа таһаржа,
Гансааран замаа үргэлжэлүүлһэн гэхэ.
Харгыдаа ангаад,
Амаяа хатаад,
Ундаа хуряаха гэхэдэнь,
Урда хойгуураа хараашалхадань
Нэгэшье горхон харагдабагүй,
Сөөрэм уһан үзэгдэбэгүй.
Бороо хурагүй, саһа уһагүй
Ган гасууритай жэл һэн.

Ан гүрөөхэн,
Амиды амитад
Амаа норгожо,
Амсаха уһагүйдэжэ,
Нютаг нугаяа һэлгээ бшуу,
Хүбшэ тайга руу хороо бшуу.

Үндэр хабсагайн оройһоо,
Үнгэтэ шулуун магнайһаань
Уһанай һабиран урдажа,
Гоожожо байхыень обёороод,
Богдо Чингис хаан
Баһаш ехээр баярлаба гэлэй.
Тэрэ дары Богдо Чингис
Бишыхан мүнгэн аягаяа
Энгэрэйнгээ үбэрһөө гаргажа,
Дуһаа доронь тодоод,
Дүүрэхыень
Нилээн удаан хүлээһэн гэдэг.
Одоошье уһаар халиһан аягаяа
Хаташаһан уралдаа,
Ангашаһан амандаа
Салгидуулангүй дүтэлүүлхэдэнь,
Хажуудань һууһан харсагань,
Дүтэ дуураһан нашаниинь
Гэнтэ далинуудаа арбайлгажа,
Һэбин сохёод, уһатай мүнгэн аягыень
Холо шэдэн
Хүмэрюулшэһэн гэдэг.

Богдо Чингис тулибашье,
Дэн ехээр эсэбашье
Ехээр өөгшөөдэг эрдэни
Шубуугаа хэһээбэгүй.
“Энэмни баһа амитан хадаа ангаад,
Зобожо байна ха юм”, – гэжэ бодоод,
Дахин аягаяа уһанай һабираан доро
Тудаажа тодобо.

Теэд тэрэнэй хахадлажашье
Үрдеэгүй байхадань
Харсагань дахин даляараа сохёод,
Аягынь мухарюулшаба.
Дошхон хаанай тэсэбэринь халажа,
Долоон доро уурынь хүдэлжэ,
Хэдышье ехээр өөгшөөдэг
Шубуунайнгаа энэ аашааань
Галзуурхан гэдэг:
Гэнтэ түшэмэлнүүдэйн нэгэн
Нюусаар адаглан хараад энээниие,
Богдо ехэ хаанай нэгэ нэтэрүү шубуунда
Баһуулжа доромжолуулхан тухайнь
Үгэ хүүр тараахал,
Набир-шэбэр гэлдэхэл!
Тиигээд нэгэ гартаа аягая
Уһанай гоожохон дуһалнууд доро табяад,
Нүгөө гартаа булад хэлмээ зэһээд,
Хулгай нюдөөрөө харсагая
Адаглан хаража һууба гэхэ.
Саашадаа аягын оёрто
Ехэхэн уһанай сугларжа,
Далита нүхэрэйнгөө дахин
Даляараа сохихоо хэдэхэдэнь
Чингис Богдо хаан булад хатуу
Хэлмээрээ хаха сабшажа,
Баархан шубууе хэһэһэн гэхэ.

Энэ үедэ хабсагайһаа уһан
Гоожохоо болишохон байба гэдэг.
Үсэд нэтэрүү зантай хаан
Хабсагайн оройдо абиржа гараад,
Булагай тархи бэдэржэ олоходонь,
Зэбүүрхэмэ үзэгдэл харагдаһан гэдэг:
Шалбааг болотороо хатаһан
Булагай тогтоһон уһан соо
Хорото могойн үхэһэн бэе
Хэбтэжэ байгаа гэдэг.

Тэрэ хоморой хомор
Хорото могойн
Һэсын үлэгдэлтэй
Худхарһан уһа уубал,
Могойн хоро унхидабал
Хаан амиды үлэхэгүй һэн.

Хүйтэн гэдэг газарта
Хүшэр нэгэ тулалдаан соо
Хадын оройһоо,
Холын зайһаа
Хүзүүн хоолой руунь хаанай
Тудаажа мэргээр харбаа һэн гэхэ
Үзэлэй мэргэн тайчуут сэрэгшэ –
Зургаадай гэжэ һүүлдэнь тодорһон.
“...Ама сагаан хула моринойм
Амаргал хүзүүе хэн шархатуулаа һэм?”–
Асууба гэхэ агуу хаан.
Зургаадай хэлэбэ: “Уула дээрһээ
Харбаһан хүн би байгааб.
Одоо хаан намайе

Алая гэбэл ала.

Альганай шэнээн газарые

Алаг болгожсо үмхирхэ

Алда бэе байна.

Абарая гэжэ һанаад,

Амишмни хайралбали

Халда гэхэн газарташни

Харайжа ошоод би

Хара уһанай салгидатар,

Хадын шулуунай хэмхэртэр

Харшин дайсаниие довтолжо,

Хаан шамда туһалхаб.

Сээлэй уһанай салгидатар

Сэгээн шулуунай хамхартар

Шэн зоригоо гаргажа,

Чингис шамда туһалхаб.

Хүрэ гэхэн газарташни
Хүрээжэ ошоод би
Хүр шулууе хэмхэлхэб,
Хүнэй зурхые шандаруу болгохоб!”*–
гэхэн гэхэ Зургаадай Мэргэн.
Үнэн сэхыень дайсанайнгаа
Үндэр зэргэдэ тооложо,
Иимэ хүнтэй нүхэсэһэниинь
Олиггүй сэнтэй ха гэжэ сэгнээд,
Зургаадай нэрыень һэлгүүлжэ,
“...Ама сагаан хула мориноймни
Амаргал хүзүүе зэбээр
Харбаһанайш түлөө
Зэбэ гэжэ нэрэ үгэе.
Минии дэргэдэ
Зэбэ мэтэ хамгаалжа яба”,–
Зарлиг буулгаба гэхэ
Хаан Чингис Богдо.

Хорлуулһан годлиин зэбэнһээ
Хосорхоо байхадань хаанай,
Үнэн ехэ нүхэрынь
Тэрэ годлиинь
Хүзүүн хоолойһоонь
Һуга татажа хаяад,
Хоротой худхарһан шуһыень
Хүзүүнэйнь шархаһаа
Урал амаараа һорожо ханаа һэн гэхэ,
Тиижэ тэрэнии абараа һэн гэхэ.

Эзэлүүдгүй энэ ушар
Эзэн хаанай ухаанда
Сахилгаан мэтээр
Зурагас гээд,
Оробо гэхэ.

*Монголоу ньюса тобшо. 147-хи зүйл.

Тиин
Хаан Чингис Богдо
Харсагынгаа
Амигүй бэе бөөмэйлжэ,
Тэбэрхын тэбэрээд,
Уйдхар гашуудалда
Абтахын абтаад,
Ордон гэртээ бусажа,
Далитай нүхэрэйнгээ дүрсэ
Алта мүнгөөр шудхуулба гэхэ.
Гэнтын аюулхаа абархан,
Үдэрэй тодхорхоо далдируулхан
Аша габьяаень шубуунай
Тиигэжэ,
Хэтын хэтэдэ мүнхэрүүлхэн.
Тиигээд баруун дали дээрэнь:
“Хэтэ мүнхэдөө үнэн нүхэртөө”,
Нүгөө талын далидань шубуунай:
“Галзуугай хойшолон ехэ шаналалтай...” –
Гэһэн удхатай үгэнүүды
Алтан үзэгүүдээр һиилүүлхэн.

2017

**ХУЛИНСАГУУДАЙМ НҮҮДЭЛЭЙ
БЭЛГЭ ТЭМДЭГ – ЯАРАГТЫН
ДОЛООН НАРЬАН**

*Шулуу найта Зүлхэ мүрэн бэлэй,
Шугы найта Баргажан дайда бэлэй!*

Шүбгэхэй баатар Шамиль шэнги
Шанга бодолтой, шэрүүн зантай
Өөрынгөө тоонто газарай
Эрхэ сүлөөгэй түлөө
Ород хасагуудтай
Баатарлиг тэмсэлдэ ороһон юм.

Ород хасагууд орон дайдадань обтожо,
Түрэхэн тоонто нютаг руунь
Добтолон орожо, хүрээлэндэ абабашье,
Шүбтэхэй баатары барижа шадабагүй.
Тэрэ өөрынгөө ехэ үритээ – хүбүүтээ,
Тэдэ нүхэдөөрөө эрэлхэг тэмсэжэ,
Һурша номоороо мэргэнээр харбажа,
Добтолон ороһон дайсады олоор хюдабашье,
Гал буутай хасагуудта диилдээ һэн.
Дайсадай һэеы гэрыень шатаахадань,
Гэрһээ гаража, бэеэ тушаахынь
Гал, дүлэн- түймэрөөр баалахадань
Шүбтэхэй баатар
Һамгаяа, бага хүбүүгээ
Галһаа газашань

шэдэжэ абараад,
Өөр бэеэ тушаангүй,
Амидыгаар гал дүлэндэ абагдажа,
Ами наһантаяа хахасаа һэн,
Үльгэр домогто ороо һэн.

Олон эхирэд, хори бурядууд Байгалай нүгөө тала руу нүүжэ,
Бусад анда нүхэд омогуудай отогуудта ерэжэ байражаһан юм.

*Хуушан ехэ түүхэмнай
Анга Зүлхэ хоёр юм.
Хуушан урда дайдамнай
Худанса Хуурай хоёр юм.*

Тэдэ омогойнхид
Ерэжэ байрлаа бшуу.
Эхирэд омогой Шоно угайнхидта
Шүбтэхэй гэхэн уг бии бэшэ гү?

*Байгалай хойто бэеһээ
Буртаг тайгаар нэбтэржэ,
Байса хаданууды дабажа,*

Уһан голнуудаар уруудаж
Баргажсанайхид –
Бууса байдалаа зохёогшод,
Бархан баабайн хормойдо
Батаар түбхинөөшэд.

Хасагуудай “конкистада” түригдэһэн,
Булигдаһан Зүлхын буряадууд
Байгалай баруун эрьедэ байхань
Хэсүүгэй хэсүү, үхэлэй аюултай гэлдэжэ,
Хүндэ хүшэр хашар болоо гэлсэжэ,
Байгалай мүльһөөр дамжажа,
Буртаг тужаар төөрижэ,
Улганын* голоор уруудажа,
Шамаанхын* шулуунууд
 дээгүүр тэмтэржэ,
Баргажан дайдада нүүһэн гэхэ,
Хүнтэйн талада байражаһан гэхэ.

*Шулуу найта Зүлхэ мүйрэн бэлэйш,
Шугы найта Баргажан дайда гэлэйш.*

Сагаан модон ургаба. Теэд
Сагай шэнжэнь хубилхань ха.
Сагаан амитан харайба. Теэд
Һүйд тодохорой һүлдэнь ха.
Һүрдэһэн, айһан аба хорчид –
Ара талын монголшууд теэд
Анхан дайдаа орхижо,
Зөөхэ баатай болоо һэн гэхэ.

*Хаан эсэгэ манай Байгал,
Хатан эхэ манай Баргуужан!*

Юһэн тамын нүүдэлэйнь узуур –
Юрэ бусын тэмдэгүүдынь гэхэдэ,

*Улгана, Шамаанха – дээдэ Баргажанай хойто хадануудһаа эхитэй мүрэн-горхонуудай нэрэнүүд.

Сагаан модониинь хуһан гэжэ,
Һүүлдэнь тодорһон гэхэ;
Юундэш хорогүй амитан
Хара шэхэтэй шандаган гэжэ,
Сагай ошоходо танигдаһан гэхэ.
Сагаан хаанай эдэ бэлгэ тэмдэгүүд
Саашань баргадууды тууһан гэхэ.

*Баруун хойшо зүг руу, Байгал тээшэ,
Борьёо шулуута Баргуужан руу –
Моридойнгоо эмээлүүдээ
абажа табихадаа
Бүүргэнүүдээрнь тишиэнь харуулдаг һэн.*

Харин теэд,
Худансын эрьһеһээ эхилжэ,
Хэдыхэн бүлэ абзайшуул
Байгалы мүльһөөрнь гаталжа,
Баргажан дайда нүүгээ гэхэ.

Элинсэгүүдэйм нүүдэл
Иигэжэ эхилээ бэлэй.
Хулинсагуудайм зоболон
Захалаа гэлэй.

*Баргажанай найман эсэгын нэгэн –
Абзайшуулай сэргэ!*

Уданшыгүй шэнэ газартаа
нютагжангүй,
Уһа саһандань, магад, таарангүй,
Хамнигадтань, магад, хашуулаад,
Ортодтонь, али баһуулаад
Бусаха баатай болоһон гэхэ.
*Газар уһан хоёрһоо
Һанагдахал юумэн үгы – гэдэгтэл
Худанса Хуурай хоёрынь һанагдаад,
Хуушан нютагаа бусаа юм гү?*

Баргажан руу тэдэний дахуулхан,
Мүльхэн дээгүүр мүльхүүлхэн
Үтэлхэн бөө – дахуулша хүн
үхэхэхөө урид

Гэрээд үгөөр хандаа гэхэ:

“Яарагтын долоон нарһа

һанажа ябагты.

Танайхин дахинаа тэндээ бусахадаа

Тэрэ долоон нарһадтаа доро дохихоёо

Бү мартаарайгты”, – захяа гэхэ.

Хорёод жэлэй үнгэрхэн хойно гэхэ

Шоно болон галзуут угтай

долоон бүлэнүүд

Хуушан нютаг Хуурайяа һэлгэжэ,

Байгалай урда бөө зөөхэн гэхэ.

Абзайшуулай хэлтыһэн сэргэдэ нэмэри –

Шоно басайшуулай, галзуушуулай тулгуури!

Альган үүлээр жэгүүр хэжэ,

Улганын аманда буугаа бэлэйт.

Хүбэн үүлээр хүнжэл хэдэржэ,

Хүбшэ тайгаар зайгаа бэлэйт.

Шара хүйтэндэ

Шамаанхын голоор дамжажа,

Хурамхаанай дайдада

Хүрөө бэлэйт.

Баргажан уһы дахаад,

Баруушаа

Яарагтын долоон нарһанда

Яаража хүрээ һэнта.

Баргажанай наймэн эсэгэ –

Найдамтай сэргэ!

ХАБАЙ БААТАР

Бархан Үндэрэй бэлшэртэ
Хабай баатар хууһан гэдэг.
Яарагта гэжэ газарта
Яргажа амидарһан гэдэг.
Абзай угай хүн гэхэ.
Сэрэгэй хуяг хубсаһа,
Шлем үмдэһэн,
Гартаа ном һурша агсаһан,
Годлинуудтайнь хамта бариһан
(мүнөөшье тэдэнь
Бархан уулын хойморто
Хадагалаатай байдаг гэхэ)
Баатар Байгалай хойто талаһаа
Буужа ерээ гэхэ.
Буряад ерэһэн зонууды
Баһахын ехээр баһаһан,
Шулахын ехээр шулаһан
Ортон хамнигадһаа
(тэдэнь үхидынь хулуужа,
Һамгадынь барижа,
Хүсөөр эдлэдэг байһан юм гэдэг)
Абзай ба бусад буряадуудаа
Аршалаа гэхэ.

Галзууд угай Хээстэ бөө
Баһаш эндэ дурдагдадаг.
Хамнигад, ортодтой байлдажа,
Баатар мэтээр унаа гэхэ.
Хэн байгаа юм,
Солбон Хаашха --
Хун шубуун гарбалтай юм
Гэлдэдэг.
Аба хорчин угтай юм гэхэ.

Богдо Чингис хаанай үедэ
Эди шэдитэ,
Хэсэ хэнгэрэг нэергэһэн
Бөө байһан юм гэхэ.

2017

1644 ОНДО БАРГАЖАНАЙ ХҮЛТЭГТЭ

Ёсто шалтагааниинь
Ёро боложо,
Баргажанай Хүлтэгтэ
Аборигенүүдынь
Баһажа ороһон
Скороходов гэжэ хасаг-ноён
Байһан юм гэхэ.
Скороходовой ударилга доро ябаһан
Ород хасагууды хюдаһан
Архиша Баатарай сэрэгүүд
Байһан юм гэдэг.

Баргадай ехэнхи хубинь
Баруун урагшаа Манжа руу
Зөөхэ баатай болоһон гэгшэ.
Нүгөө зариманиинь
Витим ехэ голой эрьеэр
Таража амидарха хубитай
Витимэй даурнууд
Болоһон гэлдэгшэ.

2017

**1647 ОНДО
БАРГАЖАН ДАЙДАДА**

Тала дайдаар Баргажанай
Тунгус зон зөөнэд.
Хажуудань Чильчигир зон
Субанад.
Хубсаһа хунарынь
По-мунгальски и по-тынгуски
А живот у них кони,
А инова скота никакого нет.
А по Баргузинской степи
Конный ход ехати
Ис конца в конец
Четыре дни.
Тиигэжэ Костька Москвитин
Воеводо ноёндoo дуулгана.
Үшөө дээрэнь эрид нэмээжэ,
Воеводо ноёниинь һонирхохо гэжэ
Элирхэйлнэ:
Газарша тунгус – ортодой
хэлээшээр
Ородуудай энэ хизаар дайда
Ерэхэһээн түрүүн
Энэ үргэн дайдада
Үзэгдөөгүй арад улас –
Баргадууд
Һууһан гэнэд.
Хуһан модоной
Ургажа эхилхэдэнь,
Саг хубилхань,
Сагаан зон эндэ ерэхэнь гэжэ айгаад,
Амиды мэндэ байхадаа,
Тархи дээрээ
Гэрэйнгээ үһөөнүүды унагаажа,
Бээнүүдээ хүдөөлһэн гэнэд.

Али, магад, өөхэдтэнь –
Ортод – хамнигадтань хашагдаад,
Хуушан дайдаяа орхижо зөөхэн.

2017

МОНГОЛ ХАНААБА

Хорчид-монгол таряаша зон
Холын холодо Баргажанда
хууһан.
Хадын горходхоо уһа залаһан
Ханааба һубаг хорчидхоо
үлэхэн.

“Монгол ханааба” мүнөө
хүүенэгүй,
Гандаһан газар уһалнагүй.
Монгол ханааба мүнөө
шууянагүй,
Манда туһалнагүй.

Аба хорчин-таряаша зон
Аллын газар хахалһан,
Таряа тэндэ тариһан,
Һубаг ханааба татаһан –

Мүнөө болоходо тэндэнь
Бүдүүн наһад байрланхай.
Һалхинай буухада,
Наһад найганхай.

Юун болоо юм –
Юрэ бусын юумэ –
Юундэ хорчид
Харьяата нютагаа орхёо юм?

Хуушан нютагаа урилжа,
Хитад Манжа нүүгээ юм?

Хорин хушуун нэрэтэй зон
Түбхинэжэ тэндэ һуудаг юм?

Манжа түрэлэй хамнигад
Хашалан үүдхэбэ гэлэй.
Газар уһыень буляалдажа,
Гасалан үзүүлбэ бэлэй.

Байра байдалнай хубилба:
Шандаган бии болобо,
Хуһан модон набшалба-
Хубилхань Баргажамнай.

Сагаан зон ерэхэнь,
Саг хубилхань-гэлдэбэ
Хорчид монгол.
Хара шэхэтэй шандагад
Харайлдаба. Зөөжэ эндэһээ
Ошое – гэжэ хорчид монгол
хэлсэбэ.

Юрэ буса юумэнь –
Юундэшье хорогүй амитан
Шандаган байба.
Болоһон юумэнь хадаа хуһан
“Берёозо” набшалба.

Орто хамниганһаа
Удаалан
Ород мангад
Һуурилхаар
Тухайлагдаба хаяа.

Теед
Хорчид монгол
Нүүбэ хаяа,
Хуушан нютагаа
Урилба хаяа?

2004

УТА ХҮРЭЙ

Хорчи монгол таряаша зонии
Манжа түрэлэй хамнигад
хэлгэбэ.
Оро унаһан ортод баһа
Эндэ нютагжаба.

Хойноһоо бууһан буряадуудта
Хамнигад хашалан үүдхэбэ.
Дээрэһээ бууһан буряадууды
Элдэбээр гасаалба.

Газар уһанай буляалдаан –
Хэрүүл шууян эхилбэ.
Үймөөн, һамараан, алалсаан –
Амгалан байдал хандарба.

Ниилэн һууха арга байбагүй:
Зүүн Хүнтэйһөө Тутанхан
Хүрэтэр
Шэнэһэн хургааг хүрэй
Бодхоогдобо.

Амар заяан үзэгдэбэгүй –
Хамнигадай хадалан
Түйбэгдэбэ гэбэ.
Зүгэй – ноёной тухиралгаар
Зоргоороо малынь олзолбо.

Газар уһанай арсалдаан,
“Танай-манай” – гэлсээн,
Хоёр уласай шууян – эдээндэ
Санхир Андрейн үедэ
Эб зохёогдоо гэхэ.

“Ута хүрэй”* буряадууды
Хамнигадһаа аршалбагүй.

“Зүгэйн дээрэмэй үе”** – гэжэ
Түүхэдэ нэрлэгдэбэ.

2004

ХААРТЫН ЗАРГА

“Хуушан ехэ изагуурнай
Анга Зүлхэ хоёр юм.
Хуушан ехэ дайдамнай
Худанса Хуурай хоёр юм”, – гэжэ

Ара талын Ангаһаа
Анхан нүүжэ ерэхэн
Найман эсэгэ зон,
Зүүн талын Зүлхэхөө
Зөөжэ ерэхэн зон

Анхан нютагаа дурсадаг юм,
Алтан шэнги һанадаг юм.

“Хаартын заргын үе”***
Арбаад жэлдэ унжагайрба.
Баяндайн Тохойн Ханхай
Хаартада булюухайрба,

Хүнүүды тоноһон дээрэхээ
Хэтэрүү зарга эхилбэ.

(*) 1757 ондо хамнигадай баалалгаар буряадууд танюулжа үгтэхэн газараа зубшажа, модоор хүрэй бодхооһониинь, “Ута хүрэй” гэжэ нэрлэгдэбэ.

(**) Хамнигад Зүгэй нэрэтэй ноёнойнгоо тухиралгаар элдэб һанаанһаа абаһан шалтагаанаар буряадуудайнгаа адуу мал туужа абашадаг саг үе “Зүгэйн дээрэмэй үе” гэгдэдэг.

(***) “Хаартын заргын үе” гээшэ хадаа 1791 онһоо эхилжэ, Баяндайн Тохой эсэгийн Ханхай хаартын наадаар хэтэрхэй булюухайлжа, хүнүүдые тоноһон дээрэхээ унжагай зарга эхилээ һэн.

Обог отогоороо анги боложо,
Хэрүүл үүсхэгдэбэ.

“Ута хүрэй” сусагдажа,
Зүгэйн дээрмэ замхаба.
Молон багша заларжа,
Мунхан табигдаба.

Хуушан хоёр изагуурнай
Анга Зүлхэ хоёр юм.
Хуушан ехэ дайдамнай
Худанса Хуурай хоёр юм.

2004

ОТОРШЫН ХҮДЭЛГӨӨН

Баргажан зоной буhalгаан –
Оторшын хүдэлгөөн.*

Үйлэ энэ үүсхэгшэдын
Оторшо эсэгын буряадууд,
Тама энэ хүйдхээшэдын
Түмэнтэй эсэгын буряадууд

Дээрмэ хэбэ гэжэ
Зэмэлүүлбэ,
Нюргадаа нюла
Сохюулба.

Шуһан ехээр адхаржа,
Шубуу шонхор баярлаба.

(*) “Оторшын хүдэлгөөн” гээшэ хадаа 1848 онһоо хоёр жэлһээ үлүү саг соо үргэлжэлһэн зоной буһалгаан болоһон байдаг. Хуули хүсэтэй ха юм даа. Энэ хүдэлгөөн гашуудалтай түгэсхэлтэй: буһалгаашады дээрмэ хэбэ гэжэ зэмэлээд, нюргыень сохижо, зэмынь амсуулба. Шуһа унхидалан бүргэд шубуунай Дуумын байшангай орой дээрэ ерэжэ нуухадань, хүнүүд сээрхэжэ, энэ хэһээлгэ зогсоогдоһон юм гэлсэдэг.

Шуһа обёорһон бүргэд
Дүүмын оройдо һууба.

Сээрхэхын ехээр сээрхэгдэжэ,
Үзэлэй муухай үйлэ
Зогсоогдобо гэлэй.
Буруушаахын ехээр
буруушаагдажа,
Буруу энэ ябадал
Байлгагдаба гэлэй.

Хуушан хоёр изагуурнай
Анга Зүлхэ хоёр юм.
Хуушан ех дайдамнай
Худанса Хуурай хоёр юм.

2004

ГАЛЗУУД ОМОГТОН

Хоридойн хоёрдохи һамган
Шаралдай хатан
Галзууд нэрэтэй
Хүбүү түрэнэн.

Галзууд омогтон
Ураа дааган.
Уг тугынь улаан шара.
Хоридой Мэргэн
Эсэгэтэй
Хори галзууд угтан,
Хун шубуун гарбалтнай
Хоригдохоо болижо,
Хуһан модон сэргэтнай
Хэлтыхээ болибо хаяа?

Галзууд омогтоной
Дээрэлхүү ханаатайень
Хун шубуун эхынь
Үдэн дали хубсаһаниинь
Гэршэлнэ бэшэ гү?

Дэндүү түргэдүүень,
Дээрэ зүрхэтэйень
Жэгүүр шэмэг хубсаһаниинь
Огторгодо тэгүүлжэ,
Манда танюулна бшуу?

Дуугай байдаггүйень,
Дэржэгэнүүр үгэтэйень
Дээдэ тэнгэрийн
Дорюун омог зангынь
Даамар бэрхээр
Домоглоно бэшэ гү?

Гал улаан тугтан,
Галзууд угтан,
Мэндэ-ээ!

2017

БАРГАНАРАЙ НАНГИН ХҮСЭЛ

Бархан уулаяа нэгэ хараад,
Байгалай уһанһаа нэгэ амсаад,
Бурханайнгаа орондо ошодог хаа гэжэ,
Барга угсаатан энэ нангин хүсэлөө
Бээлүүлхын бэлгэ тэмдэг болгон,
Бүүргээрнь эмээлээ
Баргуджин-Түхэм тээшээ –

Хуушан нютаг руугаа
Хойшонь харуулжа табидаг хэн.

Хуушан болон шэнэ барганары
Үнгэрхэн нажар
Хурамхаан бараалхаба.

2016

БУУДАЛ СЭРГЭ

Бархан уулын хормойдо
Бүртэ-Шонын сэргэ
Байхан гэнэл.
Буряад-монгол угсаатанай
Буудал болоһон сэргэ гэнэл.

2016

ЗӨӨЖЭ ЕРЭХЭН ЗОН

Байгал далайн баруун бэеһээ
Зүүн бээдэнь зөөжэ
Нютагжаһан,
Баргажан гол нүүжэ ерэхэн,

Ара талын Ангаһаа
Анхан хашуулжа ерэхэн,
Зүүн талын Зүлхэхөө
Зөөжэ ерэхэн зон:

– Хуушан ехэ изагуурнай
Анга Зүлхэ хоёр юм.
Хуушан ехэ дайдамнай
Худанса Хуурай хоёр юм – гэжэ

Баргажан голойм
Найман эсэгэ зон
Анхан нютагаа дурсажа,
Аялгалжа дууладаг хэн.

Ара талын Ангаһаа
Анхан хашуулжа ерэхэн,
Зүүн талын Зүлхэхөө
Зөөжэ ерэхэн зон.

2017

II.
САНСАРАЙ
САГАЙ ЭРЬЕСЭ

ЯАГААБ ТЭРЭШ?

(Зарим үгэнүүдынъ Баргажсан нютаг хэлэнэй)

Нүү-е! *Нээрээг? Ух-хай!*
Зай! Тиигээд *яагааб?*
Юун бэлэй? Үнинэй тиимэ хэмнай
Тиигээбишимүү.
Тэрнаан юу үлхым,
Тиимэ амитанхиим!
Носоо, носоо - ном бэшээ хамнай
Буха томо поэтнай.
Үхэ – ехэ! Бүхэ ехэ!
Тиихэдээ яагааб тэрэ, Дондоб?
Бал тэнэг хүн бэшэ хэмнай...
Баархан даа. *Жаалдари!*
Жалга соо *хатаан бааһан* даа.
Зай, зай! Болоо, болоо.
Дэн бү ехэдүүлэ!
Ехээр хэлэнхаар
Ехээр үмхэхэниинь *дээрэбишимүү!*

ХОМХОЙ ЮУМЭД

Хүнэй нюдэдһөө
Хомхой юумэн
Хорбоо юртэмсэдэ
Ушарха аал?

Сүл губиин элһэндэл
Садахагүй юумэн
Энэ дэлхэйдэ
Олдохо аал?

Нюдэд элһэн хоёрго
Садаа гэдээ гэжэ байхагүй.

Нэгэнийнь хараад,
Нэлэхгүй.
Уһа шэнгээгээд, нүгөөдэнь
Ундаа хуряахагүй.

САГАЙ ЭРБЕСЭ

хэмээр эдижэ
хэршэмээр бааха
туйлдаа хүрэхэ
саг
ерээд онуудта
ерээд ошоо һэн

тиимэрхүү саг
оро һэегүй үнгэрөө
гэжэ һанаһамни
хүн түрэлтэнэй тоо
тоолошо томиршогүй
хаһадаа хүрэхэдөө
дахинаа бусажа магад

шэрд гэхэн юумэнһээ
шээһэ алдажа ябаха
бард гэхэн юумэнһээ
бааһа алдажа ябаха

тиимэ саг
түүхэдэ ушарһан гэхэ
хара хирээнүүд
хаагалһан гэхэ
хирэ хирэ болоод
тэрэ саг эрьежэ магад

2017

ЯБАГАН ҮЛХӨӨ ШҮЛЭГҮҮД

урагшаа зорихон зам
урагшатай байг лэ аяншадта
хамаг ханахан хэрэгүүдынь
бүтээсэтэй байг лэ

хээрэ газарта
харгынаан төөригшэд
дээрмэшэдтэй бү уулзаг лэ
найдамаар зон тэдэнтэй ушаржа
харгызань гаргаг лэ

ханилха гэхэн эхэнэрни
холохон бэшэ лэ
хэдыхэн кварталай зайда лэ
харилсаха тэрээнтэй аргагүй аад лэ,
холохон лэ шэнги

үрэ хүрэнгэ соо байхан
элдэб ургамалнуудай эшэ үндэһэн
эхэ зургаан зүйл амитадай үрэхэн
уһан галда абтажа үгы боложо хүнэхэ
һалхин шуурганда үригдэжэ
хара газарта булагдажа
хосорхо туйлдаа хүрэхэ

али магад амидыржа
элдэбын эхэ зүйлнүүдээр
алтан дэлхэйе гоёохо
үхэлтэгүй ажамидаралынь
дуһал дуһалаар нэмээжэ
замби түбии баяжуулха

хүнэй ухаан
хуурмаг бодолнуулһаа
хогоосон байха ёстой ха

хүн бүхэн
өөр өөрынгөө “агы нүхэн” соо
ажамидарнад ха
эгээл түрүүн
энэниие ойлгоһон
агуухэ Платон зүб ха

хуурай муссоной халхинууд
олон династинууды үгы хэлэн ха
империнүүды байгаалиин хүсэн
иимэрхүүгээр
һүнөөдэг ба
хүдөөлдэг байһан ха

байгаалияа абарха
бузарлангүй сэбэр байлгаха

сансарын дайдада
зүүнэй һүбэшье мэтэ
жаргал ушардаггүйнь
ямархан ааб?
тамын лэ амитад
тамадаал жаргалтайл
гэдэгынь зүб бэшэ аал?

шинии халуун амисхал
хүзүүн дээрээ
гэнтэ үзэхэ дуран хүрэнэ

шинии альгануудай
үнжэгэн дулаае
хүхэнүүдээрээ мэдэрхэ
хүсэл түрэнэ
өөрөө
өөрынгөө урда
энээхэн хүсэлнүүднээ
эшэдэнэм хүрэнэ

ногтодоо номгорхо ёстой
дошхон морин эрдэним
тоонтодоо дадахань болтогой
түрэнэн үрим

эрьелдээд оро нэегүй
эндэнээ үгы болоё
ямаршые жэрхэмштэй
аягүй юм

бурхан холо
хойто хадануудни дуугай
хажуудам шүдхэр – олон үгэтэй
дарбигануур

үзэсхэлэн сэсэг
ургуулхань ажалтай
тахалжа хаяхань
тон бэлэн

басагады хүмүүжүүлхэнь
хүшэрын хүшэр...

сэсэн гэргэнэй досоо
сорьёжо байхан булаг
нюугаатай
амаа хатаһан үбгэнийнь
ундаа хуряаха аргатай

зүүнэй үзүүр дээрэ
орооһоной тогтохогүйдэл
хүнэй аза талаан
иимэ тогтоборигүйл

зөөлэн хоншоортой
амитан-тугалшые гү
али хурьганшые
олон эхые хүхэжэ шэргээхэ гэхэ

толгой дээгүүрни ниидэһэн шубуудта
бү ниидэгты гэжэ хорихо аргамгүйл
харин толгой дээрэмни уурхайнуудаа
бү заһагты гэжэ хорихо арга бии лэ

хуурай тала хура бороо
хүлээһэн хэбэртэй
гандаһан газар хараад
гажарна досоом

бухалай толгой бууралтаа
похрооб үдэрынь дүтэлөө бшуу
бутуулай ногоон хүхэрбэ

хүнэй нюдэн
өөрөө өөрыгөө харадаггүй
харин ондоо юумэды
хёрхоор харадаг

гал өөрыгөө өөрөө
шатаадаггүй
ондоо юумэды
хомхойгоор
шатааж
зооголдог

адхархан нефтийн бузары
океанай нюрууһаа
галай дүлэн долёожо
сэбэрлэдэг гэдэгтэл
угаа мартаһан хүниие
уһан дээрэнээ гал эдихэл

Даршимада

хуршын эгээл
дүнгэхэ далинь
үдэниинь юм
хурша эдэ үдэнүүдэй ашаар лэ
харбаһан юумэндэ
сэхэ нийдэн ошожо
тудадаг ха юм

эрэ хүнэй хурша хадань
харин һамганиинь
энэ хуршын
үдэн далинь ха юм

2017 оной 10 дугаар сар 2

эртэ урдын элинсэгүүдни
хуурай элһэн доро тунаһан
хулинсагуудни
сэн шубуун гарбалаа мартаад
сэрэг монгол удхаяа
урасхалта уһанда хаяад
эри хурса һэлмээ
хуй гэртэнь хэжэ
эрид мэргэн годлиёо
номо һуршатайнь хуряжа
эрхи мааняар андалдаад
мэгзэм тарни сээжэлдэжэ
аман соогоо гүбэржэ
дуган субарганууды бодхоожо
далай багшануудтаа һүгэдэнэд

2017 оной 8 дугаар сар 14

түүдэг галай бурма халуунии
согтой залитай дүлэнһөөнь
таһалжа болохо аал

таһалбалнай
түүдэг залиржа
унтархал

хойшонь харуулжа
хүдөөлбэ гэхэ
эрэлхэг сэрэгшы

хойто наһандаа
эхэ нютагтаа
эрьежэ түрэхэ гэжэ
найдуулба гэхэ

нашан шубуун
нарһа моды
хараа харааһаар
хатааба бшуу
тиигээд тэрэ
тэндээ
уурхайлба бшуу

тиимэрхүү амитад
хүнүүдэй дунда
ушардаг лэ

бүхы амитад
хүнүүд
хэзээб даа
һүүдэр боложо
хойно хойноһоо
хосорхо ха юм

бүхы суглуулһан эд зөөримнай
алта мүнгэн адхаг баялигнай
хэзээб даа шүүдэр шэнги
хатажа барагдахал ха юм

бүхы бии болоһон юумэн
саг үргэлжэ байдаг бэшэ юм--
үгы боложо хандархань
сагай мэдэлдэ ха юм

эдэ бүгэдые ойлгожо
байгаалин табисуур иимэ юм гэжэ
гажарһанай одоо хэрэггүй

2017

НҮГЭЛ

Байгал далай байгуулжа,
Байгаали унтан хэбтэнгүй,
Хорин табан сая жэл
Хүдэлөө гээл.

Харин бидэ, хүнүүд,
Хэнэн ажалынь хүндэлэнгүй
хэдыхэн жэл соо

һандаргахамнай.

Газар түбиин худаг руу,
(в колодец планеты),

Ууха, эдихэ уһан руугаа
фосфадтай угаадаһаа

адхажа бузарлахамнай!

Эрьенүүдынь зубшаад,

Ургаһан мододы,

тайга тужынь отолжо,

Хүршэ хитадуудтаа худалдаад,

Алдарта Байгал арюухан далайяа

хатаахамнай ха.

2016

ЭТИГЭЛЭЙ ХАМБЫН АЙЛАДХАҢАН НОМУУДЬАА

нэгэ һэеы гэр соо

задагай галай хажууда

нэгэ үбгэн һууна

тооноор утаан бааяжа байна

ханада шонын һүүдэр харагдана

үбгэн хэлэнэ

– тоономни тоономни – гэнэ

энэ зураглал ямар далда удха

нюуна хаб?

УРДАНАЙ МОБИЛЬНО МАЛШАД

Малаа гарзагүйгөөр ондо оруулха,
Тұлын тэнжээхын тула
Жэлэй дүрбэн сагта
Байраяа урилжа адуулдаг байһан.

Мүнөө үеын малшад
(Бии юм гү тэдэ – асуудалтай)
Нэгэл газартаа байрлаад,
Үбэлжөөн, нажаржаан гээшы
Одоо мэдэхэшьегүй болошоһон
Улад ха юм.

Урданай малшад
Үбэлэй сагта модотой, хадатай,
Жабаргүй нэмэри газарта
Байрлахы оролдодог һэн.

Байрлаха буусынгаа
Жабартайень мэдэхын тула
Үүрэй сайжа байха үедэ,
Али боро хараанаар
Урданай малшад шэнжэлжэ үзэдэг һэн.

Элбэг хоолтой, хайн ногоотой газарта
Дүтэ байрлахаа оролдодог бэлэй.

Тиимэ арга боломжо мүнөө сагта
Олдохо гү, мүнөөнэй малшадта?
Риторика ха алишье талаһаань
Хаража үзэхэдэ.

2017

ХААНАБТА? АУ-У!

1.

Зураг мэтэ сэбэр шарайтай,
Сэлмэг тэнгэридэл гэрэл,
Нореоной ноймол гүйгөөшэ мэтэл
Нахигар нариихан бэетэй
Наартайхан үхин,
Мүнөө хаанабши?
Хадам харидаа,
Хэндэ гараабши,
Хаанахинай бэ
Хурайхайшни?
Ау-у!

2.

Арьягар бэетэй азарга мэтэ
Эрые ургалжа ядаа хэнши
“Адуун” сооһоонь.
Зураг мэтэ шарайшни
Занга боложо шадаагүйл.
Норёоной ноймол гүйгөөшы
Нажааһан бэешни
Нонирхуулжа бираагүй
Бардам эрые.
Болгоомжотой эрын
Эндэ тэндэ табиһан
Урьха зангадаш орожо,
Ульһаа алдан хүрмэлдэжэ,
Үгөөгүйнь харамтай.
Хаана бэ тэрэ эрэ,
Хэнтэй бэ? Ау-у!

3.

Хоридой баатартал
Хун – дангинын хубсаһа абаад,
Нуурай ожорһон соо
Бэээ нюугаад хэбтэбэб.

Үзэсхэлэн сэбэр үхинэй
Үдэн шэмэг хубсаһынь
Хоридой мэргэн
Абаад нюужа,
Хадагалаа һэн гэхэ –
Домог түүхэ
Гэршэлхэ.

Шунган сэнгэжэ садаад,
Сараа нюсэгэн үхин
Нуурай эрьедэ үлэбэ.
Байбагүй шэмэг хубсаһаниинь,
Үгы байба үдэн далинь.

Сараа нюсэгэн баарһан,
Салдаган даараһан
Хэзээ намһаа
Хубсаһымни үгыш,
Үдэн далиим үмдүүлыш гэжэ,
Үбдэгүүд дээрээ унажа,
Уйлхай нюдэнүүдээр
Гуйхабши гэжэ,
Хэзээ минии үбэртэ хорожо,
Олзолмо олзомни болохош гэжэ,
Шүлһөө һайраад,
Амаа тамшаажа,
Үдэн далиин үзүүрынь
Таалажа хэбтэбэб.

Хулһан соо нуурай
Хун шубуун үхии
Хорин жэл хүлээбэб.
Ожорһон соо нуурай
Үзэсхэлэн сэбэр үхии
Үзэхэм гэжэ,
Үдэн шэмэг хубсаһынь
Ариг сэбэрээр сахижа,
Арбаад жэл адуулбаб.

Шэмэг сагаан хубсаһаниинь
Сэнгээ бууража үмхирбэ.
Үдэн зөөлэн далинь
Өөдэгүй тулюур болобо.
Өөдөө огторгодо дэгдэхэ
Шанар шэдиэ алдаба.

Хайшаа угы болобош
Хубсаһагүй
Хун шубуун үхин? Ау-у!
Сараа нүсэгэн басаган
Салдагаар намһаа тэрьелбэш?
Хэнэй олзо боложо,
Хаагуур тэнэбэш?
Хоридой шэнги мэргэн мүнөө
Хаанаһаа ушаржа,
с какого бодуна
Шамай абарха юм?

Хун шубуун удхаяа
Хэнэй үбэртэ хорожо,
Худалдаабши?
Үдэн шэмэг далинуудаа
Хүбэн зөөлэн хүнжэл доронь
Хурисалдаад,
оро һэегүй мартаабши?
Хэды үхибүү түрөөбши –
Хуһан модон сэргэтэнии,
Хун шубуун гарбалтани:
Арба нэгэн, али, магад,
Нэгэн?
Галзууд, Шарайд, Хуасай,
Али, магад, Ваня, Таня,
Тимур гэхэ мэтэ... яһатани
Тойота, Мерседес моритонии,
Бензоколонко сэргэтэнии!

Хаанабши мүнөө,
Хэнтэйбши?
Хоридой мэтэ мэргэн
Ушараа юм гү, шамда?
Ау-у!

2017

МҮРГЭДЭГ ГЭДЭГ

Муугаа дурдуулха,
Маажуулха болоходоо,
Мухаршые үнээн
Мүргэдэг юм гэжэ
Һанажа ябаха шухала.
Уһа хараагүй нугаһад мэтэ
Зээ ашанартаа энээний ойлгуулха...
Үгы һаа тэдэш
Уула хараагүй үхэршэд шэнги
Ажамидарха...

2017

ҮБГЭН

Үхэлэй үүдэ татажа,
Бурхандаа мордохо
Хаһадаа хүрэхэн
Үндэр һаһатай үбгэн
Намжар дулаан нэгэ үдэшэ
Мориёо хараад, үйлсэхээ
Гэртээ ороходоо хэлээ гэхэ:
“Одоол һайхан,
 һолонгото дамжуур
Огторгойһоо доошоо
Һанжашоод байна.

Яажашье тэрээндэ аһалдажа,
Дамжуураараа дамжаһандал
Абиржа, өөдөө гараха хүмбид даа”.
Иигэжэ хэлээд, хүндөөр амилжа,
Һанааяа алдаад,
Амияа табиһан гэхэ.
Үбгэн
Дүүжэндли холонгото дамжуураар
Диваажанайгаа орондо
прямым ходом
Хүрэнэн байгаа бэээ
Гэжэ *верится*.

2017

ОЙЛГОСО

үдэшын
боро хараанаар
поздней осенью
үхэл гээшэ
не что-то личное
очень интимное
харин
хүнэй ажамидаралай
шухалын шухала хубинь гээшэ –
иимэ
агууехэ ойлгосо
үтэлһэн үбгэндэ
ерэбэ гэхэ

2017 оной 7 дугаар сар 15

ДАРИИША

1.

Бэ-эл, бэ-эл, бэ-эл!
Бээлэй шэнги басагаашхань
Байжа ядана. Даришань.
Бэ-эл, бэ-эл, бэ-эл!

Баруун хүлөө урагшань татажа,
Баарханиинь нэгэ-хоёр алхам хэжэ,
Хоёр гараа харбайһан эхэдээ
Гүйжэ ошоно гарнуудаа арбайлгаад.

Али, үгышые наа алхам хээд,
Ууса дээрээ нас байса нуушана.
Эхэнь абажа, хаяада түшүүлээд,
“Бэ-эл, бэ-эл, бэ-эл!”- гэжэ
Байлгажа ядана басагаашхаа.
Хоёр гараа харбайһан эхэдээ
Гүйнэб гэхэдээ, бүдэржэ унашана.

2.

Гү-үли, гү-үли, гү-үли!
Гулабхаануудаа эдеэлхэээ
Газаашаа гарая, Дарииша.
Гү-үли, гү-үли, гү-үли!
Гуляадлахаяа гарая газаашаа
Гулабхаануудаа эдеэлэе, Дарииша.
Наартайхан гулабхаанууд
Наадахаяа хүлээнэ шамайе!
Гү-үли, гү-үли, гү-үли!

Ка-ачи, ка-ачи! Ка-ачелидээ
Дүүжэндэжэ наадая, Дарииша.
Дулаагаар хубсалаад гарая,
Дүүжэндэжэ наадая, Дарииша!
Ка-ачи, ка-ачи, ка-ачели!

Дүүжэн, дүүжэн
Дээшээ, дээшээ.
Дүүжэн, дүүжэн
Доошоо, доошоо.
Дээшээ, доошоо,
Доошоо, дээшээ
Дүүжэн, дүүжэн.
Дариша, Дариша
Дээшээ, доошоо.

3.

Бү-үли, бү-үли, бү-үль!
Бүлээхэн уһан соо
Бүхэээ угаая, Дариша.
Бүхэли үдэр наадаалши
Песочница соо.
Тоомгүйхэн хүүгэд
Толгой дээрэш
Тооһо шорой хаял.
Толгойёо угаая шампуняар.
Бү-үли, бү-үли, бү-үль!

4.

Ня-ам, ня-ам, ням!
Нилха заахан хүүгэн
Нялуун кашаяа зоогольш даа.
“На-на” гэжэ хүмбыеэ угжаараа
Уугыш даа, уугыш даа.
Уф –уф, уф – уф , уф!
Угаа халуун лэ –
Уралнуудаа халаахаш.

5.

Бо-о, бо-о! Бо-ольно болохо
Бү дайра хутага, хайша.
Бо-о, бо-о! Орон дээрэнээ
Бү уна! Бо-ольно падать!

2017

МОЛОН БАГША САГАЙ ЖАМА ЁНО ТУХАЙ

Энэ ехэ байрашни
Турын үндэрэй модоор
Баригдахан юм байна.
Сагай ошоходо,
Турадаа дахинаа
Бусаха юм байна.
Байрадань зомгоолойшые модон,
Зартагайшые
Үлэхэгүй юм байна.

Ехэ гоё дасан бүтөө байна.
Тезд юундэ дасанай сонхоор
Мориной шэхэн бултайнаб?

2016

БУРХАН БАГШЫН САЙ

Бурхан багша хара эртэ бодоод,
Сэсэгүүдэй дэльбэнүүдһээ,
Ногооной набшаһаа
Һүнийн тэгэндэ унаһан шүүдэры
Мүнгэн аяга соогоо суглуулдаг һэн:
Суглуулһан шүүдэрэй ариг сэбэр уһаар
Сай шанажа, үтэлжэ үбдэршэһэн эхээ
Үнэтэй энэ ундаар ундалуулдаг һэн.
Үшөө хэлсэгшэ гэдэг арад зоной дунда:
Дэлхэй дээрэ унаһан бүхы шүүдэры суглуулбашье
Эхынгээ аша габьяе хэзээдэшые
Энээгээр хүсэлдүүлхэгүйт гэжэ.

Бурхан багша эртэ үглөөгүүр бодоод,
Шугы голоор, нуга нушаагаар ябажа,
Эртын шүүдэр хормой соогоо суглуулжа,
Эхэдээ сай шанажа үгэдэг байба.

Хэдышье тиижэ оролдобол- бурхан багша тоолодог хэн, –
Шэгшынш шэнээн аша урмынь эжыдээ харюлаагүйб гэжэ.
(Эхэнь Мангидахан Махамайя гэжэ нэрэтэй хэн,
Абань – Шудодан гэжэ нэрэтэй хэн.)

2017

ЭЖЫНЭРНАЙ – ХАТУУ САГАЙ БАСАГАД ЯБАА...

“Ошо тэндэ!” – гэхэн газар руунь
Үгэ хүүргүй ошохо болохош,
“Яба!” – гэхэн газар руунь ябашааш –
“Үгы!” – гэжэ яажашье болохогүй.
Үбшэн үлбэрсье хаа ажалдаа ябахад,
Һүнжэгэ – һанжага һалирхад.
Арбатай байхадань: “Адуу мана!” – гэхэ.
Бүхэли һүни адуу харагшад хэн.
Үбэлэй һүниин ута унжагайнь аргагүй
Арбатай үхибүүндэ!
Хуудам талада хүйтэнш гээшэнь аргагүй!
Гайтайл хэн:
Хажуугаарнь үлэнхэ шононууд улилдаха!
Харанхы һүнёор унтариһаа ударжа,
Үнээдэе хаахад. Тугалнуудайнь шэнээн
Бээтэй басагадта тугалнуудынь диилдэжэ үгэхэгүй
Хүл нүсэгөөр ябагдаха,
Хүлнүүдын үбэштэйгөөр гэшхэхэ тугалнуудынь:
Шуһа нүдэн болоторнь – басагад бархирха.
Нүсэгэн хүлнүүдэйнгээ
Намарай хюрууда даарахадань
Үхэрэй дулаахан шабааһан соо хэжэ
Дулаасуулхад баарһад.
Һааһан һүеэ машинадажа, зөөхэй гаргаад,
Гүрэндэ тушаагшад хэн.
Өөһэдөө зөөхэй тоһо эдижэ байһанаа
Баарһад һанадаггүй хэн.
Эдмэгээр хоолойгоо тэжээжэ ябадаг саг байһан гэхэ.
Садатараа эдихэ хилээмэн байхагүй:

Ээдмэгээр бүрилдээн хүрэнгөө
Тэсхэй тэһэртэраа уугаад,
Тугадаа тужа соо манагшад хэн.
Хүдөө талада нэгэншые ногоон байхагүй –
Ган гасуурида хабтагай дайда дайрагдахан.
Дүшэн гурбан ондо баһаш ехэ түймэр болоо гэхэ.
Үглөө бүри унтариһаа хуурахадань
Тойроод түймэр хүжэржэл байха.
Эжынэрынь
Дошхон сабдагуудтаа хүөөр мүргэжэ,
Номгоруулжал байха тэдэнээ.
Баһаш аймшагтай бэлэй даа.

Сэрэгтэ ошожо ябахадаа хүбүүд
Нютагнаа ябангаа, мэндээ хэлэхээ
Һаалишадта айлшалхадань
Тогооной архяр тэдэний хүндэлдэг хэн.
Ашаанай машанадаа һуугаад,
Малгайнуудаараа махаадлаад,
“Баяртай!” –гэлдэхэдэнь
Тэндэ үдэшэжэ байһан хүнүүд
Томонуудшые, багашуулшые һаа
Хуу баран уйлалдаха, бархиралдаха.
Иимэ хайратай, гунигтай хартиина
Мүнөөш болотор нюдэдэйн урда
Байдаг. Хайратай хүбүүд,
Что ушли не долюбив,
Не докурив последней папирсы:
Олонхинь гэдэргээ бусажа ерээгүйл даа.

Морин анзаһаар хабарай газар хахалагшад хэн.
Хүнтэйдэ талханай боолто боохош.
Үбһэндэ ябахаш нажартаа. Бухал шэрэхэш,
Барихаш. Үбэлдөө модо отолжо, сажан бэлдэхэш.
Үглөөнһөө үдэшэ болотор
Тухагүй ажал хэжэ ябагшад хэн.

Туйлдаа хүрэтэрээ тухагүй ажал
Хэжэ ябагшад һэн –
Эндэ хэн зэмэтэй юм:
Сталин багша, али, магад, сагай эрхэ?

2017

ГАЛ ТҮЛИШЭ ХОЁР
(Гүн ухаанай гимнастика)

түлишэһөө гал ондоо ха юм
тиибэшье тэрэнии эзэмдэхэ
тэрээндэл адли эрэ хүн
 эхэнэры эзэмдэнэ
али магад эхэнэр эрэ хүе эзэмдэнэ

түлишэһөө гал ондоо ха юм
тиибэшье тэрэ түлишэдэ аһалдана
тэрээндэл адли эрэ эхэнэр хоёр
ондо ондоо амитад ха юм
тиибэшье бэе бээдээ аһалдажа
бэе бээе эзэмдэнэд ха юм

эгээл иимээр тужын түймэр
мододой оройгоор һүжэрнэ ха юм
эгээл иимээр аюулта гал
аһалдана ха юм гэр байрада

бодото дээрээ гал түлишэһөө
тад ондоо юумэн ха юм
тиибэшье тэдэ хоёр нэгэдэнэ ха юм
нэгэдээд тэдэ хоёр бэе бээе эдижэ
үгы хэнэ ха юм

тэдээндэл адли эрэ эмэ хоёр
тад ондоошье һаа бэе бөөһөөн
тад ондооһоо дулдыдажа

тэдэ хоёр нэгэн бээ оложо
нэгэдэнэ ха юм
нэгэдээд бэе бээ эдилсэжэ
захална ха юм

дабтахамнай
гал түлишэ бэшэ хамнай
тиибэшье түлишэ соо гал
нюугаатай хэмнай

нюугаатай бэшэ хаа
түлишэ соо гал
юунһээ боложо
с какого перепоя
тэрэ носохо юм

харин гал соо
түлишэ нюугаатай гү
пешэнэй уута соо
дүрэжэ байһан гал соо
полезэнүүд
хадагалаатай гү
али полезэнүүд соо гал
нюулгаатай байжа
үнэһэн тоброг болоо ха юм
үнэһэн тоброг боложо
поленонүүд хосороо ха юм
үнэһэн тоброг соонь
галай дүлэн
хүдөөлэгдөө ха юм

түлишэһөө бэшэ юумэн соо
гал байрлажа шадахагүй
харин тээд
галай дүлэн
түлишын шанарһаа
дулдыдана ха юм

тийгэбэшье
түлишэ соо гал үгы
гал соо түлишэ үгы

түлээн үшөө гал бэшэ
түлээ носоохо хэрэгтэй
уһан үшөө сай бэшэ
сай шанаха хэрэгтэй

эхэнэр үшөө дуран бэшэ
абьяас шуналынь һэрэжэ
дурлуулха хэрэгтэй

эрэ хүн үшөө абьяас бэшэ
галынь досоонь худхажэ
урыюулха хэрэгтэй

2017 оной 7 дугаар сар 1

МУУ ЮУМЭН, ҺАЙН ЮУМЭН

муу юумэн һайн юумэнтэй
хүтэрэлдөөд ябадаг бшуу
муу юумэнтэй һайн юумэ сасуулангүй
һайн юумэн һайн гэжэ ойлгогдохогүй

муу юумэн танигдахагүй
бээ нюугаад байха
һайн юумэ хүтэлжэ асараад
хажуудань нуулгажа
муу юумы элирүүлхэ

2017

харин мүнөө сэсээ
буляалдахаданнай болоно

урдань бидэ
хоёр
ондо ондоо
зэргэсээ
оршолон дэлхэйнүүдтэ
ажамидараабди

арсалдаха
арга боломжо
бидэнэрэй дунда
арайшые байбагүй

2017 оной 7 дугаар сар 15

асууха наа энэ дары асуу
энэ хүн шамай мэхэлхэ бшуу
жэлэй үнгэрхэдэ саг хубилха бшуу

бушуу хура
мартаханаан түрүүн
асуудалаа

жэлэй үнгэрхэн хойно
асуудалшые хубилха
зүб харюушые олдохогүй
харюусаха хүншые
хубилхан байха

асуудалдаа харюу олонгүй
тойроод хараашалнам
тэрэ хүмнишые үгы
үбэлдөө бороон ородог
болоод байба

нажартаа - саһан
буганууд урамдажа
һогоонуудаа
дуудахаа болеод байба

тэрэ нүхэрэйнгөө
нэрыншье марташооб

2017 оной 7 дугаар сар 15

эгээл түрүүн
эгоист бай

энээхэн бээдээ
туһалжа һура
хайшан гэжэ
бээдээ туһалхаб гэжэ
мэдээгүй хүн
ондоо хүндэ
онол аргынь оложо
туһалжа бирахгүйл ха

бэээрээ хэжэ
һураагүй хүн
ондоо хүе
юумэ хүүлэжэ
һургахань
бэрхэтэйхэн
байха лэ

сэдьхэлэйш
түмэрэй
алхимиин хүсөөр
алтан болоогүйдэнь
энэрэл сэдьхэл
хаанаһааш гиихэб

хаанаһаа ши
хүндэ туһалха
энерги абаха юмши
нигүүлэсхы сэдьхэлээ
нэрбээ һаа

2017 оной 7 дугаар сар 14

Хэлэн тухай эссе

Олзо олгодог ород хэлээ намнажа, буряадууд буряад хэлээ хаяа ха. / Олзогүй хэлэн обоггүй эрэдэл хүндэгүй ха» – иигэжэ нэгэ шүлэгүүдэйнгээ суглуулбари соогоо бэшээ һэм. Буряадууд, зүбөөр хэлэбэл, буряад-монголшууд, түрэл хэлээ баһахаһаа байтараа, монгол угаа «уһанда хаяа» гэхэдэ болохо. Тиигэжэ буряад-монгол нэрэтэй аад, монгол нэрээ түүхын манан соо төөрюүлбэ гээшэ гүбди?..

Хуһан модон сэргэмнай хэлтыхын ехээр хэлтыбэ гү; сэрэг монгол уд-хамнай сэнгээ буураба гү; сэн шубуун гарбалнай сэгнэгдэхэ болибо гү; хайрата буряадууднай шара утаһан бэһэтэй аад, галстук джинсээр андал-даба гү; али хара халюун захаяа дэнзэ залаа малгайтайнь хамтань хото го-родой асфальт дээрэ хаяба гү? Харюусажа болохот: «Прогресс неодолим» гэжэ; «Всеобщая унификация одежды, образа мыслей и культуры под аме-риканскую масс-культуру». Тэрэ энэншыэ зүб байжа болохо. Юундэб гэ-хэдэ, түрэлхи хэлээ голоһон, орхиһон, бодшоохоо болиһон арад зон он-доо соелой (үндэһэн солоёо орхёод) мэдэлдэ орохонь бэлэн ха. Баруун постиндустриальна цивилизациян түрүү нуурида япон арад ородог һаад, өөрынгөө үндэһэн соёлоо мартахаһаа байха, улам бэхижүүлнэ хаяа.

Буряадуудые япон арадтай сасуулхань хүндэшэг байна даа.

Хэн мэдэхэб, шүлэг зохёолгон соо гү, али ниислэл хотын хүлгөөн, ме-тро соо түлхилдөөн, зонуудай дундуур нидхэрээн соо, «Үдэшын Москва-гай» хойноһоо ээлжээндэ зогсохо үедөө гү, али үлүү билет кинодо бэдэр-хэдэ гү, али амида ба бронзо поэдүүдтэнь дураяа мэдүүлхэ үедөө гү, эжэлүүдгүй ханаа бодолшни түрэхэн тоонто нютагтаа, түрэл нургуулидаа, түрүүшын багшануудтаа, анханай дурандаа эрмэлзэхэ.

Заха холын Захааминай аймагта оршодог Зэдын вольфрам-молибденэй комбинадай Холтоһоной уурхайда горно мастераар худэлхэдөө, үнэтэй түмэрын түмэрөөр онгилжо, уудамайнь баялигынь ашаглажа ороходоо,

«үндэр үхидөөрнь танилсахаа ерээгүйб, үнэтэ бодосынь уудалхаа зорёоб» гэхэдээ, үйлсын утые хэмжэхээ болиходоо, нютагайнгаа басагатай уулзажа, айл бүлэ, гэр ашаа зохёоходоо, оро табижа, хажуудань үлгы хэхэдээ, бурханайнгаа орондо найдалаа тахижа, мансытайхан багын үлгы соо бархирхада, түрэл хэлэн дээрэ түрэнэн нютагаа дурдаха, хүлдэ орожо, газар шоройдоһон ханаяа, Дэрээнэйнгээ нургуулиин парта, хонхын абяае, багшануудаа ханаха, бөөмэйлхэ хүсэл аргагүй сэдхэл зүрхыш эзэлхэ.

Шэмэрүүн хүйтэн Сибириин уурхайн гүнзэгыһөө гаража, гүн ухаанай танхим дээрэ философ боложо зобоходоо, холын Ленинград хотодо үбгэн Кантын зохоол мэрэжэ, ойлгожо ядахадаа, Дондок Улзытуевай «Саг гээшын шанарые лаб мэдэхэ эрдэмтэ/яб гэмээр сагаа хинан /үглөө бүри нэгэ сагта/ үндэрлэхэ, сайлаха, амарха; /үдэрөө дүүрэн нэгэл хэм соо/гүн бодолоо гүйлгэжэ,/ дүн табин тобшолхо, / үдэшэ бури нэгэл үедэ үеэ тэниин нойрсохо». Энэ Кант шүлэгынь ухаандаа оруулхаш, түрэл бураад хэлэнэйнгоо хүгжэм уянгые мэдэрхэш, түрэнэн нютагаа ханахаш, багшануудаа – баһа...

Парижда байратай ЮНЕСКОын баримтаар залуу үетэндэ, буриадай залуушуулда, дунда наһатайшуулда баһуулхан, мартуулжа, орхюулжа байһан үндэнэн бураад хэлэмнай Россин арадуудай 140 үгы боложо байһан хэлэнүүдэй тоодо оролсохо талаангүй хубитай байбаш, ай хөөрхэймнай.

Хоридохи зуун жэлэй ерээд онууд. «Дружба» кинотеатрай дэргэдэ олон зон сугларанхай. Би тэдэнэй дундаб. Юундэб гэхэдэ, нэгэ хэдэн часай хугасаада, манай республикада «ород эхэтэй, юрист эсэгэтэй» В.В.Жириновский «тэнгэриһээ тэб байса, огторгоһоо об байса» нашан шэнги унаа ха юм. Арба гаран минутын туршада гоёор үгэ хэлэхэдээ, «хорин минутын зайда хэрэглэгдэдэг хэлэнүүд, нэгэ час ниидэлгын зайда ярилдаха хэлэнүүд үгы болохо ёһотой. Россид ажаһуугшад нэгэ хэлэтэй байха ёһотой гээшынь найн хананаб, буруушаанаб. «Бүхы оронуудай бураад хэлэнэй багшанар, нэгэдэгты!» гэхэ дуран хүрээ һэн.

2010

Үхэхын зоболон урдмни
гэжэ,
Үдэртэ нэгэ дахин
ухамайлаагүй хүн
Үдэрөө хооһоор үнгэргөөб
гэжэ ойлгохо ёстой.

Түрэлөө хэлгэхэ гээшэ
Хубсаһаа хэлгэһэн мэтэ
гэлдэгшэ.

Хойто түрэлдөө шэнэ амитан
боложо түрэхэдөө,
Шэнэ хубсаһа үмдэһэн мэтэ
гэлдэгшэ.

Нойрсохын зоболон урдмни
гэжэ,
Сүүдхэдэ нэгэ дахин
Шэбшээгүй хүн
Сагаа хооһоор үнгэргөөб
гэжэ хадууха ёстой.

III.
БУРХАН БАГШЫН
ХУРГААЛНУУДЫАА
ХАБАГШАЛХАН ШҮЛЭГҮҮД

* * *

Хогоосонһоо түрэн амигадби,
Хогоосон соогоо дахинаа худхархабди.
Хорбоо юртэмсын эхин Хогоосон хадань
Гэдэргээ бусажа, Хогоосондо хура:
Һураһан юумэдшни эрдэм ухаан,
Сээжэ мэдэсэ, ажалай баша, арга шадал—
Эдэ бүгэдэ үзэһэн юумэнэйш онсо удха
Хогоосонхой шанары уудалнагүйл.

Тариһан юумэнэй үрэ хүрэнгөөр дамжан
Хогоосон шанарын нэбтэрэн орожо,
Тарян нэмжынэ талын дунда.
Хангай тайгын үбсүүндэ хушанууд шууяна,
Хандагай ханияа дуудажа урамдана.
Хогоосон шанар агаарта тунана.
Үхибүүдэй сэсэрлигтэ наадаһан хүүгэд
Түрэн эжы абанарһаа
Дээшээ дамжаһан Хогоосон.
Ажамидаралай эхин Хогоосон гэжэ ойлгоод,
Хогоосон таанад соо шуһан мэтэ урдаг лэ.
Өөрынгөө замаар хадуурангүй ябагты –
Хогоосонхой шанар, магад, мэдэжэ абахат.

2017 оной 7 дугаар сар 13

* * *

Бурхан багшаһаа шабинь асууба гэхэ:
– Хэн нэгэн намай нюдараа, ёбороо хадань,
Хайшан гэжэ харюу үгэхэбиб?
Бурхан багшань харюу үгэбэ гэхэ:
– Хото городой дараансаһаа дуһаа - мүльһэн
Дээрэнээш унаад, шамай дайраа һаань хайшан гэхэбиш?
Шабинь харюусаба гэхэ:
– Юушье хэхэгүйб. Тушаан боложо, тэрэ тархи дээрэм унаа ха юм.
Алаагүйнь болоо. Ай, бурхан!
Бурхан багша саашань шабияа һургажа:

– Тушаан боложо, хэн нэгэн уур сухалаа гаргахаяа, нюдараа ха юм шамай.
Дуһаа мүльһэнэй дээрэһээш унаһандал адли ха юм.
Дэн ехээр һанааяа зобоонгүй,
Юуншыё шамтай ушараагүй шэнги
Ябаһан харгыгаараа саашаа ябыш даа,- гээ гэһэн гэхэ.

2017 оной 7 дугаар сар 13

* * *

энэ бэешни
үмхийн тооһон гэжэ
һанажа яба
хэзээ нэгэтэ
ерэхэ сагта
ербэгэр сэхэ бэешни
үмхийн тооһон болоод
хара газартай
худхаралдахадань
хүнүүд дээгүүрнь
гэшхээд ябаха
али магад
шээгээд
нелбоодшыё
саашаа алхалхад

ерэхэ хабар
магад
тэндэһээш
ургы сэсэг
бултайха

али магад
амитад
тэндэш
зулзагалжа
эхын жаргал
эдлэхэ

үгыл haа
тэрээнтэйш
олон ондоо
хубилалтанууд
болохо

огородой
эдеэн соо
оролсоод
супермаркедай
данхай дээрэ
худалдаанда
табигдаха

яараха хэрэг үгы
юумэн бүхэн
өөрын жама ёһоор
хүгжэхэ

2017 оны 7 дугаар сар 13

* * *

энэтнай
ехэ һонин хүн гээшэ
эгээл түрүүшын эдеэ
эхэмни үгэһэн гээшэ
һүүлшымни эдеэ
хороор холижо
энэ хүн үгэбэ гээшэ

эхэмни энэ дэлхэйдэ
мүндэлхэдэмни
туһалаа гээшэ
энэ хүн
энэ дэлхэйе һэлгэжэ
ондоо дэлхэйдэ
түрэхэдэмни
туһалба гээшэ

энэ хүндэ
энэрхыгээр
хандагты
хоро үһөө
урыюулжа
хутагаа бү
үрэгты
эльгэ нимгээр
энэржэ
элбэг бэлэгээр
шэмэгты

үмхиин тооһон
бэһеэм
сула алта
хэбэ гээшэ

Ньютон* алхимигһаа
энэ хүмнай
нилээн эрдэмтэй
байба гээшэ

Бурхан багшада
хоро үгэжэ алабалтнай
багшаһаатнай
эхэ зургаан зүйл
хамаг амитадта
зорюулагдаһан
энэрхы дурлал
элшэтэжэ байхал

2017 оной 7 дугаар сар 13

*Ньютон бүхэли наһандаа физикийн хажуугаар алхимийн асуудалнуудаар һонирходог ба тэдэни туршалганууды хэжэ шэнжэлдэг байһан.

* * *

Бурхан багшаа шабинь асууба гэхэ:

– Тобшохоноор хэлээд үгыг:

Нургаалтнай юунтэй сасуулмаар бэ?

Бурхан багша иигэжэ харюусаба гэхэ:

– Энэ ой тайгы харыш. Хэнэйшые, юунэйшые урда дэлеэтэйл!

Тэндэ нэгэшые юумэн хадагалаатай бэшэл.

Би энэ ой мэтэ дэлеэтэйлби.

Бурхан багша шабидаа нюдаргаа харуулба гэхэ:

– Мүнөө нюдаргам бажуугдаад хаалгатай байнал:

Досоонь байһан набша харагданагүйл шамда.

Нүүлдэнь багшын нюдаргаа задалхадань,

Набшань газарта унабал.

Тээд хэлэбэ гэхэ:

– Гарни нюдарга шэнги бэшэл,

Тэрэмни нээгдэжэ дэлеэтэйл.

Харин шинии энээнии ойлгоогүй хадаш,

Шалтагааниинь – досоошнил.

2017 оной 7 дугаар сар 14

* * *

түби дэлхэйдэ

түрэхэ үтэлхэ үбшэлхэ үхэхын

зоболоной зам харгинууд

гол мурэнүүд шэнги

тамын далайда шудханад

тэрэ далайн долгидтол

хамаг амитадай ухаан бодол

заха хизааргүй мэтэл

эбхэрнэд

харанхы балар ухаанай
хизааргүй долгид
үйлын үрийн эрьюулгэ
эсэхэ сусахы мэдэнгүй
эрьюулнэд

түрэхэ үтэлхэ үбшэлхэ үхэхын
үйлэ хэрэгүүд
түби дэлхэйдэ
дахинаа дэлгэржэ
сансарын эрьюулгэдэ
хайра гамгүй мушхуулжа
эхэ зургаан зүйл хамаг амитад
зобонод

хизааргүй энэ эрьюулгы
хайшан гээд зогсоохо юм
түрэхэ үтэлхэ үбшэлхэ үхэхын
зоболоной далайе эрид дабажа
эдэ амитад
нүгөө эрьедэнь гаража
жаргахад юм

2017 оной 8 дугаар сар 2

* * *

бурхан багша
зоболоной далайе гаталжа
эгээн үндэр нирваанда
эсэхэ сусахы мэдэнгүй
хүрөө ха юм

тиигэһэн габьяаень
хүндэлжэ
нүгөө эрье гэжэ
нирвааниинь
нэрлэнэ ха юмди

нүгөө эрьедэ
хүргэнэн онгосонь
Бурхан багшын
зүрхэн –
агууехэ гүн ухааниинь ха юм
2017 оной 8 дугаар сар 2

* * *

үбэлдөө
хотон соо
дээһээр уяатай
үхэртэл
“биб” – гэнэн
бардам бээдээ
(хотоной хаяада
уягдаһан үхэдтэл
адли)
хүн бүхэн
бүхөөр
уягдадаг ха

“биб” – гэнэн
хуурмаг бодолой
хилгааһаар томуулһан
бүхэ дээһы
таһалжа хаяхань
хүнүүдтэ
хүшэрэйл хүшэр ха

2017 оной 8 дугаар сар 2

* * *

1.

хүнэй бэе –
үмхиин тоохон
үнгэрэгшэ зуунжэлдэ –
олон ушарта
лагерная пыль
байхан

наранай мандатар
хүнэй бэе –
үглөөнэй шүүдэр

наранай оротор
минии бэе –
борохон һүүдэр

2.

хогоосон бээ
загаһанай үнэтэ түрьһөөр
зариман
хооллуулжа налайлгаха

Миларайба багшадал
халуун үбһэ –
халаахай
шанажа эдсэд
амидархаа яадаг юм

нүгөө зариман
бренд – хубсаһа
бэдэрээд
гуччи версачи прада
армани гэлдээд
тэдэнээ хүсэжэ
дабтаалжа
хахад наһаяа дууһаха

даяаншад шэнги
хахархай хубсаһаар
бадар бэдэржэ
ябахаа яадаг юм

хамхуул үбһэн шэнги
хара газараар мухариха
борохон бэетэй аад
хэдэн сая ногоон мүнгэ
олохом гэжэ
олон жэлэй түсэб
урдаа табиха гээшэ
хуурмаг ябадал гэжэ
ойлгохоо яадаг юм

3.

энэ бэемнай
“биб” – гэжэ
бардамнаха
үндэһэгүй
худал хуурмаг
юумэн ха юм

үнэн дээрээ
энээхэн бэемнай
эшэ халаагүй
хогоосон ха

түрэхын баяр
гэдэгынь
үтэлхын зоболоноор
эрьелдэхэ

үхибүүды түрэжэ
жаргаха гэдэгынь
һүүлдэнь
хэрүүрэй намагта

эдигдэжэ
шэнгэхэ

үбшэн үлбэрэй
зоболон гэдэгынъ
үхэлэй эрьедэ
хүтэлжэ
асарха

энээхэн наһан
гэдэгнай
иимэрхүүгээр
дүүрэхэ

зүбөөрөө хадаа
зоболонто бээмнай
һалаа үндэлхгүй
хогоосон ха

2017 оной 8 дугаар сар 2

БАЯРЛАЖА БАЙБАБ

хараалай муухайгаар хадхажа
элдэбэлжэ аашалхаданъ
алахаб үбшэхэб гэжэ занажа
доромжолходонъ
тэдээндэ
доромжолһониинъ багадаад
шуһа нюдэн болоторни наншаагүйнъ
болоо даа гэжэ
сэдьхэл зүрхэнэйнгээ гүнзэгьдэ
баярлажа байбаб

шуһа нюдэн болоторни
хаяа хана мүргүүлжэ
хайрлангүй наншахаданъ

шүдэнүүдэйм хогноржо
хэмхэрээд унатар
кастет түмэрөөр нюдархадань
хабирга руум хүндэ сабхяар тогшожо
хабһым хухалжа байхадань
алаха хороохын орондо
амиды мэндэ үлээһэндэнь
тэдээндэ
сэдьхэл зүрхэнэйнгээ гүнзэгыһөө
баяр баясхалан хүргэжэ байбаб

үргэн үйлсын тонуулшад
үдэшын боро хараанаар
үхэлтэйм намай уулзуулжа
эльгэ бөөрым
шүбгын үзүүрээр нүхэлжэ
амин голым
алтан частай гараар таһалжа
бүлэнтэй шуһын адхажа
байхадань
наконец-то
богоолой хубсаһым
һэлгэжэ
тэрээнһээм сүлөөлжэ
боди сэдьхэлээ олохоб гэжэ
баһаш ехээр баярлажа байбаб

2017 оной 7 дугаар сар 15

АСУУДАЛ

Бурхан багшада олон улад
Асуудал табижа хандадаг һэн.
Зарим улад багшаһаа һураха:
“Бурхан гэжэ үгы бэшэ гү?”
Бурхан үгы гэхэн этигэлынь
Багша бэхижүүлхэ гэжэ һананхайнууд
Иимэ асуудал тэдэ табинад ха.

Энэ асуудалданы Бурхан багша:
“Бурхан бий!” – гэж харюусадаг байсан.
“Үнэн бодото зүйлдэ ерэхын тула
Хүндэ
Хуушан этигэжэ ябахан юумэнһөө
һанаан сэдхэлээ сүлөөлхэ шухала”, – гэжэ
Тоолодог байһан тула багша
Тиигэжэ харюусадаг байһан гэхэ.

Нүгөө зариман бурхан бий гэжэ
Этигэжэ ябадагууд һэн.
Тэдэнэр баһа бурхан бий гэжэ этигэлынь
Багша бэхижүүлхэ гэжэ бодолтойнууд
Асуудагууд байһан байха.
Харин энэ асуудалданы Бурхан багша:
“Бурхан үгы!” – гэжэ харюусадаг байһан гэхэ.
Бурхан багша элдэбын юумэндэ этигэжэ ябаашадта
Һэгээ оруулжа, тэдэнэй обор ухаан дээшээ дүүлижэ,
Бүхы юумэнэй бодото байдалда орохын тула,
Тиигэжэ харюусадаг байһан гэхэ.

Гурбадахи зүйлэй уладынь
Бурханай биишье, үгышье хадань хамаагүй –
Этигэлтэй, этигэлгүй болон атеист бэшэ зонууд байһан.
Тэдээндэ бурхан багша харюудань бүтүү, аниргүй байжа:
“Намдал адли бүтүү, үгэ дуугүй байхаяа оролдогты.
Тиигэбэл юумэ ойлгохот!” – гэхэншүү байдал тогтоохон гэхэ.

2017 оной 8 дугаар сар 4

ТАШУУРАЙ ҺҮҮДЭР

Бурхан багша
Тэрэ хүн тээшэ шэртэжэ хараад:
“Би залуудаа моридто ехэтэ дуратай һэм.
Дүрбэн зүйдэй морины илгаруудаг һэм:
Нэгдэхинь – эгээн мунхаг балар;
Тиимэнээ тэдэ – үсэд, зүрюу, хэдэр.

Хэдышье тэдэний ташуурдабал,
Тиимэл зандаа үлэхэл.
Тиимэрхүү улад ушардаг лэ,
Яахабши, тээд?

Хоёрдохи зүйлэйн – морин үгэ дууладаг –
Эзэнэй ташуурдаһанай удаа.
Иимэрхүү улад баһа ушардаг лэ,
Юун гэхэбши даа?

Гурбадахинь – эдэ морида ташуурдаха хэрэггүй:
Ташуур харуулбал тэдэндэ – дүүрээ – үгыш дуулаха.

Дүрбэдэхи зүйлэй морид – хоморой хомор:
Ташуурай һүүдэр харабал тэдэндэ – яһала болоо”, – гэжэ
Хэлээд, нюурын гэтэжэ хараба гэхэ.

Һүүлдэнь нюдөө хаажа, багша аниргүй болобо.
Хүн баһа нюдөө анижа, багшатаяа хамта
Аниргүй байдалда оробо.

Юундэ Бурхан багша морид тухай
Ерэнэн хүнтэй зугаа дэлгээгээ гээшэб?
Энэнь хадаа ерэнэн хүнэй ойлгохо
Хэлэнийнь байба гээшэл.
Хоморой хомор хүн байжа,
Ташуурай һүүдэр хараад,
Тэрэ багшатаа ойлгобо бшуу.

Бурхан багшын нүдэнүүдээ хаажа,
Бүтүү, дуугай болоходонь,
Тэрэ ойлгоо бшуу:
Эгээн Үндэр юмэн тухай
Үгэнүүдээр хэлэгдэшгүй гэжэ.
Тэрэ – гүн ухаа хэтэлһэн зүйл* болбол
Дуугай, бүтүү байдалай оршомдо
үзэгдэжэ мэдэгдэхэл.

2017 оной 8 дугаар сар 4

*Трансцендентальный опыт (по И. Канту).

**МҮНХЫН ОРШОМЪОО
ХАРАСА**

хаашуулай
засаг баригшадай
байдал
үмхиин тооһон гэжэ
Бурхан багша
тоолоно

алта мүнгэн
адхаг эрдэнитэ
эд зөөри
үзэхэдөө
тэрэнэй орондо
багшамнай
обоо собор
хэбтэһэн
хирпиисэнүүд
болон
монсогор шулуунууды
харана

үнэтэ
нарин торгон
хубсаһатай
баяшуултай
уулзахадаа
багшадамнай
бадаршадай үмдэһэн
һангирһан
гадар дэгэл
эжэлүүдгүй
һанагдана

заха хизааргүй
замбиин
үй түмэн мүшэд

болбол
жэмэсэй
хүрэнгын
жаахан үрэнүүд
мэтэл
багшадамнай

Байгал мэтэ
томо далайнууд
хүлынь будаһан
тоһоной дуһалдал
Бурхан багшада
үзэгдэнэл

Бурхан багша
дэлхэйн томо
томо үзэл
сурталнууды
шэдитэ
хуурмаг үзэгдэл
мэтэ мэдэрнэ

багшадамнай
эгээн үндэр
гэгээрэлгын
үзэл һанаа*
зүүдэнэй зурагай
алтан хоргой шэнгээр
һанагдана
харин
гэгээрэгшэдэй
нангин замууд
хүнэй нюдэндэ бии болодог
үнгэтэ толбонууд мэтээр
багшадамнай үзэгдэнэ

*Идея.

Медитации
тахалгын тээнг мэтээр
нирваангы
үдэрэй аймшагтай
зүүдэн шэнгээр
багшамнай харана

хайн болон муу тухай
бодолнууды шэнжэлхэдэнэ
луугай могой хатар
харагдаһандал
багшадамнай үзэгдэнэ

шажан
этигэлэй хургаалнуудай
дээшээ хүгжэхэдэнэ
доошоо тэдэнэй унахадань
Бурхан багшамнай
жэлэй дүрбэн сагай
һэлгэхы үзэхэндэл гэнэ

2017-08-05

АЛГАСАЛДААН ХАРГЫНУУД

үдэшэ орой
боро хараанаар
үнсэг сагаан дэлхэйе
орхихом гэжэ
шийдэхэн хүн
хэлэбэ гэхэ:
“иигэхээр би
бурхандаа харихам
гэр бүлэмни
даашагүй ашаан
даралта болобо намдаа

хэн намай
эди шэди хэрэглэжэ
боһого дээрэм
баряаб?”

“би баряаб” – гэбэ
бурхан
хүн тэрэнии ойлгобогүй

унтари дээрэнь
урдань
унтажа хэбтэбэд
амгалан тайбан
һамган хүбүүн хоёрынъ
залуу һамганиинъ
сээжэдээ
зада няанхай хүбүүгээ

“эдэ хоёр
хэд гээшэб?
Майяын*
үри һадаһад
гээшэ гү?” – гэжэ
асууба хүн

үнсэг сагаан дэлхэйтэй
хахасахам гэхэн хүн
хүлнүүд дээрээ бодоод
хуугайлба:
“хаана байнабши
бурхан?”

хажуудань байһан
бурханиинъ:
“эндэб” – гэбэ

*Иллюзи, хуурмаг үзэгдэл, хооһон юумэн.

хүн тэрэний ойлгобогүй
харамтайш гээшэнь

хуугайдаһан абяанһаа
хүбүүнийнь һэриһэндэл болоод
хүндөөр һанааяа алдаба –
зүүдэнийнь тэрэний
зобообо хаяа

бурхан хүндэ хандаба:
“гэдэргээ буса” – гэбэ

хэншыё
бурханай хэлээшы
ойлгобогүй хэбэртэй

тэрэ
хүндөөр һанааяа
алдажа
үнэн зүрхэнһөө
хайрлажа
хэлэбэ гэхэ:
“яахабши даа!
яаһан юмши даа.
шиниинхээр болог.
харин ши
хаанаһаа намай
газар наншажа
олохо юмши?
би эндээ
үлэнэ ха юмбиб!”

бурхан хүн хоёрой
харгынуудынь
тиигэжэ
алгасалдаба гэхэ

2017 оной 8 дугаар сар 5

НАГАРДЖУНА БА ХУЛГАЙШАН

Агуухэ тарнишан Нагарджуна
Аянишалжа ябаа гэхэ.
Засаг баригша хаанай багша,
Тэрэнэй ехэ гуру –
Хогоосон шанарта хургагша,
Ёгоозорой шэдиин гуру,
Дундуур зам баримталагша
Зайжа ябаа гэхэ.
Хубсаһа хунарын хангирхан:
Хаана яанаа хахархан,
Хахад бэень нюсэгэн
Үгэтэй ядуу гуйраншан
Бадарлажа ябаа гэхэ.
Бадарайнь аяга хараһан зон
Гайхаһандаа
Гэдэргээ урбалдажа унадаг һэн:
Уришышаһан хатанги гартань
Хаанай бэлэг –
Сула алтан амһарта
Нара һарын гэрэл сасан байдаг һэн гэхэ.
Нюдэ һаргама аяга руунь зоной
Бадар хэхэнь аягүйшэг юм һэн гэхэ.
Тиимэхээ тэрэ аягань хооһон байхань
Хомор бэшиг һэн гэхэ.

Нэгэтэ
Нагарджунын хажуугаар
Нэгэ хулгайшан гаража ябаһан гэхэ.
Тэрэ баарһан өөрынгөө нюдэдтэ
Этигэжэ ядаһан гэхэ:
Үгэтэй ядуу гуйраншанай гарта
Үзэсхэлэн гоё, үнэ сэнтэй аяга обёороод,
Урбалдажа гэдэргээ унан алдаа гэхэ.
Һэгээ ороод гуйраншан,
Нагарджунын хойноһоонь дахаад ошоо гэхэ.

Ябаа ябаа, ябууд дундаа –
Үдэишын наран унтарха тээшээ болоо гэхэ
Ябаа ябаа, ябууд дундаа
Эсэһэн хоёр нажаа гэхэ.
Һандарһан дасан – һүмэдэ хүрээд,
Нагарзана багша унтахаяа түхээрээ гэхэ.
Ханын саана хороод,
хулгайшан энэ аза талаандаа баярлаа гэхэ:
“Һүниин хахадта
Гуйраншанай бүхөөр нойрсоходо
Һэмээхэн хажуудань хүрээд,
Сула алтан аягынь
Ехэшье ажсал хүлһэ гаргангүй абашахаб”, – гэжэ.
Хулгайшанай юн гэжэ бодоһыень
Эди шэдиин аргаар ойлгоод,
Нагарзана гаража ерээд, тэрэ хүндэ хандаа гэхэ:
– Ши энэ аяга энэ дары аба даа; һайн хүн болохош –
Бүхэ нойр барихадам һаад хэхэгүйш.
Би болбол шамай хулгайшан болгохо дурамгүй.
Тиимэхэ бодожо үзээд, энэ аягаяа бэлэг болгожо,
шамда барихам гэжэ шиидэбэб.
Юунэйшье болбол ши заатагүй амһартым абаха ха юмши.
Тиибэл шамда аягаяа бэлэглэһэмни дээрэ ха.
Аба энэ бэлэгым!

Хулгайшан шимэ юумэн болохо гэжэ,
Ухаандаа арайшье оруулангүй байһан тула
Нагарзанын хүлнүүдтэ унажа,
Хүлисэл һураһандал дохибо гэхэ.
Тиэхэдэнь эди шэдитэ багша хэлэһэн гэхэ:
– Зай, шигээд мүнөө ошыйш даа;
намһаа бэшэ абаха юумэн байхагүй.
Һарбайһанаа абажа баярлаад,
Намай орхижо, амаруулыш даа.
Һайн болохо бэлэйш даа, – гэхэн гэхэ.

Хулгайшан харюудань хэлэбэ гэхэ:
– Хүлээжэ үршөөгымт, нангин хүн!

*Би баһа тандал адли болохомни – юумэнүүдтэй эжэлиээд,
Уяатай байха тэдэндээ дураяа үгы хэхэмни.
Иймэ обор, хайратай хүн байһыемни та намда ойлгуулбат.
Гэгээрхэ харгы зам урдамни байха гү, али үгы гү?*

Нагарзана харюусаба гэхэ:

– Зай, тиимэ зам биш!

Хулгайшан харюудань хэлэбэ гэхэ:

– Зүгөөр намда бү хэлыт – нэн түрүүн юумэ хулуухаяа боли гээжэ.

Юундэб гэхэдэ, хэндэшиье ошоходом,

Олонхи нангин зондо хандахадам,

Тарниин багшануудта заалгахадам –

Булта тэдэ хэлэгшэ һэн:

– Нэн түрүүн юумэ хулуухаяа боли, – гээжэ.

Хулуухаяа болижо оло дахин туршаад үзэһэнби.

Энэ хэлсээеэ дүүргэхэ шадал

Бээдээ олохо аргамни үгыл.

Нагарзана хургаал хэлэжэ үгэбэ гэхэ:

– Ши үшөө ёстой тарниин багшатай уулзаагүй хаи.

Харин, ши, анхандаа хулгайшад байһан зоноор уулзаа хаи.

Тиимэ бэшэ наа тэдэ юундэ шамай

Хулгайшан гээжэ ханааяаа зобобо гээшэб?

Хамаагүй, хулгайшан бай!

Энэ минии хэрэг бэшэ.

Намай энэ ханаата болгоногүй.

Гансал нэгэ юумэн шамһаа хэрэгтэй:

Хэһэн хэрэгээ хэжэ бай.

Харин тэрэ хэрэгээ сэдхэл зүрхэнһөө оролдожо хэ.

Шэбшэнгүй юумэ бү хэ.

Юумэ хэхэдээ сэдхэжэ хэ, – гээ гэһэн гэхэ.

Хулгайшан хургаалдань харюусан:

– Туршаад үзэһүү. Зүбшөөлөө үгэнэб.

Нагарзана саашань үргэлжэлүүлбэ гэхэ:

– Би энэ дасан – хүмэ соогоо шамай арбан табан үдэр хүлээһүү.

Ши бусажа ерээд, хуу бараниень хөөрээжэ үгэхэш.

Арбан үдэрэй үнгэрһэн хойно хулгайшан ерээд хэлэбэ гэхэ:

– Та ехэ мэхэтэйлта! Туршаад үзөөб – намда ехэ урагшатай байба.
Би нэгэ байрада оробоб. Тэндэнь баялигынь гээшэнь!
Хэлсэһэнээ һанаад, сэдхэхэл зүрхэнһөө һанажа, юумэ хэхэм гэжэ бодоходом
Намда юундэшьёб даа тэнюун байдал досоом тогтожо,
Юушьё абадаһамни хүрэбэгүйл даа. Нэгэшьё юумэ абангүй ошобоб.

Нагарзана энээндэнь харюусаба гэхэ:

– Энээниие ши ойлгохо байгааши.

Мүнөө бүхы юумэн шини шэлэһэнһээ дулдыдаха.

Ухаалжа ойлгохо дурагүй хаа хулгайшан зандаа үлэхэши,

Али ухаалжа ойлгоо хаа ондоо хүн болохо аргатайши.

Ухаалжа ойлгоод, хулгайлжа шадаха аа, саашаа хулгайла.

Тишбэли би шам тухай һанаа амар байхаб.

Хулгайшан харюусаба гэхэ:

– Тишжэ шадахагүйб. Туршаад үзээ һэм.

Ухаалжа ойлгоо хаа, хулгайлжа шаданагүйб.

Хулгайшан нэмээжэ хэлэбэ гэхэ:

– Юрэдөө, та намай баряат.

Би мүнөө зүрхэ сэдхэхэлһээ ухаалжа ойлгохо

Шанарһаа арсаха аргамгүй.

Би тэрэнэй амтыень үзэбэ гээшэлби.

2017

ОРШОЛОН – ЗОБОЛОН

Оршолонто юртэмсын
Жама ёһоор
Хүн түрэлһэн амитан
Энээхэн наһандаа
Үбшэн үлбэрэй, нэн түрүүн,
Үтэлхын далай, хоёрдохинь,
Үхэхын эсэс, һүүлшын,
Зоболонгууды үзэдэг гэгшэ.

Нэгэ зариман
Үбшэлхын зоболонии
Нүрэжэ дэбхэрээд,
Үтэлхын зоболондо
Дүтэлдэг ха.

Нүгөө зариман
Модоной залаагаар
Гүйхэ хаһадаа
Үхэхын зоболонгы
Үзэдэг ха.

Эдэ зоболонгуудай
Шалтагааниинь гэхэдэ
Арбан хара нүгэл гэгшэ.
Амиды юумэнэй гол таһалха,
Хулууха-худалдаха,
Буруу хурисал эдлэхэ,
Һалихайрха, һэбхирхэ –
Бэеын гурбан хара нүгэл.

Худал үгэ, худалаар хэлэхэ,
Хоб – жэб, хэлэнэй һабир – шэбэр,
Шэрүүн хараалай минаа –
мат-перемат,
Зальхай үгэ, забаан аман –
Задагай
Хэлэнэй дүрбэн нүгэл.

Хорото сэдхэл,
Хомхой хобдог,
Буруу үзэлдэ орохо –
Сэдхэлэй гурбан нүгэл.

Зоболонгой эхин – хүнэй хэлэн,
Хэрэгүүд-нүгэлнүүд.
Жаргалай эхин – арбан сагаан буянта хэрэгүүд.

Ада шүдхэрнүүд,
Ороолонгууд
Нэн түрүүн муу зоной дотор сэдхэлдэ түрэжэ,
Саашадаа хорото бодолнудайнь,
Үйлэ хэрэгүүдэйнх хүсөөр эдеэлэн тэнжэжэ,
Зэбүүрхэмэ дүрсэ дүрсэлдэг гэжэ,
Тэмдэглэхэнь шухала.
Уур суhal, атаа мэээн,
Хомхой хобдог, худал хуурмаг
Гэхэ мэтэ муу һаналнууд
Хүнэй бэсын элдэб янзын үбшэнүүдэй
Үндэһэнийнь гээшэ ааб даа.
Хэн нэгэн рак үбшэн тухай
Бодомжолжо ябадаг хаа,
Тэрэ үбшэнэй энерги
Өөр дээрээ татажа,
Аймшагтай үбшэндэ нэрбэгдэжэ болохо.
Муу һаналнууд муу энерги татадаг,
Харин нигүүлэхы сэдхэлэй
Бодолнууд хэшэг буян буулгадаг.
Махабад бэсынгээ, һанаа сэдхэлэйнгээ
Бүхы мууе болон урдаш түрэлэй
Нүгэлһөө дулдыдаһан
Үйлын үринүүдые, хамаг үбшэнүүдые
Ада шүдхэрэй дүрсэ дүрсэлөөд,
Дакини бурханай найрта
Хабаадалсажа найрлаад, хүндэлүүлээд,
Бэлэгтэ хүртөөд, бусахагүйгөөр
Һалан ошобо гэжэ
Бисалгалан, бүхөөр һанажа һууха ёстой.
Тиибэл, бүтөөлэй хүсэн арьбадажа,
Бээдэ тоосоогүй һайн нүлөө үзүүлэгдэдэг.

2017

ҮТЭЛХЭН АНГУУША ҮБГЭНЭЙ НАМТАР

Үтэлхын наһа дабаад,
Үхэхын далайн хүбөөдэ
Махоорхо тамхяа ууюулаад,
Үүрэй сайхы хүлээжэ,
Үбгэн хууһан юм гэхэ.

Үрээ морида хургаһанаа,
Үүлтэртэ азаргы заһаһанаа,
Үрээ һамгады унаһанаа
Үльгэрлэжэ хууһан юм гэхэ.

Ноябриин долоондо,
Клуб соо
Ёохор нааданай түлэг дунда:

Хатуу хабтагай модон дээрэ
Нимгэн нюргын нюлгартарнь,
Шуһан болгожо шулгартарнь
Хайрата амарагаа эдлэһэнэ
һанаад,
Хайрлажа хууһан юм гэхэ.

Үбгэрөөд мүнөө хуухадаа:
Нэгэл уйтан хабтагай дээрэ
Тангил гансатаа багтагшал һэмди – гэжэ
Хөөрэжэ хууба гээл
Үбгэжөөл.
Харин
Мүнөө үтэлөөд,
Һамгантаяа хэрэлдээд,
Нэгэл ганса хабтагайһаа байха
Хүнтэйн үргэн дайдаар
Хүгшэнтээ багтахамнай
Хоморой ехэ хомор лэ – гэжэ
Шаналжа хуулай үбгэн гэхэ.

Амиды амитады
Энэ наһандаа
Хюдахынъ хюдаад,
Гүүртэ хонидой
Амин голынъ
Таһалхынъ таһалаад,
Адууһа малай
Тархиинъ балтаар
Тоншохынъ тоншоод,
Гахай багшануудай
Духанууд уруунъ
Буудахынъ буудаад,
Ан гүрөөһэ,
Буга, хандагай
Агнажа алахынъ алаад,
Ондатранууд болон булгадта
Урьха занга табижа,
Олзолхынъ олзолоод,
Хээрын нохос шононууды
Хорлохын ехээр хорложо
Хороогоод,
Баянш һууһан юумэниинъ үгыл даа...

Зургаан зүйл амитады хороожо,
Эхэ болоһон энэрхы амитадай
Амин голынъ таһалжа,
Элдэбын эхэнэрнүүдээр
 холбоорилдожо,
Шунал хурисал, уур хилэн
Урьюулдэг үйлэнүүды эрхилжэ,
Хэр угһаа хэһэн эдэ нүгэл хилэнсэгүүдээ
 наманшалхам гэжэ,
Хамаг амитадай буянгыг
 дахан баясахам гэжэ,
Хэмжэлээшгүй дүрбэнии
 үүсхэн үйлэдэхэм гэжэ,
Үхэлэй далайн хүбөөдэ тулажа ерээд,

Ада тамын нүхэнхөө
Утадхахан жанишын ооһорто
Аһалдажа,
Алдуурдаг байһан юм гэхэ.

2017 он

* * *

Ном судар үзэ гэжэ хэм хургагша
Ашата лама багша минии.
Номхон найхан ябадалаар яба гэжэ
Хэмээн хургагша эсэгэ минии.
Нойр үгыгөөр хайрлал үгы
Хүхэнүүдээ хүхүүлэгшэ эжы минии.
Ногоон Дара эхэ бурханай
Хотог доро хүрэн түрэхэ болтогой!

ГУРБАН АМҮАР

1.

Уруугаа хараһан амһарһаа
Уужа болохо аал?
Өөдэнь харуулжа табибал
Ууха арга олдохол.

2.

Гантай амһар соо
Унда тогтохогүй хаш.
Гантаһан амһары заһажа
Хэрэглэбэлш,
Гарзада ехээр орохогүй хаш.

3.

Муухай булангиртай амһарһаа
Унда уубал,
Халдабарита үбшэн аһажа,

Досоош мушхажа үбдэхэл.
Муухай булангиртай амһараа
Уруугшань харуулжа таби:
Булангирынь доошоо урдажа,
Амһар сэбэрлэгдэхэл.

Ухаан бодолойм байдал
Иимэ амһарнууды хануулнал.
Бүхы амитанай түлөө
Буян үйлэдөө хаам,
Бурхан багшын хургаалда
Тиигэжэ
Хүртөө хаам,
Ухаан бодолойм амһарнууд
Уруугаа хараһан байбал,
Өөдэнь харуулаад табигдажа,
Нигүүлэсхы сэдхэлээр
Мэлмэрхэл бээ.
Гантай байбалнь
Няагдажа, муу ханаам,
Хомхой бодолни, уур сухални
Тараагдажа, ухаамни
Ууган удхаяа олохол бээ.
Муухай булангиртай ухаанайм амһар
Уруугшань харуулжа табигдабалнь
Буруу үзэл бодолнуудни
Доошоо урдажа барагдахал.
Барагдахадань
Зүб үзэл, зүб бодол, зүб үгэ
Заатагүй эзэлхэл бээ
Сэбэрлэгдэһэн тэрэ амһарым!

2016 оной июлин 30

ГУРБАН ҮҮДЭН

1.

Гэрэй үүдэ дэлихэдэ
Үбэлэй жабар уурал татаад ородог лэ.
Гэрээ намартаа дулаалаагүй айлай
Үүдэ сонхонудынъ сэнхэгтэдэг лэ.

Эгээл иимээр
“Бэсынгээ үүдэ” хүнэй дэлибэл
Элдэбын нүгэлнүүд шургахал:
Ондоо эрын урда
Үдэн хүнжэлөө һамганай һэхэбэл
Амарагай урбалга тэндэ умбахал даа.
Үбгэнһөө бээз хулуужа,
Нюуса амарагтаа бэлэглэбэлынъ
Нүгэлэй үүдэн нээгдэхэл даа.

Тээли муутай тэргэндэ
Тээбэри тээһэн хойноо гомдохо аалши?
Тэнэг һалихай гэргэнтэй
Тэбэрилдэһэн хойноо яаха аалши?

2.

Үүдэнэй забһараар
Наранай туяагай шагаадагтал,
Ухаанайм забһараар
Атаархал заримдаа шагаадаг лэ.
Эгээл иимээр уур сухалда
Ухааяа дэлибэлни
Хуухым үһэ үрзылгэдэг лэ.
Хомхой бодолдо абтаад нэгэндээ
Хүнэй наһа хороохоор бэлэмди.
Ухаан бодолой зүб шэглэл,
Зүб эрмэлзэл зүйтэй лэ эндэ.

3.

Хэлэ аманай үүдээр
Хараал шэрээл табигдажа,

Хара ханаан нэбтэрдэг лэ.
Худалаар хэлээд, хүе хардаха,
Хүнэй шэхэнүүдтэ
Таһалһан лабшаа утаар үлгөөд,
Тэдэний мэхэлхэ –
Тиимэ ушарнууд хомор бэшэ.
Иимэрхүү нүгэлнүүд
Хэлэ аманай үүдээр ородог лэ.

Бэеынгээ үүдэ бэхилжэ:
Амараг нүхэртөө урбангүй
амидаржа,
Хулгай хэжэ баяжангүй,
Амита алажа аашалангүй,
Хүнэй наһа хороожо,
Түрмэ шорондо һуунгүй,
Шүтөөнэй газар хандаажа,
Шүдхэртэй нүхэсэнгүй ябаял даа,
Ябахалди даа.
Хабууса тамхи татажа,
Архиин хатууе уужа,
Мяханай таргании залгижа,
Гэргэдэй һэбхиинь эдлэжэ,
Һалихайрангүй
Бэеынгээ үүдэ дэлингүй
Бэхилхэлди даа!

Ухаанай үүды бэхилхэдэ
Үнэтэй материалнууд хэрэггүй:
Зүб үзэл – булад шэрэм бүхэ үүдэниинь,
Зүб бодол – үнэ ехэтэ шифр-суургань,
Зүб үгэ – алтан мүнгэн түлхюурынь.
Ухаан бодолой зүб шэглэлһээ үлүү
Иимэрхүү үнэтэ зүйлнүүд
Хэрэгтэйл даа.

2016 оной сентябрь

БОДИ СЭДЬХЭЛ

*(Будаадын шажанай хургаалнуудһаа
һабагшатай ута богони үлхөө шүлэгүүд)*

1.

Сансарын хүрдэ соо
Үхэрэй арһан шэнги
Эрьюулгэдэ мушхагдаад,
Хүнэй бэе оложо,
Түрэлөө һэлгээд,
Түби дээрэ мүндэлхэ гээшэ
Бэрхэтэйхэн юм.
Энэ шухаг үзэгдэлы,
Эрдэни энэ бодолы
Гамнажа ябаха шухалын
Шухала юм.

Эдир һаһандаа
Эрьюулгэ эрьюулжэ,
Эсэгдэхын ехээр
Эсэгдээ һэн даа.
Айфон, айпад гарһаа алдадаггүй
Амитад арһа мушхаха гээшые
Арайшые мэдэхэгүй
Орлогууд лэ даа.

*Буянтай һүнэнһэн
Хүнэй бэе олоно бшуу.
Нүгэлтэй һүнэнһэн
Хорхой шумуул, харха
Боложо түрэнэ бшуу.*

*Хүмүүнэй юртэмсэдэ
Ажамидарха –
Хоморой хомор жаргал гэжэ
Ойлгохо шухала.*

Тарбаган болоод,
Талаар гүйжэ ябахал аад,
Гаджет баряад,
Покемон бэдэржэ,
Тэдэ орлогууд
Город голоор гүйдэнэд.

Хэниинь
Эдэ хоёрой
Аза талаантай,
Жаргалтай юм –
Талаар гүйгөөшэ
Тарбаганиинь гү, али
Покемон бэдэрхэн
Орлогын гү?

2.

Үдэр бүхэнэй хүлгөөн соо,
Хүнүүдэй юрьёон соо,
Мүнхэ бэшэ наһанай
Хэмжүүр соо,
Баяжахам гэжэ тэмсэл соо,
Олзо зөөри олохом гэжэ
Оролдоон соо,
Олон һамгады олзолхом гэжэ
Урилдаан соо
Боди сэдхэл үйлдэлгэнь,
Баһаш ехэ бэрхэтэйл байна даа,
Буйн арьбасжуулха
Зүрхэтэйл байха байна даа.

Энээнийел ойлгожо нэгэ заа
Ябаа һаадтнай
Аза талаантнай,
Алта мүнгэнтнай
Таһалдахалгүйл даа.

3.

Хүмүүнэй
Хадынгаа гэртээ харихада
Толгойнь үрхөөр утаан шэнги
Һүнэһэнийнь дэгдэжэ,
Гаража ошодог гэдэг бшуу.
Тиихэдээ эдлэжэ ябаһан бөемнай,
Бөөмэйлжэ ябаһан махабаднай
Манай үзэл бодолдо,
Һүнэһэндэмнай
Саг зуурын гэрынь бшуу,
Түлбэрёор абаһан
Зочид буудал бэшэ гү?
(Хүн һүүдэр, бэень шүүдэр бшуу,
Үмхийн тооһон, хамхуул үбһэн бэшэ гү?)

Бэеһээ таһарһан һүнэһэндэ
Хоер харгы урдань асатана:
Һайн харгы – һайн түрэлдэ түрэхэ:
Золотистый путь блестит.
Арбан сагаан буянай харгы
Шэлэһэн хүн
Бурхадай орондо ажамидарха бшуу.
Муу харгы – муу түбидэ түрэхэ –
Каменистый путь блестит:
Арбан хара нүгэлэй харгы
Шэлэһэн хүн
Доро түбидэ үдэжэ,
Эрлиг хаанай үмэнэдэ
Түрэжэ магадгүй бшуу,
Дантын тамада бусалхань бшуу.
Иеронима Босху помните!

Хара бээ хараад ябаһан хүнэй һүнэһэнэй
Сансарын хүрдэһөө таһархань хүшэр –
Бэрхын бэрхэ бэрхэшээлтэй юм.

Тиибэшье
Ганса хүмүүн боложо түрэхэн хүн
Бусад амитадһаа ондоо:
Сансарһаа таһаржа,
Огторгой өөдэ унаһайб гэжэ
Эрмэлзэдэг бшуу –
Вопреки гравитации.

4.

Хэлэ ама хэжэ байһан
Хүний өөрынгөө харгы хаажэ байна гэжэ
Хайрлахын ехээр хайрлаха шухаг.
Энэ хадаа
Энэрхы сэдхэлэй,
Эльгэ нимгэнэй шанар ха.

5.

Амиды ябаһан сагтаа
Хүнэй бэе элдэб хүшэр сагууды
Дабадаг.
Дабхар дархи ашаандаа
Дарагдаһан тэмээндэл
Далан эгсэ дабаанууды дабахадаа
Алдалжа унаха гэжэ байха –
Дээрэ дээрэхээ нэрбэхэ үбшэ хабшан.
Нойрсожо амархагүй нюдөө хабшан –
Дэлхэйн нэгэ тама юм.
Хүбүүд шубуудтаа яарахын зоболон:
Баарһадни үлэн хооһон ябанад гү,
Али, магад, архи тамхяар бэрээлжэ,
Зүдэрнэд гү? Зургаан үзэг маанитай
Ябаһайт даа. Зүрхэн тарнида этигэхэйт.
Халдабарита үбшэнүүдээр
бү дайрадаһайт,
Хэрэгтэ хэрэггүй хүбүүдээр
бү холбоорилдоһойт.
Иимэрхүү яаралнууд олон,
Унтангүй хонохын зоболон.

Ажалай болон ажабайдалай
Талаһаа ядарал болон хэсүү саг
Ерэхэдээ магадгүй –
Тиихэдэнь
Үүдэнүүдээ дэли гэжэ
Хэлэдэг бэээ ородууд.

Тэрээндэ ехээр уйдажа,
Бэээ зоболтогүй.
Һанаа үнөөндэ орожо,
Гажаралтагүй.
Зобоһон хүнэй бөөһээ нэн түрүүн
Үлүү ехэрхүү зан гарадаг гэхэ.

Зобожо ядажа байха сагтаа
“Намһаа муу байдалтай
Ядаһан, зобоһон зон олон,
Минии ядарал, зоболон бараг гээшэ”, – гэжэ
Һанажа һанааяа заһажа,
Тэгшэрүүлхэ шухала юм.

Африкада багашуул,
Африкада багашуул –
Араг яһан, үлэн хооһон.
Харин минии зээнэр
Эдеелжэ үгэнэгүй –
Турьяжа хаяна:
За маму ешь,
За папу ешь,
За деда ешь,
За бабу ешь! – гэжэ
Бааланабди,
Тойроод тэдэнээ
Гүйлдэнэбди.

6.

Ноён түрүү болоод,
Ниитын зөөри эдижэ,

Баян бардам болоод,
Ехээр бахархагүй юм.

Дээрээ ахагүй,
Дэгэлынь захагүй-
Тэнгэрийнхээ үндэр
Баларта,
Бардам амитанда
“Биб” гэнэн ханалаа доошонь
Даража ябахань
Хүшэрэйл хүшэр ха.

Би ноёмби, тиимэнхээ сэсэнби:
Ши тийхэдээ мунагши,
Дууһаһан дураагши!
Гансал “өөрыгөө” гэдэг хүн
Нүгэл хэнэ ха юм.
“Биб” гэнэн дээрэлхүү зан:
Би зүб хэлэнэб,
Би ухаатайб,
Олоной дунда суутайб:
Намда хүн юумэ дуугархагүй,
Һөөрхэлдэхгүй, үһөөрхгүй –
Би бүхы юумэ мэдэнэб,
Бүхы юумэндэ эзэнби:
Хаартанууд соо туз хоозорби –
Бүхы дааманууд минии!
Һолообууд дуугай байгты,
Һалаабшым эдигты.

7.

Гадаадахи дайсанаа
Хэдышье даража,
Диилэжэ байбал,
Тэдэтнай үсөөн болохогүй.
Мангадхайн нэгэ тархиинь сабшажа
Таһалбалтнай,
Орондонь гурбан тархи ургаж,

Улаан галаар урдахаатнай
Үрэбхихэл.
Бурхан багшын хургаал
Нэн түрүүн досоохи
Гурбан дайсанаа дараха хэрэгтэй гэнэл:
1-хинь – атаархал,
2-хинь – сухал,
3-хинь – мунхаг ухаан.
Энэ гурбые диилэхын тула
Энэрхы сэдхэл досоогоо түрүүлхэ,
Боди сэдхэл арьбадхажа,
Буянтай сэдхэлэй оршони дуудагты.
Үгыл хаа, али ядаа хаа:
Наян, наян наюулай
Наян-наваа минюулэй.
Заян, заян заюулай
Заян наваа минюулэй – гээд,
Дуулыш даа: сухалшни тарахал даа.
Иргүүтэй Тобжоондойн Санжидмаае
Иргүүлжэ ядаа нэм даа
Гурбан жэл соо...
Хүхюутэй, жаргалтай ябаа нэм даа
Хорёодхон оюутан наһандаа.

8.

Ундаа хүрэжэ ябахадаа
Хэдышые дабхатай уһа уубал
Ундан харихагүй.
Тэрээн шэнги хүнэй хүсэл
Наһаарааш дууһахагүй.
Шэнэ юумэтэй болохо бүрээ
Үшөө ондоо юумэндэ хорхойтожол,
Хомхойржол байха юм.
Алтан загаһанһаа эрижэл байдаг
Загаһашанай гэргэнһээл
Хомхой юумэд замби түбидэ
Бии юм: *чёрные дыры во вселенной*
Ба хүмүүнэй хоёр нюдэд юм.

Замбиин “хара нүхэнүүд”
Хажуудаа байхан юумые
Хуу бултыень залгидаг юм:
Одо мүшэнүүды элшэтэйн,
Атом, молекуланууды газтайнь.
Хүнэй нюдэд садаа гэжэ үгы юм:
Харахан юумэдээ хуу бултыень
Хото, гүзөөгүй аад, шэнгээдэг юм.
Хүмүүнэй хохимой тархиин
Хоёр нюдэдэйн улхархайнуудай
Элһээр булагдажа дүүрэхэдэнь
Хүнэй
Одоошье садабаб гэжэ
Ойлгоходонь
Ойлгохо уураг тархинь
Үгы боложо,
Шэргэшэһэн байха юм!

9.

Хогоосон шанар эдлэхын тула
Юрын хүн 10 нүгэл сээрлэжэ,
Гурбан эрдэнидэ үнэн зүрхэнһөө шүтэжэ,
Бурхан багшын гүн ухаанай ном
Зүб харгыгаар эдлэбэл,
Шуньяатын шанар мэдэхэ болохонь магадгүй.

10.

Арбан хара нүгэл даража,
Арбан сагаан буян сахиха.
Амитанай ами таһалхын урдахана
“Намай хэн нэгэн хороохо шадалтай”, –
Досоогоо тиигэжэ сздьхэхэ.

11.

Нохойн годод!
Үмдэн соохи багжадтнай
Үтэжэ, үжэжэ таһараг!

Нюрга хээрѳм бараһан,
Нюһа шуһым эдihэн
Барнаагууд!
Хонзооһоной хорин гурбан
Хуняадаһадта
Обтоһон,
Юубхын хойноһоо гүйлдөөшэд,
Хүрьгэшэлһэн нохосууд,
Эшэхэ гэжэ нюургүй,
Элэхэ гэжэ хутагагүй
Һабяаһагүй ахир амитад!
Долоон уулын хүндыгөөр
Тонилогты саашаа
Гахай ябаган пошөөлшогууд,
Уһан тулам архиншанууд!
Тархидахи үһэнтнай
Тестостерондоо эдюулжэ,
Таһаржа бултандаа унаг саашаа!
Һуга дорохи үһэнтнай
Һубарижа бултандаа барагдаг саашаа!
Һахал һамбайгүй үтэлэгты,
Нүхэр һүүдэргүй ябагты,
Убайгүй амитад,
Улаяа мяха ударжа эдihэн
Утваринанууд!

Ехээр хэлэнхаар,
Ехээр үмхэ гэгшэ һэмнай!
Үгы даа, тархяа хөөдэг,
Гэртээ арилха байна:
Алаа хабшаад, амаа хаагаад,
Галайгаа хажууда һууха байна.

*Хүни, эрэшүүлы
хараажа болохогүй.
Хараалһаа һайн юумэн
Наһаарааш гарахагүй.*

12.

Замби түбин анхан эхинхээ,
 Big Bang*-ай тэһэрхэхээ захалаад,
 Дүрбэн хүсэнэй** бэе бэеһээ
 Таһархаһаан эхилээд,
 Тэнгэрийн Зүйдэлэй бии боложо,
 Түби дэлхэйнүүд хатуу бодосхоо
 Бүридэжэ,
 Амиды амитад – шумуул хорхойнууд
 Ургамалнуудһаа илгаржа,
 Һалахаһаан захалаад,
 Саашаа дамжажа тэдэ
 Эрэ эмын илгаа оложо,
 Һалбархаһаа үндэхэлээд,
 Эрэшүүл, эмэгтэйшүүлэ
 Эрьюулжэ олзолхоһоо
 Эхилээд, энэ дэлхэйдэ
 Ядарал, хохидол оршодог гээшэ.
 Үшөө тиихэдэ үтэлхын далайе,

Үбшэн болон үхэлэй тамые
 Хүнэй зайсаха аргагүй тулань
 Уйдхар, зоболон
 Хүмүүнэй хойноһоо
 дахалдаһан һүүдэрынь гээшэл.
 Сэдьхэлэй дашууралай үгы болбол,
 Шунал хүсэлэй залирбал
 Ула мүргүйгөөр
 Уйдхар, зоболон
 Усадхагдаха ушартайл.
 Хүнэй дашууралай үндэхэнийнь,
 Хуулагдаһан үндэгэнийнь –
Хобдог сэдьхэл болон мунхагай харанхы.

*Big Bang – (Большой Взрыв) Ехэ Тэһэрэлгэ. Энэнэй ашаар энэ байһан замбуулин, юртэмсэ түби бии болоһон гэжэ мүнөөнэй эрдэм (физикэ) элирхэйлнэ.

**Дүрбэн хүсэн – энэ хадаа гравитационно, электромагнитна, һула (слабое – распад частиц) ба шанга (ядерное) хүсэнүүд гээшэ.

Мунхагай харанхы соо төөрихэ
Хуби заяатай хүн түрэлтэн
Мунхагай харанхыһаа
Хэзээ алдуурха юм?
Али, магад, алдуурангүй
Тэндэһээ сэхэ замаар
Ядерна тооһон болохым гү?

Хулгай худалтай орёолдожо,
Хобдог сэдхэл гаргангүй
Бурханай үгэһэн наһаяа
Хүнэй барабалынь
Бараг лэ байхал һэн.

Хараал шэрээл үйлэдэжэ,
Хоб зөөжэ,
Хүнүүды дундань хэрэлдүүлжэ,
Эбынь таһалуулха –
Эгээн ехэ нүгэлнүүдэй нэгэн –
Хэлэнэй нүгэл урыюулха –
Хэрэгтэйш хэрэг бэшэл ха.

Хоноһон газартаа һамгадтай
Холбоорилдожо
Хурисалдаха –
Һальхай ябадал гаргаха;
Ябаһан газартаа янхантай
Ярилдажа,
Ташаан дээрэнь тамга табижа,
Талын эрэнүүдээр
Тэрэнии хубаалдажа,
Гуя база тэдэнтэй болохо –
Бэын ехэ нүгэл хэхэ –
Ёстой эрын хэрэг бэшэл ха.

Агаа жүтөөндэ абгадаггүй,
Уур сухал болодоггүй

Эрэшүүлы
Энээхэн дэлхэйдэ
Эмэгтэйшүүлэй олохонь
Бэрхэтэйхэн лэ.

Али зэргээр хаймхарха сэдхэлһээ,
Огтолон халибал энэ түбиһөө –
Энэ түбиингөө хэлбэрхэйе ойлгоходоо
Үнэн мүрһөө хэзээдэшье халихагүй:
Бэе махабадшье,
Һүнэнэ һүлдэшье!

Сагай эрхын үри
Сагай эрхээр хубилжа байдаг –
Мүнхэ юумэн огтолон үгы:
Всё сущее достойно гибели.
Хубилалтада дайруулхагүй,
Хамагнаа дулдыдангүй
Юумэн байдаггүй,
Сагай эрхээр бии болоһон юумэн
Анхан түхэлөөрөө байдаггүй –
Хубилжал байдагынь
Энэ юртэмсын гүн удхада
Буурадаггүй үнэн!
В одну и ту же реку
Нельзя войти дважды...
Гансал энэ үнэн
Хэтын хэтэдэ хубилшагүй!

Мунхагай харанхы
Хамаг юумэнэй хубилжа байдагые,
Үйлын үритэй холбоое,
Хогоосон шанарыень
Хүнүүдэй хүсэд найнаар ойлгожо,
Шададаггүйһөөнь тохёолдонол.

Бэелшэгүй хүсэлэйнгөө
Шуналда диилдэжэ,

Хүнүүдтэ
Хобдог сэдхэл түрэнэл.
Тэрээнһээ өөрыгөө нэргылжэ
Хүнүүдэй,
Шададаггүйһөө бии болоно бэшэ гү?
Хамаг юмэн хоорондоо онсо
Илгаагүй оршодог –
Тэрэниие хүнүүд илгаруулан харана.
Юумэ илгаруулан харадаг шалтагааниинь
Хобдог сэдхэлһээ, мунхаг ухаанһаа.
Һайн, муу гэжэ юртэмсэдэ
Хамаг юмэнэй илгаагүй
Оршодогшыё һаань,
Хүнүүд тэрэниие һайн, муу гэжэ
Сэгнэн хубаахадань
Муу һанаан түрэнэ.
Хүнүүдэй үгөөр
Хүн бүхэн хубилшагүй
Өөһэдын хуби заяатай түрэдэг.
Хамаг юмэн
Тэнгэрийн бурхашуулай
зарлигһаа гэжэ хэлэдэг.
Энэ түбиин хамаг юмэн
Үйлын үритэй
Ямаршыё холбоогүй гэжэ номнодог.

13.

Золшыё, жаргалшыё,
Үхэл зоболоншыё
Зайлашагүй заршамаар
Үнсэг сагаан дэлхэйдэ
Оршодог тулань,
Гансал хубилшагүй жама ёһоор
Замби түбидэ
Ушардаг тулань,
Тэдэнэй
Гансал хубилшагүй
Табисууртай хадань

*Хуби заяанһаа ондоо юунишье
Хорбоо энэ юртэмсэдэ
Үгы болоно.
(Остаётся людям плыть
По воле волн...)*

А нам остаётся плыть по течению?..

Тиимэ болохолоороо
Хүнүд һайн үйлын ашада
Найдалаа баража,
Хамагыг хуби заяанайнгаа мэдэлдэ
Үгэжэрхёо
Һаань ямаршье хүгжэлтэ,
Доройтолгоншье энэ түбидэ үзэгдэхэгүй
Гээшэ ха юм.

14.

Үйлын үри гэжэ
Ганса байдаггүй,
Гай ядарал гэжэ
Гансааран ердэггүй
Гэһэн ойлгосо баримталаа бол,
Хүнүүд муу үйлэ сээрлэхэ
Болоно бшуу.
Һайн хэрэг үргэхэ сэдхэлгүй
Болохо ушартай.
Ямаршье үйлэ хэрэг
Удха шанараа гээхэ болоно ха юм.
Ушар тиимэһээ энэ гурбан ойлгосо –
Ехэ эндүүрил.
Хамаг ушар үйлэ
Сагай эрхээр биш боложо,
Сагайнгаа эрхээр халин ошожо
Үгы болодог ёһо гуримтай.

15.

Таһаршагүй эблэлтэ холбоон,
Шалтагаан,
Элдэб юумэндэ дашууралга –
Хүнэй сэдхэл хүлгөөдэг,
Уйдхар, зоболон үзүүлдэг,
Һанаан үнөөндэ оруулдаг.

Зөөри хогшолһоо,
Алдар солоһоо,
Амархан байдалһаа,
Сэнгэлгэһээ--
Эдэнһээ дашууржа,
Энэнһээ шалтаглажа
Хүн уйдхар зоболондо
Дайрагдана ха.

Хамаг нүгэл хилэнсэгүүдээ
Тус тустань наманшалан арилганам.
Хамаг буянгуудта даган

баясалсанам

Бэеын гурбан зүйл үйлэ,
Хэлэнэй дүрбэн зүйл,
Сэдхэлэй гурбан зүйл үйлэ,
Арбан хара нүгэлые

тус тустань наманшалнам.

2016-2017 онууд

ХОГООСОН

1.

Хүнэй наһан –
Үмхийн тооһон.
Хамхуул үбһэн –
Хогоосон.

2.

Хүнэй дуран –
Урдаһн уһан.
Улайһан наран –
Хогоосон.

3.

Юртэмсэ –
Бурханай үмсэ.
Юрэдөө тэмсэл –
Хогоосон.

IV.
НАГАРЗАНА
ба ТЭРЭНЭЙ ХУБИЛГААН
ҮНДЭР ЛАМХАЙ-СООДОЙН СЭДЭН
(намтар)

Ухан дээгүүр ябаха аргатай хэмнай
Иисус шэнги
(Галилейн далай дээгүүр
Ябагаар ябаа хэмнай
Бурханай хүбүүн –
Загаһа губшажа байһан
Ерээдүүдэ апостолынь болохо Пётр
Энээний элирхэйлнэ хэмнай),
Орхимжоороо үдэн далинууды хээд,
Бархан уулын орьёл өөдэ
Бүргэд шэнги
Дүүлин дэгдэхэ шадалтай хэмнай,
Орой соорхой орохо борооной
Болзоргүй ороходо,
Шүхэр доро шэбээлжэ хороһон шэнги,
Шалшаахай нойтон боложо,
Нородоггүй бээтэй хэмнай
(Миларайба ёгоозор багша
Аадарай адхархада
Нарлагай эбэр соо хорожо,
Нороногүй хэмнай).
Эдэ бусад эди шэдиёз ябаһан газартаа
халуулжа ябадаггүй,
Ошоһон газартаа олони
гайхуулжа ошодоггүй –
Тиимэ даруу зантай, нам хүн байһан гэхэ,
Хогоосон шанартай хүн түрэнхэн гэхэ.

Түрэхэһөөнь урид нэгэ мэдэлшэн
хэлэнхэн гэхэ,
Хохир дээрэ унахаһаань урид
тэрэ айладаһан гэхэ:
– Элһэнэй* нэгэ айлай гэрэй дэргэдэ,

*Элһэн – Хурамхаанай аймагай Үндэр Ламхайн түрэнхэн хууринай нэрэ.

Шолшогной Соодэйн үүдэнэй дэргэдэ
Гайхама найхан сэсэг бадарха,
Гэлымэ гоё ургамал дэльбэнүүдээ задалха.

*Будда Шэгэмүүниин –
Бурхан багшын
Тагаалал боложсо,
Нирваандаа ошоһон хойно,
Тэрэ гэхэнһээ хойшо
(Бурхан багшын айладхаашаар)
Дүрбэн зуун жэлэй үнгэрһэн хойно
Хубилгаан хүбүүн түрэжэ,
Гэлэн нахил абажэ,
Наг гэжэ нэрлүүлжэ,
Бүримүһэн Амар жаргал
Эдлэхэ хаһадаа хүрэжэ,
Зургаан зуун жэл амидаржа,
Нургаалым саашань хүгжөөхэ гэжэ
Хэлэн гэхэ;
Хогоосон тухай нургаалым
Эрхим найн шатадань хүргэхэ,
Сухаваадиин орондо һүүлдэн
Будда боложсо тодорхо.
Энэдхэг ороной урда зүгтэ,
Баян брахманай гэр бүлэдэ
Удаан хүлээгдэн хүбүүн түрэн гэхэ.
Тэрээхэн хүбүүэ үзэлшэндэ үзүүлхэдэн,
Тэрэнэй мэнгэнүүдын үзэн шэнжэлээд,
Айладхаһан гэхэ:
Аза жаргалтайи хүбүүн түрэнһиень хаа,
Арбан хоногһоо үлүү амиды байхань
Асуудалтайхан байна даа.
Хайшан гэжэ наһиень долоон нара утадхахы,
Һүүлдэн – долоон жэл һунаахиень
Мэдэлиэн абадань заажэ үгэн гэхэ.
Тэрэ заабарьярнь жэнишэдгүй үхибүүгээ бараалхажэ,
Долоотой болохоһоонь урид*

*(Долоотой болоод, хүбүүнэй амиды үлэхэнь
Асуудалтайхан байхадань)
Ганаагаа зобожо, уйдхарта дарагдаад,
Аба эжын хүбүүгээ,
Тунамаршантай дахалдуулжа,
Боди сэдхэлэй аян замда гаргаа юм гэхэ.*

Үхибүүднээ Сэдэмнай гээгдэжэ бодоод,
Үетэнһөө хожомдожо һэрээд,
Уйлан һагад бишыхан бага,
бархирхын тэндэ:
Үүдээ дэлээд бэшэ, утаа бааюулжа байһан
Үрхөөр хүрөөд бэшэ,
Сонхо шагаабаряар харайгаад бэшэ –
Ханаар *нэбтэрээд* гараһан гэхэ
(Хаяа “соолоод” гүйхэдэнь
Ханань гэрэй бүтэн үлэһэн гэхэ).
Хүбүүн тиигэжэ
Нүхэдөө хүсэжэ,
Наадандань оролсожо, хүхиһэн гэхэ.

Долоотойхон наһандаа хубилгаан хүбүүн
Шагжа гэшэ –
Абга ламадаа хубараг боложо,
Баргажанай дасанда ошоһон гэхэ.
Сойбон Санжи – Шинтадай ламхайн
Шаби боложо һураһан гэхэ.
Тэрэ лама юрэ бусын хүн байһан гэхэ,
Ёгоозор эрдэмтэй лама һэн гэхэ.
Табадахи шэрээтээр Баргажанай дасанай
Гуша гаран жэлдэ һууһан юм гэхэ.
Үндэр багшань гэгээн лама байһан гэхэ,
Суута Нимайлан ламын хубилгаан һэн гэхэ.
Саашань дурдабал багшань
Хэрзэгы Манжашэрэ – Ямандагын*
Хубилгаан байһан юм гэхэ.

*Манжашэрэ – Ямандага (бур.) – хэрзэгы бурханай нэрэ.

Хубараг Сэдэн
Багшаяа обёорон сасуу гүйжэ ошоод,
Моринһоо багшынгаа буухадань дүнгэжэ,
Туһалдаг юм һэн гэхэ.

Хубараг Сэдэн
Тархагар хара Тахуунай* бэшэ ха юм.
Сойбон Санжи – Шинтадай ламхай
Таягаа далайгаад, Тахуунайе дабтаалдаг
Тарган пилхагар, табхар улаан
Лама бэшэ ха юм.

Хубарагууд – бишихан хүбүүд
Хэшээлнүүдэйнгээ забһарта
Хаяа хана ёборжо,
Бухиндааяа гаргадаг һэн.
Хубилгаан манай хүбүүнэй
Хэбрэг шэнги нюдаргань
Шэнгэн юумэн соо шунгаһан шэнги
Хана хаяада “шэнгэжэ” ородог һэн.
Харин нюдаргаа ханаһаа нугалжа абахадань,
Хаяань шэнгэн бодос шэнги
Хуушан байрадаа орожо,
хубилангүй үлэдэг һэн.
Тиимэ юрэ буса юумэ хараһан хүбүүд
Туршаад үзэдэг һэн нюдаргануудаа.
Хэдышье шангаар хубарагуудай
хаяа ёборболынь
Ханань хатуу модон зандаа үлэдэг һэн.
Шуһа нюдэн болоторнь нюлгалаад
нюдаргануудаа,
Арһыень шулгалаад энэ аляадаая орхижо,
Ондоо наада зугаа эрхилдэг һэн.
Заримашуулайнь гарайнь хурганууд хабдажа,
Бэшэжэ шадахаяа болидог һэн.

*Намсарайн Хусын “Тахуунай” гэжэ суута үгүүлэлэй персонаж.

Багшануудын гарнуудайнь
хабдарын ажаглажа,
Болюулаа нэн хана ёборхын
Таһа хорижо.

*Яба ябаһаар, ошо ошоһоор
Туһамаршантаяа хүбүүн
Наланда хүмын үүдэндэ хүрээжэ,
Тиигээжэ Сараха багшатаяа хүбүүн
Уулзаха аза талаантай байһан юм гэхэ.
Тэрэ багшын шабинь боложо,
Сангхада орожо,
Ами табха бурханай
Мандалын хахюуһанда хүртээжэ,
Ами наһаяа долоон наһанһаа
Саашань утадхаһан юм гэхэ.
Наландын шэрээтэ Рахулабхадрын
Шаби боложо хүбүүн
Шриман гэжэ нэрэтэй гэлэн болоһон юм гэхэ.*

*Энэ хүбүүнтэй холбоотой
Үшөө нэгэ домог биш,
Үльгэр шэнги үгүүлэл биш:*

*Тэрэ үеын биш үгы бүхы
Эрдэмүүды үзэхын үзөөд,
Олон һонин юумэнүүдтэ һурахын һураад,
Һонёо буурахадань эрдэмүүдэйнгээ,
Индус багшада һуража, ёгоозорын шанар абаад,
Хүнэй нюдэдтэ үзэгдэхэ харагдахагүй
Эди шэди, альбанда һураад,
Дүрбэн д'ндүү хүйхэр хүбүүд
Хаанай ордондо харагдангүй,
Харуулашадтань мэдэгдэнгүй
Хулуужа ороод,
Хаанай гаремдэ хаагдаһан һамгадаарнь
Эжэлиэжэ,*

Эрэшүүлы хүсэһэн эхэнэрнүүдээрнь
Эрьелдэжэ,
Хурисалдаад, ташаяан бахаяа
ханаадаг болобод гэхэ,
Тэдэнэй нэрын гутаажа нэтэрбэд гэхэ.

Хүйхэр хүбүүд тухай нураг
Хаанай шэхэндэ хүрэбэ гэхэ.
Хаан ехээр сүхалдажа,
Сэбэр һамгадаа харамнажа,
Тэдэ золигууды барижа,
Саазалха гэбэ.

Тэдэнэрэй ордон соо ороһыень,
Харуулишануудтань харагдангүй нэбтэрһыень
Хүлнүүдэйн мүннүүд хүбүүдтээ «урбажа»,
Заажа үгөө биуу даа золигууды.
Тэрэ мүннүүдээрнь мүйхэжэ олоод,
Тэрэ гурбан хүйхэрнүүды харуулиад
Хурса һэлмэнүүдээрээ оройнуудһаань доошонь
Хэдэн хубинууд болгон, хаха уда сабишаа гэхэ.
Харин манай хубилгаан хүбүүн
Хаанай дэргэдэ мэдэгдэнгүй зогсоод
(Хаанай хажуугаар хурса һэлмэнүүдээ
Харуулиадын далайгаад, харайлдаха бэшэ ха юм),
Харуулиадтань харагдангүй,
Хурса һэлмэнүүдтэнь дайруулангүй,
Ордонһоо гаража ошоо юм гэхэ.

Эгээл энэ агшан зуура –
Секс* бэдэржэ ябаһаар,
Һэлмын эринээ хосорхоо байхадаа
Стрессдэ* орожо гэгээрээд,
Энэ хүбүүнэй эрдэнитэ ухаанда
Иигэжэ ябаха буруу байна,

*Секс, стресс – мүнөөнэй терминүүд.

Энээхэн дэлхэй зоболон байна
Гэнэн нангил бодол
Эжэлүүдгүй түрөө гэхэ.
Эхэнэрнүүдтэй эжэлиэжэ,
Эрьелдэлгын уялга-дээһэн
Энэ зоболон тамын
Эшэ үндэһэниинь гэжэ ойлгоод,
Ухаанайнгаа хурса һэлмээр
Таһа сабишажа хаяһан юм гэхэ.
Хойто зүг һүүлдэнь зорижо,
Наланда хүмэ хүрээжэ,
Үтор түргэн гэлэн боложо,
Сансарын сэнгэлэнһээ арсаһан юм гэхэ.

Хубилгаан гэлэмнай нэгэтэ
Хараа юм гэхэ шимэ зураг – үзэгдэл:
Хэдэн олон будда болон
Бодисадануудаар хүрэйлэгдэһэн
Субарган байжа байба юм гэхэ.
Субаргые нээгээд үзэхэдэнь,
Досоонь үшөө нэгэ субарган байба гэхэ.
Тэрээн соонь – гурбадахинь,
Гурбадахи соонь – дүрбэдэхинь.
Тээд дууһашагүй, заха хизааргүй,
Тоолошо томироогүй субарганууд
Жэрылдэбэ юм гэхэ.
Хубилгаан Шримамнай гэнтэ
Ойлгошобо гэхэ:
Үндэһэн гэгшэ субаргань үгы гэжэ:
Хуу юумэн хогоосон юм гэжэ.
Газар, Уһан, Агаар, Гал –
Дүрбэн эдэ эртэ урданай
Грегүүдэй хэлэдэг
Үндэһэн эхин бодосууд;
Атом, электрон, бозон
кваркнууд болон глюонууд –
Булта эдэ квантнууд

*Вакуум сооһоо биш болодог,
Хооһон сооһоо түрэдэг
Хогоосон шанартай юумэнууд гэжэ,
Би мүнөө бүхөөр мэдэнэ ха юмбиб.*

*Наланда гэхэн нангин дасандаа
Шриман гэжэ нэрлүүлжэ алдаршаад,
Багшамнай эди шэдиин эрдэмэй дээжы
Эдлэхынь эдлэжэ, эрдэмээ хүсээгээд,
Үнсэг сагаан дэлхэймнай
Үеын үедэ салабай унтартар
Сансарын зоболон байдаг юм байна гэжэ,
Ойлгохынь ойлгоод,
Хайшан гэжэ энэ тамаһаа
Мултарха аргууд байнаб гэжэ
Харгы заажа,
Гургаал үгэдэг болоо юм гэхэ.*

*Нэгэтэ,
Нэгэ хэшээлэйн үедэ,
Хоёр шабинарын гэнтэ
Газар доро орожо,
Хүрьһэн доро хорожо,
Үгы болошоһон юм гэхэ.
Гайхаһандаа багшын
Мүихэжэ мэдэхэдэнь,
Тэдэ хоёрын нагууд –
Могой мэтэ амитад байһан юм гэхэ.
Тэдэ гэхэдэ
Балар мунхаг сагһаа,
Харанхы мунхаг амитадһаа
Нангин гэгшэ хилэнүүды,
Уһан доро дарагдаһан
Эрдэнитэ гэгшэ баялигууды
Хёрхо гэгшээр харууһалдаг,
Нангин гэгшэ хүлдэнүүды*

*Нарин гэгшээр адуулдаг
Амитад байхан юм гэхэ.*

*Нагараджаа – тэдэнэй хаан,
Лусадуудай бодото эзэн богдо
Нуур дорохи ниислэлдээ,
Уһан дорохи үзэлэй гоё ордондоо
Уриба гэхэ ашата багшы,
Бараалхаба гэхэ гэгээниш.
Үнэтэ сэнтэ, одоо нюуса номууды,
Будда Дивангаарын сударнууды
Хадагалагдажа, нюдэн хёрхоор
Харууһалагдажа байһан
Долоон томо ханзануудаа нээжэ,
Багшын урда уудалаад,
Гаргажа үгэһэн юм гэхэ.
Гэгээн түрэлтэ багшамнай,
Нагарзана гэжэ һүүлдэнь
Алдаршаһан агуу хубилгаамнай
Нюуса энэ нангин сударнууды
Ерэн үдэр үзэжэ,
Ерэн һүни шэбшэжэ,
Праджняпарамитын* һургаалы
Зүб тээшэнь бодомжолжо,
Зүб найман зам заажэ,
Дундуур замы баримталхынь
Зааһан юм гэхэ.*

*Үндэр Ламхай гүүлэжэ,
Баргажандаа суурхаһан
Соодоймнай Сэдэн
Холын Түгэдэй суута Брайбун хүмэдэ*

*Зуун мянган бадагһаа бүридэһэн праджняпарамитын судар нагуудта биш байһан гэжэ Нагарзана мэдэхэ байгаа. Нагарзанын энэ сударые гэдэргэнь бусаажэ үгэхэдэнь, харин нагууд һуулишын хоёр бүлэгынь өөһэдтөө үлээһэн юм. Юундэб гэхэдэ, энэ хоёр бүлэгэй хойноһоо Нагарзана гэдэргээ нагуудта бусажа, тэдэндэ саашань һургаалаа дамжуулха гэжэ найдаһан гэхэ. Эдэ хоёр бүлэг һүүлдэнь найман мянган бадагаар нэмээгдэһэн юм. Үшөө тиихэдэ, Нагарзана нагуудһаа шабар абажа, олон мянган хүмэнууды болон субарганууды бодхоһон юм.

Эрдэм мэдэсээ үргэлжлүүлхээ
Мордохон гэхэ.

Тэмээ унажа нураагүй Сэдэндэ
Түрүүшээр хүшэршэг байгаа юм хэн.
Тэмээнэй гэжэгэр гүзээнийнь
Тэсэшгүй эсээжэ, унтараадаг хэн хүлнүүдынь.
(Тала дайдаар, хүбшэ тайгаар
Хүринхээр мориёо унаад гүйлгэхэдэ
Хэды гоё, зохид бэлэй.)
Тээбэритэй тэмээн дээрэ нуугаад ябахань,
Тэнсэлгүй дээрэ гэжэ ойлгоо хэн.
Саһатай талада галаа түлихээ
Хуурай аргал олохонь бэрхэтэйхэн юм хэн.
Худагуудай хажууда хонолгоёо түхээрэхэнь,
Хэнэйшыё ханахада, зохид, бэһэрэг юм хэн.
Обоо, субаргануудай хажуугаар үнгэрхэдөө
Хашархан мүнгэ эзэдтэнь хүндэлжэ табидаг хэн.
Тэнгэрийн Дабаа дабажа
Амдын нангин Гумбум болон
Лабран хүмэнүүдтэ тэмээн хамбы дүтэлөө хэн.
Цайдам руу ошоходоо,
Хүхэнуурай урда эрьсэр гарахадань,
Аюулгүй гэжэ хэлсэдэг хэн:
Хойто эрьсэрнь тэрэ нуурай
Тангадай дээрмэшэд
Түрүүн лама байһан
Суута Рабтан түрүүтэй
Бурханда мүргэхэ гэжэ ябаһан
Аяа хайрата аяншалагшады
Хайра гамгүй тонодог байһан юм гэхэ.
Холын харгыда хулгайшад олоор
Ушардаг юм хэн гэхэ.
Унтангүй хамбыгаа харууһалжа хонохо
Уршагта ябадал болодог юм хэн гэхэ.

Нютаг нугаһаа холодохо бүринь
Газар уһан хоёрынь ханагдахал юм.

Ном, эрдэм шудалха шуналын
Буляд лэ, урагшань дабшуулха юм.

Шулуутай гол горхонууды үнгэрхэдэнь
Шамаанха, Бархан горхонуудын
Эжэлүүдгүй ухаандань шууян урдахал юм.
Тужа тайга, шугы гаталхадань
Далсын тужын шэнхинээтэ наһад
Даллажа байһандал үзэгдэхэл юм.

Баргажан голһоо холодохо бүринь
Баабайнь бууса, сэргэнь ханагдахал юм.
Буддын хургаалай гүнзэгыг үзэхэ шуналын
Буляд лэ, урагшань тэгүүлхэ юм.

Брайбун хүмэдэ дүтэлхэ бүринь
Баргажанайнь дасан ханагдахал юм.
Бурхан багшын хургаалы
Нютагтаа дамжуулха хүсэлын
Буляд лэ байха юм.

Брайбун руу харгын
Баруун эрьеэр Чжи-чу голой
Баруушаал тэгүүлнэ.
Эгээл иимээр Баргажан голой
Хойто эрьеэрнь харгын
Баруун урагшаа тэгүүлэгшэ.

Брайбун ошоһон харгы
Барагта тоотойл. Сасуулбал
Баргажан ошоһон харгыһаан
Барагһаань эрхимдэ тоотойл.

Энэ харгын хажуу таладань
Элдэб олон обоо шулуунууд.
Обоо шулуунуудай оройдонь
“Хии моринууд” хийдэнэд.

Бадаршадай гэрнүүд – банагууд
Баһал ушарнад. Хажуугаарнь
Бадарша эрэ тахяанууд
Бадар аяншалагшадһаа
Гуйраншалнад.

Хадын бөөридэ хүрээд,
Харгынь дээшээ шуумайна.
Жалгын зүүн бээдэ
Найчун – чойчжон –
һүмэ үзэгдэнэ.
Нэгэ модондой зайда
Эндэһээ Брайбун оршоно.
Баргажанһаа зорихон ламада
Энээхэн зай
Нэгэхэн шээтбэртэл
һанагдана.

Үндэр Ламхайн зүрхэн
Үлүү түргээр сохилно.
һанаһандаа хүрэхэндөө
Сэдьхэлынь ханана.

Агуухэ Зонховын
Үнэн шабиин һуурилһан
Һүмын үүдэндэ хүрэхэдөө
Бэень баяраар билтарна.

Гурбан цаннид дасан,
Нэгэ тантра – дасан
Булта тэдэ Үндэр Ламхайе
Ном үзэхынь уринад.

Дүрбэн тээһээ үүдэнүүдтэй
Гоман нангин дасан
Агван – зондын дүримөөр
һургаал үзэхынь урина.

Падма – Самбхавын чойчжонгууд –
 (“Табан хаан” – гэжэ нэрлүүлхэн)
 Дээрэһээнэ буужа, манай хубилгаанай
 Мэдэлшэ шанарын хурсадхаан.

Үүрэй сайхатай адли бодожо,
 Маани мэгзэмээ уншаад,
 Гүн ухаанай хургаалы
 Гүнзэгыгээр шудалдаг хэн.

Үдэһөө түрүүн нэгэ хэды саг соо
 Ламанар дундаа ном хаялсадаг хэн.
 Үндэр манай Ламхай нэгэнтэ бэшэ
 Илажа гарадаг хэн.

Үдын хоолой һүүлдэ
 Үлэмжэ гүнзэгыгөөр хэлэнүүды
 Лама-шабинар шудалдаг хэн.
 Үдэшэндөө баһа ном хаялсажа,
 Эрдэм ухааяа хоридог хэн.

Иигэжэ үдэрһөө үдэртэ,
 һараһаа һарада
 “Чойтог”* “чойнца”** хэлгэлсэжэ,
 Цогчен суглаанай һүүлдэ
 “Шога – чойрын” хэшээлнүүд ;
 Нэгэ хэды забхартайгаар
 “Дачжа”- дасанай сайн хүндэ,
 Үдын хойно “гунциг чойро” болон
 Үдэшын “гурим – чойро” хургаалнууд
 Хойно хойноһоон газар
 Таримал мододой дунда үнгэргэгдэнэд
 (Аристотелиин ликей –
 Перипатетигүүды һануулна бэшэ гү?

*Чойтог – хуралсалай саг.

**Чойнца – хэшээлнүүдэй хоорондохы забхар.

Гүн ухаанда иигэжэ һургахань
Үрэ дүнтэй бшуу).
Үндэр Ламхаймнай амарха сүлөөгүй
Шойрын гүнзэгыг шудалба бшуу.

Иигэжэ үдэрһөө үдэртэ,
Һараһаа һарада
Эсэхэ сусахагүйе мэдэнгүй
Бадаг бадагуудаарнь
Сэсэн мэргэн ухаагаараа
Буйлуулжа,
Шүлэг мэтээр сээжэлдэжэ,
“Намдэл” – логикые дабажа,
Асанга болон Васубандхуе,
Дигнага болон Дхармакиртие,
Дхармоттара болон Ратнакиртие
Дүтын нүхэдүүд болгожо,
Дэн ехээр баярлаба юм гэхэ;
Дхармакиртиин Шанкарае
Ном хаялсажа илахадань,
Һүүлдэнь Шанкарагай
Хабсагайһаа Ганга руу
Һүрэжэ хосорходонь,
Манай ламхай баярлангүй
Гашуудалда абтаһан гэхэ.

“Парчин” – праджняпарамиты үзэбэ.
Ом гате гате нарагате
Парасамгате бодхи сваха – гэжэ
Зүрхэн тарний уншажа,
Сэдьхэлдээ дабтажа ябаба.

(Бүхы табан зүйл – скандхнууд
Хэр уһаа хогоосон шанартайнууд.
Юумын түхэл гээшэ хогоосон,
Хогоосон гээшэ юумын түхэл.
Мүн баһа мэдэрэлнүүд:

Тэнгэрийн дуун, хүгжэм,
Сэсэн мэргэн бодолнууд,
Сээжын бисалгалнууд,
Шадал хүсэн, энерги болон
Ухаан мэдээн, ойлгомжо-
Эдэ бүгэдэ хогоосон гээшэ:
Зүүдэн шэнги, хуурмаг үзэгдэл мэтэл;
Ухан дээрэ гараһан дүрсэдэл,
Үерэй уһанай хөөһөн шэнгил,
Эртын шүүдэр, сахилгаан мэтэл
Бүхы эдэ дхарманууд.

Бүгэдэ эдэ дхарманууд,
Шанарнуудгүй хогоосон юумэнүүд.
Харин тэдэ бии болодоггүй,
Үгышые болодоггүй;
Муухайшые болодоггүй,
Ариг сэбэршые бэшэ;
Нэмэдэгшые бэшэ,
Хородогшые бэшэ.
Илгаруулжа хараха нюдэншые үгы,
Илгаруулжа хараад, нэрэ үгэхэ
Бодолшые гэжэ үгы;
Шэхэ хамаршые гэжэ үгы,
Хэлэ аманшые гэжэ үгы;
Бэе махабадшые гэжэ үгы,
Ухаан мэдээншые гэжэ үгы,
Харагдадаг юумэдшые үгы.
Абяаншые үгы, үнэр танаршые үгы,
Амтан шэмэшые гэжэ үгы,
Барижа үзэхэ мэдэрэлшые үгы,
Дхармашые гэжэ үгы.

Балай байха гэжэ үгы,
Үтэлхэ болон үхэхэ гэжэ үгы;
Үтэлхээ болон үхэхээ болихо гэжэ үгы.
Эдээндэл адли зоболон гэжэ үгы;

Зоболон бии болохо гэжэ үгы,
Зоболон үгы болохо гэжэ үгы.
Сэсэн мэргэн гэжэ үгы,
Туйлалта гэжэ үгы,
Туйлалта үгы гэжэ үгы.*)

Зүрхэн тарнии дабтажа,
Праджняпарамиты шудалжа,
Заха хизааргүй мэргэн бодолой
Байдалда байхы оролдожо,
Манай Үндэр Ламхай
Харанхы балар ухаан болон
Эндүүрхэ ябадалһаа тэрьелжэ,
Дүүрэн түгэс сүлөөлтэ туйлаад,
Эрхим түгэс гэгээрхэ замда гараад,
Нирваанда хүрэхэ лабтайб гэжэ
Сэдьхэжэ, Брайбун хүмэдэ
Ажамидарба гэхэ.

Эгээн дээжэ хургаалы –
“Мадхьямика прасангики”
Ухаан соогоо гүйлгэжэ,
Удха узуурын ойлгожо,
Дундуур замай найман уулзуурын

Ондоо мэргэшүүлһээ дутангүй
Оныень ухаагаараа оложо,
“Абхидхармын” метафизикые
Өөрын болгожо буйлуулба.
“Винаяын” дүримүүды
Сэдьхэлдээ шэнгээжэ,
Шүлэгүүд мэтээр сээжэлдэжэ,
Иимэл ёһоор ажамидархам гэжэ
Сэдьхэжэ, Брайбунда
Хубилгаан манай ламхай
Үшөө саашаа хубилжа,
Улам дээшээ гэгээржэ байба гэхэ.

*Зүрхэн тарни – праджняпарамитын гол хургаал.

Будда Дивангарын байхада,
Хэдэн мянган жэлэй урда
Тэрээндэ шигээжэ хандаһан юм гэхэ:
– Та эхэ зургаан зүйл хамаг амитанай
Амгалан байдалай түлөө уншаха тарни
Заажа үгьт! – гэжэ. Харюудань ашата багша
Нангин маанинууды утахан бүд дээрэ
Аржыса гаргажэ бэшээд,
Гол тойруулжэ тэрэнээ оройгоод,
Эрьюулхэдэ тааруу амһарта соо хээд бэлэглэбэ гэхэ.
Лусууд хаан тэрэ бэлэгыень абахадаа
Албатандаа шигээжэ захиба гэхэ:
– Энэ хүрдээ тон наринаар харажэ,
Ариг сэбэрээр адуулжэ,
Сахижэ ябаха хэрэгтэй, – гэхэн юм гэжэ.
Уһанай амитад – нагууд этигэлтэй хадаа
Гэгээрхэ тээшээ нилээн дабиһан байха.
Уһанай амитад – нагууд ганса хүрдые
Наринаар хадагалжэ ябаа бэшэ,
Праджняпарамитын судар гэжэ
Буддын шажанай ном
Нарин нягтаар абажэ ябаа юм гэхэ.

Брайбунһаа нютагаа бусаад,
Заха хизааргүй гүн ухаанай
Агуухэ Эрдэм үзэхын үзөөд,
Адли бэшэ зүйлнүүды адли болгодог
Һургаалда һурахын һураад,
Бүхы замбиин зоболонии
Дүүрэн түгэс амаржуулдаг тарниин
Удха изагуурын ойлгохын ойлгоод,
Худал хуурмаг бэшэдэнь
Үнэншэхын үнэншөөд,
Энэ болбол үнэнтэ ёһоор
Арад зондо ойлгуулагдажа,
Үзэгдэх ёстой гэжэ,
Үнэн зүрхэнһөө найдажа,

Баргажанай дасанай шэрээтэ ламаар
Хайшаашье үндэр
Үндэр Ламхаймнай
Һунгагдаһан гэхэ,
Дээдэ хэлэгдэгшэ
Ажал ябуулгаяа эхилһэн гэхэ.

Михуулай хаанай баяр ёһололдо
Баргажанай түлөөлэгшэнүүдээр ошолсоһон гэгшэ,
Петербургын Үбэлэй Ордондо хүрэхэн гэгшэ.
Гол үүдээр хаан гараха гэжэ,
Улад зон хүлээгээ гэхэ.
Хажуу талын үүдэндэ ошоё гэжэ
Соодой лама дурадхаа гэхэ.
Хүүрын тэрэнэй дуулангүй,
Эди шэдидэнь этигэнгүй
Баргажанайхин парадна үүдэндэнь хүлээгээ гэхэ.
Үндэр Ламхай гансааран
Хажуу талын үүдэндэ хүлээгээ гэхэ.
Михуулай хаан тэндэхэ гаража ерээ гэхэ,
Гар хүлын барья гэхэ.
Хоёр үндэр изагуурта хөөрэлдөө гэхэ.
Буряад арадта туһатай үгэ андалдаа гэхэ,
Түүхэ тэрэний нюуба гэхэ.
Михуулай хаанай хайрада –
Мүнгэн медальда гансааран хүртэбэ гэгшэ.

Хоёр дуугаар Николай хаан,
Үшөө хан-тайжа залуу хүн ябахадаа,
Эртын наранай мандадаг орон –
Япониһоо* бусажа, Алас – Дурна,

*Энэ үзэсхэлэн сакурын орондо,

Этцу хотодо

Иимэ ушар болоо һэн ха:

Хан – тайжын

Ами наһа хороохоо

Самурай үзэл сургалтай

Япон сагдаа Цудо Сандзо

Һэлмээ хоёр гараараа

Адхажа баряад,

Тайжын толгой

Хоёр дахин сабшажа үрдэ һэн.

Талаан болоходоо

Һэлмын эри халта хүрөөд абаа ха.

Энэ ушарһаа уламжалжа,

Япон *городовой* гэжэ хараал

Росси дотор хүжэрөө ха.

Үбэр Байгалай хизаараар гарахадаа,
Турино станци хүрэнгүй
Моридоо нэлгэжэ, хүллэхэ үедөө
Эгээн түрүүн буряад угсаата зонтой
Уулзажа бараалхаа бэлэй.

Энэ үргэн тэнигэлэн дайдада
Адуун хүрэг сүлөөтэй бэлшэжэ байбал.
Мэтэр түргэн үрэй мори барихаа,
Буряад габшага хүбүүн
Хайшан гэжэ хүлэг мори
Норин нургадаһым гэжэ,
Хүндэтэ айлшандаа,
Дахалдажа ябаһан зондонь харуулхаа,
Шуурган халхин шэнги хурдаар
Шууяс дабтажа зэрлиг мори хүсээд,
Шуран бэрхээр, гүйдэл дундаа
Ургын зангилаа хүзүүндэнь углаад,
Уран гоёор, габшагай солбоноор
Ургая татажа, унаһан хүлэгөө
Хазаарын татаад, эгсэ зогсообо.
Эмээлдэхи дүрөөнүүдээ
Эрхим гэгшээр тулаад,
Бэеэрээ гэдэргээ хүнтэржэ,
Буряад габшага эрэ
Иишэ тиишэнь ургая мушхажа,
Унааша хүлэгийн эзэе дуулажа,
Бүдэржэ хүнтэрхэгүйн тула,
Баһа ургын зааһан зүг руу
Бэеэрээ агта эрьелдэнэ.
Үрээ агта иишэ тиишээ хотиржо,
Урагша хойшоо халба хүрэжэ,
Хойто хүлнүүд дээрээ бодожо,
Урда хүлнүүдээрээ
Агаар һабардаад,
Амин голоороо хиигалжа,
Тамираа алдаһан хохидогшо морин

Газарта зоогдохон бахана мэтэ
Байжа үгэбэ гэбэ.
Тиихэдэнь тэндэ байһан шамбай хүбүүд
Тэрэ дороо шэхэнүүд, дэлһэндэнь аһанад.
Нүгөө зариманиинь хүлнүүдын хабидхалжа,
Аргамжаар хүрмэнэд.
Хазаар ногто тархидань угланад,
Тохомложо эмээллэнэд.
Зэрлиг морин мэдэншьегүй,
Нэгээ орон гэхэдээ
Эрид гэгшээр хазаарлагданхай,
Эмээллэгдэнхэй.
Эмээл дээрэнь буряад эрэ
Эзэн шэнги яб байса ямбаланхай.
Булгижа хаяхам гээд,
Биранагүй.
Үзэн ядаһан тэрэнии ургалһан,
Һомолжо унаһан эры
Нюрган дээрэхээ хаяхам гээд,
Арайш шаданагүй.
Дэбхэрээдшье үзэнэ,
Дэлһэн дээгүүрээ
Урагшань эры унагаахам гээд,
Тангардаадшье орхино.
Хойто хүлнүүд дээрээ
Соройжо зогсоно.
Зэрлиг морин зэрэлгээтэ талаар
Зэбүүн хурдаар оодороодшье үзэнэ.
Залд гэнэ. Уурлана. Хөөһэтэнэ.
Бухиндааһаниинь барагдаба.
Сүхэрһэн морин
Эдэ бүгэдэ дэмы хооһон гэжэ
Гэнтэ ойлгобо гү, али
Хүсэл шадалынь буураба гү –
Морин байгаад үгэбэ.
Булиһан буряадта
Илагдаһанаа ойлгобо.

Үгэ дууламгай морин
Эзэндээ үнэн нүхэр болохонь
Дамжаггүй.

Үндэр ехэ айлшадта
Юрэ бусын үзэгдэл
Үзэгдэбэ гэхэдэ
Буруу бэшэ:
Ази түбиин гүн руу тэдэ
Абаашагдаһандал байба –
Номо хаадагууды бариһан
Үндэһэн хубсаһаа үмдэһэн
Үзэгдөөгүй айлшадта зон
Үльгэрэй оронһоо ерэһэн
Мэтэ харагдаба гэхэ.

Өөр өөрын һэеы гэрнүүдээр
Хүндэ ямбада хүртэһэнэй удаа
Хан-тайжа түрүүтэй
Хүндэтэ манай айлшад
Амгалан нойр барихаа,
Амтатай зүүдэ манахаа
Тарабад гэхэ.

Хан-тайжы хүндэлжэ,
Бэлэг болгожо бариһан
Баян буярадай байдалтай
Һэеы гэртэнь хоножо,
Гараба гэхэ
Россин империин
Ерээдүйн хаан.

Үглөөдэрынь
Үндэр айлшантай хамта
Гэрэл зурагта буулгагдаха
Аза талаантай буярадууд
Байһан гэхэ.

Эрын гурбан наада
Энэ доронь харуулба.
Эгээн һонинийн гэхэдэ,
Эрхы жаахан хүбүүд
Ульгам түргэн хүлэгүүды
Эрхим бэрхээр эрхилжэ,
Үндэр айлшады гайхуулһан.
Эгээл урда түрүүлжэ ерэхэн
Морин эрдэний энэ доронь
Хан-тайжада бэлэг болгон
Барюулһан. Тэрэ бэлэгын
Хан-тайжа гэдэргэнь
Энэ мори илалтада асарһан
Эрхы жаахан эрэдэнь
Бэлэг болгон барюулһан гэхэ.
Бусадтань алта мүнгэн
Полуимпериалнууды
Хубааһан гэхэ.
Холын замда гаража,
Мордохынгөө урда
Россин престолой хан-тайжа
Буряад ноёд найдууды
Хүзүүндээ үлгэдэг
Алта мүнгэн медальнуудаар
Шагнаһан гэдэг.
Зарим буряадууд
Мүнгэн часуудаар,
Үнэтэ булавкануудаар
Урмашуулагдаһан гэдэг.
Хоёр модондой зайда
Хан-тайжын коляскы үдэшэжэ,
Хойноһоонь гүйдэхэн гэдэг.
Иимэ хүндэтэйгөөр угтуулһан
Буряад уласта бараалхуулһан
Россин империин хаан
Үндэр манай гэгээнтэй
Үбэлэй Ордоной үүдэндэ

Уулзахадаа,
Дээрэ зураглагдаһан үзэбэр
Эжэлүүдгүй ухаандань
Зурагас гээ һэн бээ.
Лама хүнтэй уулзахадаа
Михулай хаанда
Ацагадай дасан һанагдаа бээ,
Найман дабхар олбог дээрэ һуугаад,
Цамай бүжэг хатар хараһанаа һанаа бээ.

Лүндэншэ шанартай лама –
Соодэйн Сэдэн Үндэр Ламхай
Ямар хуби заяан хаанай бүлы
Хүлээнэб гэжэ мэдэнгүй байхань аргагүй:
Ипатьевай гэрэй подвал агшан зуура
үзэгдэжэ болоо:
Эмхигүй задагай буудаанай дуун, магад,
зэдэлжэ дуулдаа,
Һүүлдэнь амиды үлөөшэдынь жадаар нэрбэхэнь
Харагдажа болоо.

Тэрээн тухай хаанда хэлэхэ бэшэ.
Айлшан байгаад, аюул тухай айладхаха бэшэ.
Нигүүлэхы энэрэл сэдхэлһээ ондоо бэшэ юумэ
Николай хаанда сэдхэхэхээ бэшэ юун байхаб.
Хойто түрэлдөө үнэн алдарт шажанай
Хутагта гэгээнээр тодорхо гэжэ
Найдажа байһан бээ гэхэ.

*Тиин нэгэтэ Нагарзанын урда
Бодисада Арьяа-Баала өөрөө бараалхаба.
Могой шэнги амитадай орондо түрөөд,
Лусууд хаанһаа Будда Дивангарын
Олон мянган жэлэй саана бэлэглэһэн
Хүрдэ гуйжа абахыень захирба.
“Хэрбээ шинии хүрдэ хүнүүдтэ асаржа үгэбэлини,
Гурбан сагай эхэ зургаан зүйл хамаг амитан*

*Саглашагүй ехэ буянтай болохо”, – гэжэ Арьяа-Баала
Тишхэдэ Нагарзанада ойлгуулхан байха.*

Энэдхэг ороноор аяншалхадаа
Үндэр Ламхаймнай
Айдхартай жэхымэ амитантай уулзаад,
Баярлаа гэхэ.
Гурбан үдэр, гурбан хүни зугаалаа гэхэ.
Һүүлдэнь Үндэр Ламхай хэлээ гэхэ:
“Наһанайнгаа хэрэг бүтээбэ гээшэб!”

Аюулта аянда ябахандаа,
Хүшэр хүндэ харгыгаар аяншалхадаа,
Хамтаа ябаһан нүхэдөө абархаа
Нэгэнтэ бэшэ эди шэдиэ хэрэглээ гэхэ,
Уршагта ябадалнуудаа заһаа гэхэ.

Бусаһан хойноо, Баргажанай дасанай
Шэрээтэ ламын һуудалһаа буужа,
Гаарга нютагта нютагжаа гэхэ.

Соодой Ламхай баян бардамда дурагүй һэн,
Алта мүнгэндэ обтодоггүй һэн.
Даруу зантай һэн,
Алта мүнгэ түлһэгүй арад зоноо аргалдаг һэн,
Арай шамай ябаһан зондо туһалдаг һэн.

Эгээн үгытэй айлда хонодог һэн,
Тэдээнэй эдэе хубаалдадаг һэн.
Һүүлдэнь тэдэ айлайнхидай
Ажабайдалын аргагүй һайжардаг һэн,
Тэдээндэ нэрэтэй солотой хүбүүд
Тодордог һэн.

Нэгэтэ Соодой Лама
Нэгэ газетэ уншажа байтараа
Гэнтэ иигэжэ хэлээ һэн гэхэ:

– Энэ хаан шэрээдээ хуужа
Шадахаяа болихонь ха.

Харлигай* буряадуудта
Үндэр Ламхай иигэжэ хэлэһэн гэхэ:
– Энэ Онёо голтнай урда хадынтнай
Хормойгоор зүүлжээ урдажа,
Боро-Гол уһантайтнай нэгэдэхэнь.
Түмэр хүрзөөр хоёр сабдаг**
Уһанайнтнай шэнэ урасхал болохо
Һубаг, ханааба малтажа байнал.

Баргажанай дасанай дэргэдэ
Дуган бодхоожо байхадань
Барилгашадта Соодой Ламхай:
– Хүбүүд, барилгынгаа хадааһанууды
Багса бү шаагты. Энэ дугантнай
Эндэ удаан саг соо байхагүй.
Ондоо газарта абаашагдажа
Баригдаха, – гэжэ айладхаа гэхэ.

XIX зуунжэлэй жараад онуудаар
Сагаан Нуурһаа дасанаа Харгана
Зөөхэдэнь буруу юумэ үйлэдэнэт гэжэ
Таһа буруушаагаа гэхэ. Баргажанай
Хойто бээдэ абаадабал дээрэ һэн ха
Гэжэ нютагаархидтаа зүбшэл үгөө гэхэ.

Харин хүүрын дуулаха бэшэ тэдэнь.
Тиэхэдэнь Ламхай айладхаа гэхэ:
– Дасан соотнай шубууд уурхайлха,
Дуган соотнай мал байрлаха.
Мориной шэхэн тэндэһээтнай харагдана!

*Харлиг – Баргажанай Баян-Гол нютаг.

**Хубисхалай һүүлдэ, Карл Марксын нэрэмжэтэ колхоз байгуулагша эдэбхитэйшүүл Буда Сангадин, Ринчин Тубчинов хоёр (хоёр сабдагуудын) үүсхэжэ, Онёо голһоо һубаг, ханааба татажа, баянголойнхид баян ургаса абаха шадалтай болоод, һүүлдэнь колхоз-миллионер гэжэ республика соо сууда ороо һэн.

Зүблэлтэ засагай үедэ Үндэр Ламхайн үгэнь
Хүрээ гэхэ: ааяма зунай халуунда
Ада зүгынүүднээ тэрьелжэ, колхозой
Адуун морид, үхэр мал
Эзэнгүй орхигдоһон дуган соо
Тиирэдэг байһан гэхэ.
Дуганай сонхоор мориной шэхэ
Хубилгаан ламын үзэхэнь
Зүнтэйл байһан юм гэхэ.

Гурбан басаганай баабай
Уг дамжуулха хүбүү заяагыт гэжэ,
Соодой Ламхайда хадаг барижа гуйба гэхэ.
Үндэр Ламхай үбэрһөө нэгэ дэлисээр
Дүрбэн хадаг гаргажа,
Уг дамжуулха хүбүү үршөөбэ гэхэ.
Уданшьегүй дүрбэн хүбүүд
Удаа дараалан тэрэ айлайда түрэнэн гэхэ.

Нэгэтэ Соодой Ламхай
Нютагайнгаа баяд ноёдтой зэргэлжэ,
Бурханай доро хүндэтэй газарта,
Хойморто һуурида һуухадаа:
– Бидэнэрэйшье хойморто,
Бурханайнгаа дэргэдэ һууха саг
Дүүрэнтэбэ гээшэ.
Газаагуур ябаһан хүлһэншэд,
Зарасанар, барлагууднай
Хойморто һуужа, эзэн болохо сагынь дүтэлбэ,–
Иигэжэ хэлэбэ гэхэ.

Баргажанай голдо үзэгдөөгүй нэгэ
гэгээн морилоо гэхэ.

Как говорят, в своем отечестве пророка нет
Нэгэ биб гэхэн бардам баян
Гэгэнтэй уулзаха гэжэ,
Нэдэлгэ гаргахын ехээр гаргаа гэхэ,

Оролдохын ехээр оролдоо гэхэ.
Бэлэг сэлэг барижа тэрээндэ бараалхаа гэхэ.
Дээдэ дэлхэйдэ түрэхэ байра эрээ гэхэ,
Дээдэ түрэл тэрээндэ найдуулаа гэхэ.
Зөөри баялигаа алдахагүйш гээ гэхэ,
Баян бардам зандаа үлэхэш гээ гэхэ.

Соодой Ламхайтай уулзаад тэрэ
“Хойто түрэлдөө ханаа амарби”, – гэжэ
хайрхажа хэлээ гэхэ.
Тиихэдэнь Үндэр Ламхай хураа гэхэ:
“Шамда хэлээгүй хэн гү, арбан хоёр
Жэлэй үнгэрһэн хойно малайнгаа хорёо соо
Үлгэлдэжэ үхэхэш гэжэ”, – гээ хэн гэхэ.
Хэлэһэн үгэнь эгсэ тудaa гэхэ.
Зүблэлтэ засагай үедэ нюдарган гүүлээд,
Засагай ехэ дайсан гүүлээд,
Бүхы баялигаа, мал адууһаа хамтын артельдэ
Буяалгаад, бардам тэрэ баян
Үхэрэйнгээ хотон соо үлгэлдэжэ үхөө гэхэ.

*Алтан гургалдай шэнгэн аялгаар
Артель дээгүүр жэргэн байна.
Амараг дүүхэй түргэн аялгаар
Алаг зүрхэндэм хүрэхэн байна.*

Нэгэтэ Могойто ошожо ябахадаа,
Хүнтэйн дайдаар гаража ябахадаа хэлээ гэхэ:
– Энэ дайда хахалагдаха,
Шэниисэ таряагаар таригдаха.
Харин айл бүхэн хүнэй аягаһаа гурил эдихэ!
Хамтаа ябаһан зонинь ойлгожо ядаад,
Гайхахын ехээр гайхаа хаяа.
Коммунис засагай үедэ, нээрээшье,
Хүнтэйн талы шэниисэ таряан бүрхөөгөө хэн.
Арбай таряа ургуулаад, борооной геройнууд
Олошороо хэн. Харин зариман хэдэн
Хоолосой түлөө түрмэ түдэгөөр зобоо хэн.

Нэгэ хэлэхэнийнь ехэ мэргэн:
Сагаан хулгана жэлдэ, 61 ондо
Сагаан луу тэнгэридэ дэгдэхэ.
“Сагаан луугай тэнгэридэ дэгдэхэдэ,
Дайн дажар хазаарлагдаха!” – гээ гэхэ.
Гагарин гулабхаа –
Бурханай шубуун
Хогоосон замбуулингай
Шанар үзээ бшуу.
Зуун найман минутын туршада
Галаб дэлхэй бүһэлөө бшуу.
Эрхи маанин зуун найман шүрэ
Эхымни гары бүһэлдэг байһан бшуу.

Дэлхэйн нэгэдэхи дайнай урда,
Газарай реформын үедэ
 бурыадууд хашалганда ороод,
Хитад, монгол нүүжэ эхилээ бэлэй.
Нэгэ һамган һанана бэлэй:
Соодой лама тэрэнэй үбгэ эсэгыс
Монгол хилэ дээрэ золгоод,
Монгол руу бү зөө гэжэ болюулаа бэлэй.
Тэндэшни баһа иимэ саг болохо гэжэ,
Иимэ засаг мандаха гэжэ найдуулаа бэлэй.
Монгол сайхан орондо улаан засаг мандуулхада
Ехэтэ хубитаяа оруулһан нютагайнгаа
Элбэг-Доржодо залуудань хэлэхэн байгша:
“Һургуули ехэтэй байнаш даа,
Арад зондоо туһа асарха аалши?
Тиимэ болохо гү даа?” – гээ һэн гэхэ.

*Эблүүлээд манайгаа
Захиран суудаг
Элбэг-Доржо Ринчинов.*

*Шулуутай харгыдаа
Шурьян ябадаг*

*Шодон сугалтай
Боро улаахан.*

*Суглуулаад манайгаа
Захиран суудаг
Суутай хэргэмнай Ринчинов.*

Ород хургуулида үхибүүдээ
хургаһанш дээрэ гэжэ,
Одхон дүүдээ зүбшэл үгэгшэ һэн
Үндэр Ламхай.
Хүүрын тэрэнь дуулангүй,
Зүбшөөлын тоолонгүй,
Өөрынхөөрөө зүб гээшэб гэжэ бодоод,
Өөхэ тоһон, хоргой торгон соо
Умбахам гэжэ һанаад,
Баяжахаа тэрэнь оролдоо,
Бардамлахаа һэдээ.
Үхэр малаа, хони ямаа үдхөө,
Үхэтэрөө шунаа.
Үгытэй барлагууды мүлжэжэ,
Нюдарган баян гэжэ нэрлүүлээд,
Бии үгы хамаг баялигаа
Колхоздо буяалгажа тушаагаа.

Октябриин хубисхал болохо гэжэ
Уридшалан хэлээ гэхэ.
Улад зон “улайха”:
Дэн ехээр улайлтагүй гэжэ,
Большевик, комсомол болоод,
Дэмы ехээр харайлтагүй гэжэ,
Дэндүү ябадал урьюулхагүй гээд,
Үндэр Ламхай нэргылээ гэхэ.

*Аа-һээ, комсомол!
Аа-һээ коммуниз(а)м,
Яа-сам, яа-сам, яс!*

Комсомол гэлдэжэ
Хиирэлдээд,
Залуу үхид дашуураад,
Нютагайнгаа
Үбгэн ламхайе унажа
Дээрэнь хуугаад,
Тархи түргэгүй ташуурдаад,
Улаан засагта тушаахаяа
Гүйлгэлдээ гэхэ.
Хитадта болоһон
Соёлой хубисхалы,
Хубисхалда дашуурһан
Хунвэйбинууд
Комсомолшуулы
һануулна бэшэ гү?

*Улаанхан занданаа ур(а)гуулһан
Уһанхан булагай һайханиинь бэ.
Уладай байдалы һайжаруулһан
Улаанхан хуулишмнай һайханиинь бэ.*

Сэмүүн сагай шэрүүн үедэ,
Шажан бурхадтай тэмсэхэ хирэдэ,
Дасан дугангууд хаагдажа,
Адагуусан мал байрлаа һэмнай.
Баргажанай дасанай сонхоор
Мориной шэхэн харагдаа һэмнай.
Гушан оной эхээр Буряад Уласда
Шажан мүргэлтэй тэмсэлэй
Габшагай һара эмхидхэгдэжэ,
Табяад хүмэнүүд, дасанууд, синагога
Нэгэ зэргэ усадхагдаа һэмнай.
Дасанай сангай нангин номууд
Газаа хаягдажа, хээрын һалхин
Ламын номуудай хуудаһуудын
Холо талаар хийдхүүлээ һэмнай.
Ламанар санаартан хара зон боложо,

Малшадаар, модошо дархашуулаар
 (Даша-Молон лама намда багадам
 Хальтирхай коньки модоор
 Дархалжа баярлуулагша нэн),
 Пээшэ баригшаар (манай нютагай
 Даржаа лама хэды олон гэрнүүды
 Дулаасуулаа гээшэб. Хажуудань, ноёдһоо
 Ньюжа, үдэшын харанхыгаар
 Номоо уншажа, хэды олон зоной
 Хэрэгынь бүтээгээб.) гэхэ мэтэ ажаллаа.

Түрмэдэ олонхинь хаагдажа тулиһан,
 Сэбдэг шэрүүн газарнууд руу сүлэгдэһэн
 Модо отолжо, алта, түмэр, уран онгилжо,
 Оро хээгүй тэндээ хосорһон.
 (Дайнай урда – до пакта Молотова – Риббентропа –
 Красноярска хизаарай

амитанда харша хойто тужада
 модо бэлдэхэ гэжэ

Сүлүүлһэн бүлэг эди шэдитэ ламанар
 Сэбдэг хүйтэн шэрүүн тайгын оршомдо
 Сагаалганай хурал хуража байгаад бэлэй.
 Ерэхэ дайн хүн зондо ехэшые харша бү байһай гэжэ,
 Ерэн дабхар үхэлэй тама бү үзэхэй гэжэ,
 Бурхан багшадаа зальбаржа һуугаад бэлэй.)
 Нүгөө заримашуулынь япон болон бусад
 шпионууд гэгдэжэ гэмнэгдээд,
 буудуулжа алуулһанууд бэлэй.
 Үнгэрһэн зуунжэлэй ерээд онуудаар
 Магадан хүрэжэ, буряад ламанууд
 Колымада хосорһон ламануудай
 Мүнхэ дурасхаалынь ханажа,
 Мүргэл бүтээгээ нэн.
 Хамалганда ороһон ламануудһаа
 Ганса
 Газарта зоогдоһон
 Һаднагууд үлөөл ха юм.

Тэдээндэнь хадагдахан
Консервын жэбэрхэн хабхагуудтань
Бэшэгдээтэй
З/к-гай номернүүдынъ
Маанадта хүрөөл ха юм.
Хан – тайжа Николайн
Бараалхахан Ацагадай дасанай
Табяад ламанууд, эмшэнүүд
Хуу булта буудагдажа хороогдоһон.

*Гени Ленинэй ухаанһаа
Гэрэлтэн түрэн Октябрь,
Багша Сталинай бодолһоо
Бадаран гарахан Октябрь
Балайшые удаан байхагүй,
Баһал гэдэргээ шажан мүргэл
Бадарха гэжэ тухайлһан гэхэ
Манай гэгээн Үндэр Ламхай.
Улаан засаг зуун жэлдэ байха,
Һүүлдэнь һандарха гэжэ
Манай хубилгаан хэлэн гэхэ.
Эсэгэ ороноо хамгаалгын,
Арад зоноо аршалалгын дай
Илалта шэрээжэ, дүүргэхэт гэжэ
Энэрэл сэдхэлһээ айладаһан гэхэ.
Америкэтэй һайн байбал дээрэ;
Хитадтай дэн дүтэ болбол
Болгоомжотой гэжэ һэргылһэн гэхэ.*

Баргажан мүрэн урдажал байха –
Баруун зүг.
Засаг түрэ хубилжал байха –
Тэрэншые зүб.

Хулгана жэлдэ хубилгаан ерэхэ:
Хаанаһаа ерэхэ юм,
Хэн тэрэнь байха юм,

Юун гэжэ номнохо, айладхаха юм,
Али айлгаха юм?

Үхэр жэлдэ үнэн хуули абтаха:
Үнэн хуули гээшэнь юуниинь юм?
Үнэншэ хүниинь үүдэндэ
Байхаа болёод, хойморто гаража
Һууха юм гү, али худалша,
Хулууша хүниинь
Хүрэхэн шабааһан шэнги
Хойморһоо хогноржо гараад,
Хүйтэн сэбдэг хизаар руу сүлүүлхэ юм гү?

Дахин дэлхэйн дайн болохогүй –
Дэлхэйдэ найдуулһаниинь
Үндэр Ламхайн үнэн лэ ха:
Хрущёвэй “Кузькину мать”*
Хондолой дээрээ хаюулха
Хэн дуратай байхаб?
Хотят ли русские войны?

Байгалай хойто бээдэ,
Баргажан гэгээнэй үедэ
Баһа тиимэ мэдэлшэн,
Барнаашха-лүндэншэн
Байһан, ябаһан гэхэ.
Тэрэ мансуу мэргэн хүн,
Грек Сократгал адли,
Гэрһээ гэртэ орожо,
Гэнэн зонии сошоожо,
Дасанһаа дасан дамжажа,
Даяанша ламанууды гайхуулжа,
Солиотой юумэ ёрложо
Зарим зондо ада үзүүлжэ,
Зоргоороо ябаа гэхэ.

*1961 оной октябрийн 30-да Шэнэ Газар гэжэ полигон дээрэ СССР гүрэн дэлхэй дээрэ эгээл хүсэтэй (58 мегатонно) термоядерна авиабомбо туршаа һэн. Тэрэнээ “Кузькина мать” гэжэ нэрлээд, Н.С.Хрущёв ООН-ой трибунаһаа «Мы вас закопаем», – гэжэ США-да зангаа һэн.

Дулаан пезшэндэ нюргаа няаж,
Нюдэнүүдээ хаагаад,
Лүндэн буулгажа эхилэгшэ хэн:

Гурбан дабхар нүүдэлэй үнгэрхэдэ,
Дүшэн үдэрэй хугасаада
Гал дүлэтэ дайн дэбэржэ,
Газар дэлхэйе һүйд аюулта
Галта догшин хуйнүүд
(*термоядерна хархяагууд*)
Город хотонууды хушаха юм гэгшэ хэн.
Энэ үхэлтэ дайнай үнгэрһэн хойно
Генетикэнь хүнэй эрид хубилжа,
Хүнүүд өөдөө ургахаа болижо,
Набтар заахан зандаа үлэхэ юм.
Дайда дэлхэйгээр таража тэдэ,
Бэе бэеэ бэдэрэлсэхэ юм.
(*Голливуд эндэ амарна.*)
Бэе бэеэ ололсожо, магад,
Постцивилизаци байгуулха юм гү?
Тэрэ мансуу мэргэн мэдэлшэн,
Барнаашха лүндэншэн
Тэрэ дайнай болоолгүй хаа
Болохотойл гэжэ зальбарагша хэн.

Болодог хөмороон боложол байха,
Арадуудай дундахи хөморол
Үргэлжэжэл байха.

Архи тамхин дэлгэрхэ,
Шолмосой эдеэ залгаад,
Зон шолморхо гэжэ
Манай хубилгаан айлдаа гэхэ.
Юһэн хоро эблүүлжэ,
Ой ухаа балартуулха
Шолмосой унда бэлдээ гэгшэ:

Галзуу арсаланай тархиин
Хороор хэгдэһэн тула
Намнаа ехэ хүн үгы гэжэ
Үбсүүгээ сохихо;

Дошхон мунхаг заанай
Хороор хэгдэһэн тула
Архи ууһан хүнэй үгэдэ
Үнэншэхэнь бэрхэ;

Хорото могойн хэлэнэй
Хороор бүтээгдэһэн тула
Хорон үгэнүүдын олошорхо;

Шолмосой бүжэгшын сэмгэнэй
Хороор бүтээгдэһэн тула
Хүнэй гар хүлэй сэмгэн бусалаад,
Хэбтэхээшье, хуухаяашье болихо;

Шолмос эмын умайн шуһаар
Хэгдэһэн тула архиншын бэе
Түрэн тэнгэриһээ зайлажа,
Тэрэнэй хууриие шолмос эзэлнэ.
Гурбан муу заяае хээд, тамада унана
Гэхэ мэтэ. Бэшэниинь дурдаад яалайб:
Бурхан багшын хургаал соо бии.

*Ахай Дамбын Дугардаан
Архиин тулам болошонхой.
Аяар холо ябахадань,
Ахир үнэр гутаһанхай.*

*Пэй, пэй, пэй..., Дугардаан,
Пэхүүн байнаш, Дугардаан.*

Манай гэгээн багша Үндэр Ламхай
Хубисхалай урда жэлдэ
Хүндэ үбшэндэ дайрагдаба.

Тагаалал болохынгоо урда тээ
Шабинартаа шангаар захиһан гэхэ:
Тагаалал болоһон хойном
Долоон хоног соо үүдын татажа,
Гэртэм орожо арайшые болохогүй.
Эрьежэ намай хаража болохогүй –
Эрид шанга *табу* шабинартаа табиһан гэхэ.

Бодото ёгоозор шанараа түгэс бэлүүлһэн хүн
Үлгэн Эхэ ехэ дэлхэйе орхихо үедөө
Бодото бэеын гэнжһээ сүлөөлэгдэхэдөө
Дхармака бэеы абажа гэгээрдэг гэдэг.
Тиихэдээ тэрэ амиды ба үхэһэн хоёрой
Хоорондох *бардо* гэдэгыг түрэлөө оложо
Гарадаггүй гэлсэдэг. Үшөө амиды байхадаа
Манай гэгээн Үндэр Ламхай *сансарын* зам
Гаталһан байха. Тагаалал гээшэнь тэрэнэй
Нара нарын уулзажа байһандал:
Үдэшын боро хараангүй арбан табанай дүүрэн
Һарадал гэрэлтэһэндэл һэн.
Бодото ёгоозор шанараа бэлүүлһэн хадаа
Манай хубилгаан ламын ухааниинь
Тагаалалай үедэ хубилангүй байһан байха:
Ухааяа алдажа, харанхалжа унангүй,
Үзэһэн юумэеэ мартангүй
Даяанша мэтэ һууһан байха.
Үнсэг сагаан дэлхэйе
Үргэн харасатай нюдэнүүдээрээ
Бисалгажа байһан байха.
Үлүү үргэн ойлгосонь
Үлгэн байгаалитай ниилэһэн байха.

Бее барингүй аха заха ламань
Юун боложо байдаг ааб гэжэ,
Угаа һонирхожо, гэртэнь
Гурба хоноод ороо гэгшэ.
Багша ламын эрдэни бэе
Багашуул шэнги болонхой байшаба,
Паранирваанда гарашаһан байба.

Ёгоозор шанараа зонһоо, шабинарһаа
 Ехэтэ нюудаг байшаба гү? Юундэ ехэ хорюул –
 Табу шабинарайнгаа урда табяа юм?
 Нагарзанын хубилгаан хадаа
 (Тэрэниенъ тойроошо шабинарынъ
 Мэдэхэ байгаал юм гү, али үгы?)
 Багшаяадли баһа бага-бага болоһоор,
 “Һолонгын бэе”* бэелээд, “Сэлмэг гэрэл туяа” **
 Болохоёо хэдээ бэшэ гү? Һүүлдэнь
 Сошожо бахардаһан шабинарынъ
 Хубилгаан ламаһаа үлэһэн үһыень,
 Хюмһануудынъ гансал олохол хэн;
 Бэшэ үлэһэн юумэн байхагүй хэн.

Эрдэмэй ёһоор бодос элшэ болон
 Хубилхадаа, Эйнштейнын нээһэн
 $E = mc^2$ – гэжэ формулын хууляар
 Энерги болоод, тохордог хэмнай.
 Гэгээн хубилгаан ёгоозорой бэе
 Гениальна эрдэмтын нээһэн
 Формулада эхэнэрэй сэдхэлдэ
 Эмээлтэ – хазаартын багтахагүй мэтэ
 Арай шамайшые багтахагүй ха даа.
 Али мүнөө дэлгүүрэй байдалда
 Бизнес-woman досоогоо
 Эмээлтэ – хазаарты
 Эмээл дээрэхи эрэтэйнъ хамта
 Багтаадаг болоо гэлдэжэ
 энеэлдэгшэ.
 Тэрэнь хайшаа юм?

*”Һолонгын бэе” бэелхэ гээшэ хадаа үндэр зиндаатай гэгээрһэн дзогчен (бур.: хүзэгшэн) лама-ёгоозор тагаалал болоходоо, бодото табан скандхаһаа бүридэһэн бодото бээе орхижо, табан үнгэтэ һолонго боложо хубилдаг ха.

***”Сэлмэг гэрэл туяа” гээшэ хадаа эндэ дээрэ хэлэгдэһэн бодото бээе орхижо, һолонгото бээтэй боложо хубилһан аша үрэнь – дүн гээшэнь. Эгээн мэдээжэ жэшээнүүд гэхэдэ – Бадмасамбхав (8-хи зуунжэл), Миларайба (9-хи зуунжэл) ба бусад багшанууд. XX-хи зуунжэлэй жэшээ гэхэдэ рэмбүүшэ – лама Намхай Норбу, тэрэнэй хоёр багшанар Чжанжуб Джордже, Няяла Пема Ден-дул г.м.

Христиан шажанда
Христосын дахинаа амидаржа,
Тэнгэридэ дэгдэнхэнтэйнь
Сасуулжа боломоор бэшэ гү
Холонгото бэе бэелхэн гэгээнүүды?

*Удайибхадра гэжэ нэрэтэй нэгэ хаан
Кумара Шактиман гэжэ хүбүүтэй байһан гэхэ.
Хаан болохом гэжэ хүбүүнийнь ехэтэ хүсэхэн гэхэ.
Эхэнь хүбүүндээ хэлэхэн гэхэ: Нагарзанын амидыда
Энэ хүсэлини арай шамай хүсэлдэхэгүйл –
Хаан абашни энэ хубилгаантай
адлихан наһа эдлэхэ табисууртайл.
Тишбэл Нагарзанаһаа тархиинь эрилиш даа гэжэ
Эхэнь хүбүүгээ хүгшэхэн гэхэ.*

*Нагарзана багша энэри сэдхэлтэй байһан тула
Нигүүлэсхы зантай байһанһаан дулдыдажа,
Тархияа хүбүүндэ таһалуулхаб гэжэ зүбшөөбэ гэхэ.
Харин Кумарын хурса нэлмэ хубилгаан багшын тархи
Таһалжа шадаха тамиргүй байба гэхэ.*

Гушаад онуудаар хамалганда ороһон хүнүүдээр хамта
Габжа-Даша лама конвой – харуулшадта туулгажа мунхья гэхэ.
Хүшэр хүндэ ута харгыдаа нэгэ дабаан дээрэ эсэжэ гараад,
Бадма сээсэг дээрэ һууһан шэнги забилжа, нюдөө аняад,
Маани – мэгзэм уншажа һууба гэхэ.
Нахижа ябаһан харуулшан буудажа зобобо:
Даша-габжы буугай һомонууд алажа ядаба гэхэ.
Бөөһэнь һомонууд броня тудаһан мэтэ
Гэдэргээ үбэр – хормой руунь унажа байһан гэхэ.
Маани – мэгзэмэ уншажа дүүргээд, габжа лама
Хормой – үбэртөө сугларһан туулган һомонууды
Һэжэржэ хаяад, энэрэл сэдхэлтэй хадаа
Харуулшани хайрлажа: “Одоол буудагты!” – гэхэн гэхэ.

*Тишхэдэнь гэгээн багша хүбүүе хайрлажа,
Иимэ зүбшэл үгэхэн гэхэ:*

Эндэ байхан зоной дунда урда наһандаа
Шоргоолжсон байхан хүн байна.
Би тэрэ шоргоолжсонии урдахи наһандаа
Ногоо сабишажа байхадаа хороохон байнаб.
Тиимэхээ тэрэ хүн урда гаража,
Минии тархиие куш гэжэ ногооной эрээр
Таһа сабишажа хаяха аргатай байна.
Тэрэ хүн буянтай байхан тула
Ногооной эрээр тархиинь багшын таһалһан гэхэ.
Таһарһан тархиин шуһанай хүн боложо хубилхадань
Тархинь хэлээ гэхэ: “Одоошье мүнөө Сухаваадиин
Сэбэр орондо ошожо, энэ бээ оложо дахинаа нэгэдэхэб”, – гэжэ.
Кумара Шактиман Нагарзана гэгээнэй тархиие бэеһэнь
Холохоно абаашажа табиһан гэхэ.
Жэл бүхэндэ багшын тархи бэе хоёрынь
Бэе бээдээ аргагүй дүтэлдэг гэдэг.
Хэзээ нэгэтэ тэдэ хоёр уулзажа,
Нэгэн боложо нэгэдэхэдэнь
Багша дахинаа амидыржа,
Хургаалаа заажа эхилхэ гэдэг.

Үндэр Ламхайн хубсаһан хадагалаатай байгаа:
“Би нэгэтэ түрэлөө оложо түрөөд,
Хубсаһаа танижа үмдэхэб”, – гэжэ хэлээ гэхэ,
Түрэл гаралнуудаа найдуулаа гэхэ.
Мүнөө хубсаһаниинь Баргажанай дасанда
Мүнхэ реликви мэтэ адуулагдажа байдаг.
Магад, хулгана жэлдэ хубилгааниинь тодоржо,
Баргажанай дасан бараалхан заларжа,
Нангин шүтөөн болоһон хубсаһаа танижа
Үмдэхэмни гэхэ юм гү? Хэн мэдэбэ – бурхан хараба.
Үхэр жэлдэ үнэн хуули абтахадань
Үлүүсэ ехээр оролдохо байһан юм гү?
Хэн мэдэбэ – мансуу мэргэн мэдэлшэн,
Ерээдүйн гаһар ехэ лүндэншэн?

2017 оной 10 дугаар сар 22

V.
АНХАНАЙ НАРА
ХАРААГҮЙ ШҮЛЭГҮҮД

ОЮУТАНАЙ ДУРАН

1.

Дуранай хуули өөрсэ ондоо –
Формулоор тэрэний
тооложо гаргахагүйш –
Талын хүндэ бэе бээе жүтөөрхэхэ,
Тамын нүхэндэ бэе бээе хаяха.

Хүлээлсэхэ ёһогүй. Бэе бэеһээн төөрэхэ.
Өөрыгөө өөртөө һүүлдэнь жүтөөрхэхэ.
Ойлголсохоо оролдохогүй.
Бэе бэеһээн тэрьелхэ.
Ондоо хүнии зэмэлхэ. Өөрыгөө үмөөрхэ.

Уралнууд дээрэш саһандал хайлагша һэм.
Үбдэгүүд дээрэш уурхайгаа заһагша һэм.
Нюдэдтэш эхээе, нютагаа харагша һэм.
Матаргайһааш тэбэрээд, эгэшээе мартагша һэм.

Харин мүнөө-
Гарым хурганууд тэнэг илааһадтал
“Илаалдахай” самсадань няалданал
Ондоо басаган намдаш няалданал,
Ондоо эрьедэ онгосоор абааданал.

“Һабараа аба”. – гэжэ инагташ зандарнал,
Гарыем заһажа, үгы һаа, өөдэнь табинал.
“Иигээд хүдэлэнгүй һуу!” – гэжэ
үхибүүел занхилнал,
“Эндэһээ үгы боло!” – гэжэ намдаш захирнал.

2.

Мүндэртэ ороһон түлгэдэл
Мүнөө хэбтэнэш хажуудам.
Мэдэрэлэй үертэ угаагдаад,
Модон шэнги урдабаш.

Хүлнүүд минии хүйтэн.
Хюрууда-тармуурай эшэдэл.
Хүрэнэ намһаа эшэдэһэнш –
Харин орон уйтан.

“...хэрэггүй, боли, Дондоб, гуйнам”.
Хэнтэг гарнуудни улам нэгэрүү.
Киноһоо ерэнэ ганса эпизод:
“Бү ай, дуратайб”, – гэнэ хэлэм.

Түби дэлхэе бултыень тэбэрезд,
Тархи түргэм эрьелдэбэл.
Гэдэргэ урагшаа хэлбэлзээд,
Газар доромнай урдабал.

Гэнтэ шимни уйлашабаш.
Би бахардашооб:
“Иимэ гэжэ шамай ханаагүйб”, – гэбэш.
“Иигээд саашаа яахабиди?” – гэжэ яарабаш.
Урдаһаам, таалахадам, асуубаш:
“Дондоб, яанаш?”

Инаг дуранай мүнхэ толгойдо
Үхэрэй үлэхэбди хоёрхон эбэрээр.
Үнгэрбэ ниидээд борбилоогоор
Ши, би, бидэ хоёрой энэ хүни.
1970 он.

3.

Хармаандаа шэлтэй мүнөөнэй Ромео
Хүйтэн бороон соо сонхо
доронь хархаганана.
Хайратай. Сонхонуудһаа наадална:
“Ка-а-тя! Баарһани табииш,
сонходош аһана”.
Харин үхин саанаһаань аляархана:
“Харагты! Кавалерни бороон доро ебтэрнэ”.

Би Катяда досоогоо гааранам,
Би кавалертэнь, магад, атаарханам.
Үсэгэлдэрэйнхи мангарни тараагүй,
Үсэгэлдэрэйнхи үхин мартагдаагүй.

Намда досоом юумэн дутана.
Намай хүсэн газаашам тууна.
Элдэбын дүрим,
 формулнууды мартаад,
бороон соо сонхын доро
 шэбшүүрдэжэ,
Соня басагыг дуудахам.

1971 он

МИНИИ ҮЕТЭН ХҮБҮҮДТЭ

Уйтан үмдэд соо шаагдашанхай
Үйлсын уты хэмжэнэбди.
Үндэһэн изагуураа марташанхай
Үбгэд ахамадаа хүндэлнэгүйбди.

Хорёод онуудай залуушуулһаа
Хүсөөр бидэ һула гүбди?
Гушаад онуудай габшагайшуулһаа
Зоригоор бидэ ахир гүбди?

Дүшөөд онуудай үетэнтээ
Дот сээжээрээ хаалсанаб.
Шэнэ газарта һүүлдэнь
Шэниисэ тарилсанаб.

Минии үетэн ухаа орохо,
Үшөө хабаяа олохо.
Үбгэды хүндэлжэ һураха,
Үхидын эхэнүүд болохо.

Түбиин заяае гартаа абажа,
Түүхын замһаа хадуурхагүйбди.
Тэнхээ тамиртай үетэн ургаж,
Түбиин шарай хубилгахабди.

Тиибэшье үйлсын шорой
Түриинүүдээрээ хамажа ябаг.
Тиибэш тэдэ интеграл
Түргэн абажа һураг!

Аарса бозо уугашьегүй хаа,
Абануудайнгаа үгэ дуулаашьегүй хаа
Абануудаа ахижа гараха,
Аба ороноо алдаршуулха!

1970-аад онууд

ХҮБҮҮНЭЙ ГИМН

(холиор шүлэг)

Нара хиртээд, газаа жабартай...
Мана татаад, хайрана шарай.
Нахални ургаад, угаа урматойб:
Хүршэ басаганай шарай
Сэбэр аад, ууртай.

Нара хиртээд, газаа жабартай...
Саһан һаршаганаад, шэхэндэ наартай.
Хоолойм бүдүүжээд, эрын янзатайб:
Нойр хүргэнэгүй энэ һаруул шарай.
Һүнийн тэндэ бодоод,
Һаршаганаса марайлтай?

Нара хиртээд, газаа жабартай...
Сонхом һаруул аад, сэнхэгтээ.
Балсан, үе мүсэм хатуужаад, тамиртайб:
Басаганда дүтэлөөд, али
Балшыса бажуултай?

Нара хиртээд, хүни үнгэрбэ.
Залуу нахам бухиндаад,
Жалга руу дэбхэрхэ...

1970 он

ГЭРЭЙ ШОРОЙ

Сэдьхэлдээ үшөө басаган
Орхёод ошоо намган.
Аргамжын гохохоо алдуурһандал
Алдагдаа алга ажал.

Хооһон гэрээ тэбэрээд,
Хармаандаа гараа хударгаад,
Иишэ тиишээ алхалнаш,
Энэ тэрье һананаш.

Һуурин соогуур хоб үргэн
Һудалнуудаарнь тараа шуһандал.
“Һамгаа сохёо!” – гэлдэн
Һабаналдаа хэлэнүүд.

Муугаар угаагдаһан оёор
Үхэһэн хүнэй шарайдал.
Мүлшөөр табигдаһан жаргал
Унаад балараа аягадал.

Хооһоржо ошохонь үнээнш –
Хатууш гээшэнь хүхэнүүдынь.
Хоёр шинии гуянуудтал
Хүнэг һүтэй бүлээн.

Түрэлөө олоогүй һүүдэрнүүдтэл
Хүүгэдни төөрхэнь ха.
Үдэрэй тодхор тохёолдоод,
Эхэнь тамаа хэхэнь ха.

Хосорһон дуранай үнэһөөр
Үлэбэ гэр соош шорой.
Хойшо урагшаа тарабат
Хоорондоо ойлголсоогүй
Хоёр дэлхэй.

1969 он

* * *

Бархан – манай үндэр уула
Боориһоо аажамаар өөдөө эхилдэг.
Эгсэ эрмэг үндэр мундаргань
Үүлэнэй саана үргэлжэлдэг.

Ажабайдалаа шэнээр зохёобол
Аажамаар аалин эхилхэб.
Эгсэ замынь урдаа үлээгээд,
Эрын ёһоор өөдөө тэгүүлхэб.

Эрьежэ гэдэргээ харахадам,
Эдир наһам горхондол харьялха.
Урагшаа он жэлнүүды нэтэ харахадам
Үбгэн наһам баян голдол хэбтэхэ.

1974 он

БОГНИ ШҮЛЭГҮҮД

1.

Хадын хабшал
Хүйтэн горхотойл.
Байсын зүрхэнэй
Булагһаа эхитэйл.

Хадын хабшал
Сууряан зүрхэтэйл.
Сохилно зүрхэниинь
Сэбэр агаартань.

2.

Сагай урасхал
Мүлинэ зүрхым.
Мүлинэ шулуундал
Шуһан зүрхым.

Түнхинэ мэдэрэл
Дуһаадал зүрхым.
Хүндынэ зүрхым
Хорхойдол хүсэл.

3.

Залуу наһам
Зэд мүнгэндэл
Ханхинаад бү үнгэрһэй.

Залуу наһам
Зээрдэ хүлэгтэл
Хатараад үнгэрһэй.

Энэл наһам
Һамганайнгаа дэргэдэ
Үнгэрхэнь гү?

Энэл наһам
Элдин талын
Харгыда үнгэрһэй.

4.

Хүнгэн тэргэн,
тоохон бурьюу –
Түргэн бусахым
хүсэнэ бшуу.

Ульгам морин,
хүсэлни эрьюу –
Алас холы
зорино бшуу.

5.

Үгэнүүд түрөө досоом...
Үгэнүүд түхэлөө олоо
саархан дээрэм.
Түрөө хээ, хүбүүды түрөө.
Тэбхэр шугамтай
дэбтэр соом
Жаргалаа гэдэ олоо.

6.

Ухаан бодолни Уланхаандаа
Улганайгаа эрьедэ
уляаһаар ургана.
Уужам талын халхинда
шэрбүүлжэ,
Унана набшань.

7.

Үүрэй толоной
Үнжэгэн шара далайе
Үнжэнгүй тамараад гаталһайб.

Эрдэм ухаанай
Эгээл үндэр оройдо
Эсэнгүй абираад гараһайб.

8.

Хонидой хорёогой
Хоёр – хоёрхон хабшалганууд
Хёрхо нюдөөр обёорбол
Хошоодоор зогсоһон эдиршүүлы
Аргагүй хануулбад.

9.

Шубуун
Океан дабажа ниидээд,
Далайн эрьедэ хүрэжэ үхэдэг.

Хүбүүн
Хүн түрэлтэнэй океан дабахаа шийдээд,
Хүсэлөөрөө далайн эрьедэ хүрэдэг.

10.

Толгойм эрыюулгэ
Тэнгэрийн зүйдэлтэй
Нэгэ түхэлтэй –
спираль ха.

Хүнэй гүн ухаан
Замбуулиной гүн нюусатай
Нэгэ удхатай,
Хүйһөөрөө
холбоотой ха.

11.

Тала хада хоёр
Таарадаггүй гэлсэдэг.
Талын басаган
Хадын хүбүүн хоёр
Тааража һуухань
Асуудалтай ха.
Тар-түр гэлдээд,
һалажа орхихо.

1970-аад онууд

ШЭРЭЭ

(стол)

Шэрээгэйнгээ дэргэдэ бидэ хоёрхон
Хубаажа һуубабди гансахан һандалая.
Хүнгэхэн хоёр хэршэгдэнэн мяхан
Шэрээемнай болгобо түгэс баян.

Энээхэн шэрээе хүршэнэрнай барюулаа һэн:
Хэды шэнээн сагта барюулаа юм?

Болзорынъ бидэшье, тэдэшье мэдэнэгүйбди.
Налжаганаһан энэ шэрээ
Энээхэн манай тулюурхан байдалай шарай,
Энээхэн ганса һандали
дуранаймнай хүшөөгэй
һуури шэнги үзэгдэнэ.

Халуун сайгай орондо
Үһнэйш хангалы унхиданаб.
Харин үйлсэдэ саһа бордоһон мушхарна.
Урдахи гэрэймнай хоёр сонхо, үүдэниинь
Урал нидхээ саһан шэрээр шэрдэнэл.
Ондоо дэлхэйһээ гэрнай мүнөө таһаранхай:
Газетэ, номууд арайш холбоногүй.
Гэрнай мүнөө зүүдэн соогоо урданхай –
Манай дуранда обтоногүй.

Дуранай нангин мэдэрэлээр
замби түбии эзэмдээд,
Газар дэлхэй хубаажа һуунабди.
Абьяас хүсэлдэ абтажа,
Үбдэг үбдэгүүдтээ няалдуулаад,
Иимэл хүсэтэйгөө эндэл
ойлгожо һуубабди.
Замби түбидэ нюуса үгы:
Ажабайдалай жама ёһо таагданхай.
Мүнхэ оршом сагыг хилээмэдэл
хухалаад хараабди:
Тэндэ баһа нюуса үгы –
хүнүүд үни нээнхэй.
Харин энэ шэрээмнай –
юртэмсын нэгэ таабари –
Хажуудань һуужа, таажа яданхайбди.

Захаамин, 1974 он

* * *

Хирпиисэ гэрэй хүйтэн углууда,
Хунандал үйлсэдэ дааража зогсобош.
Бээрэһэн гарнуудташ халуун зүрхөө
бусалһан сайдал дулаасахыш барюулбаб.

Сулахан гарнуудтаа зүрхыемни бажуухадаш
Зангааһаа барюулһан загаһандал тэршэлбэ.
Сохихоо байна шулуунда гэжэ ханаһым
(шулуу тархяарнь сохижо, загаһа алагша һэмнай)
Зохидоор хараад, зэмэтэйдэл энеэбхилбэш.

Сэдьхэл минии дуранай үертэ гантаад,
Сээжэ соогоо далайн эрьедэл хэмхэрээ.
Сахалидал тэндэ зүрхэм хашхараад,
Сэхынь шамдаа дуулгахаа ханаа.

Үгы даа. Үгы! Уйдхараа далидаа абаад,
Уужам далайгаар ниидэхээ ошоо...

1968 он

* * *

Халба хүрэ хүлэгни!
(Туруунууд дороһоонь зумбараа гүйшэбэ).
Егшээд морин намай хаяба.
Газарай хүйһэ тэбэрижэ унабаб.
Галаб юртэмсы хараабаб.
Хара хүрьһынь тэмтэржэ,
Нулимсаараа үһалбаб.

Егшээд морин намай булгиба.
Тээ холо ошоод,
эзэээ хүлээжэ зогсобо.

1968 он.

* * *

Моринхоо унахада зөөлэн гэгшэ бэлэй:
Морин дэлһээ дэбдижэ үгэгшэ гэлэй.
Сарһаа унахада хатуу гэгшэ бэлэй:
Сар эбэрнүүдээ дэбдижэ үгэгшэ гэлэй.

1968 он.

* * *

Галзуу долги́н эрье тэбэрээд,
Ганса зүрхөө байсадань хүдөөлбэ.
Шэрүүн байсада һүүлдэнь бусажа,
Шулуун зүрхынь хайлуулхаб.

Эбхэрнэ долги́д. Байгал ууртай.
Мүнгэн омолинь гүнзэгыдэнь хоробо.
Хэрзэгы долги́д һэбхи һамгандал
Һэжэрхэд онгосым энэ һүни.

1968 он.

НЭГЭН ГЭЖЭ ТООН

Газарнай – нэгэн,
Агаарнай – нэгэн,
Наһамнай – нэгэн:
Хоёр-хоёрхон
Байжа болохогүй.

Төөриһэн жэлнүүднай
Олоншье һаа,
Таһалдаагүй сохилһон
Зүрхэмнай нэгэн!

1969 он.

* * *

Нэгэн гэжэ тооё
Диилэхэ тамир
Олдохогүй...

1969 он.

КОМЕТЭ

Тэсэхээр бэшэ зүрхэм –
Тэһэрхээр бэлэн.
Тунгус кометэдэл
Тайгада унахам!

Мүльһэн зүрхэниинь
Хайлаа гэгшэ.
Мүндэртэл тайга
Унаад – гэршэ!

Жүтөөрхөөд зүрхэм
Тэһэрээ кометэдэл.
Кометы шэнжэлхээ
Экспедисээр ерэлсыш.

Тэһэрһэн зүрхэнэйм
Түгдэрхэйнүүдынь
Тайгада хэбтэхэ.
Эрдэмтэдэй шэнжэлэл
Шамхандаа
Дуратай байһыем
Элирүүлхэ.

1969 он

* * *

Уйтан таһалгынгаа уйдхар
Унтари дээрэш орхёоб.
Ондоо дуранай хороор
Уралнуудаа будаагүйш.

Бишни теэд шамдаа
Хармаан соогоо нюужа,
Тохёонон нары суг ододтойнь
Трюфеля конфетэнүүдтэл асархаб.

Сээжэдээ ашааб
Жаргалай алха дүшэ.
Зүүдэндөө зүгнөөб
Халуун одо мүшэ.

Уйтан таһалгымнай үүдэн
Уужам байдал руу нээгдэхэ.
Богони минии бэе
Ута һүүдэр хаяха.

Мүшэтэ үдэр уулзаа һэмди,
Нарата һүни хахасаха бээбэди...

1968 он.

ТЕЛЕФОН-АВТОМАТ

Хоонон бүүдхын
Үүдэнэй дэргэдэ
Хүлээнэ басаган
Хэниешьеб даа.

Хүсэлынь телефоноор
“хөөрэлдэнэ” хэбэртэй.
Телефонойнь трубка
Байрадаа үлгөөтэй.

Хооһон бүүдхэ
“Амин голтой”.
Басаган сүүдхэ
Хүлээхэ шадалтай.

Хүйтэн шэлынь
Бала сохиһойб.
Хара трубкаһэнь
Ходолһойб “зүрхыень”.

Түмэр “зүрхыень”
Таһалаад тэндэһээ
Уйтан гартань
Үгэһэйб басаганда.

Ошохо басаган
Орхюулһан мэтэ-
Уужам үйлсөөр
Уйтан басаган.

1972 он.

ҮЛЬГЭР

Шим
Үльгэрши.
Үльгэр иимэ үзэсхэлэн байдаг.

Урданай үльгэр
Түүрээжэ үрдингүй,
Хада гэртээ харяа гэдэг
Үбгэн.

Сагаан һахалтай үбгэн
Саашань түүрээхээ
Һарын толоноор ерэдэг гэдэг.

Шэрдэг дээрэ забилжа хуугаад,
Түүрээдэг гэдэг.
Хамарайнгаа тамхи хороод,
Найтаадаг гэдэг.

Баатар дангина хоёрой дуран-
Элсэшгүй нангин.
Бидэ хоёрой инаглал
Үльгэрэй шэнгил.

Баатар олон туршалга дабадаг –
Бишье баһа туршалга дабахаб.
Дангина баһа хүлэжэ зободог –
Шишье намай хүлэжэ зобонош.

Дайсанаа дараад, даагаяа һүүлдээд,
Дангинадаа баатар бусадаг.
Дипломуудаа хармаалаад,
Дангинадаа – шамдаа бусахаб.

Шим
Үльгэрши.
Үльгэрэй түгэсхэл үзэсхэлэн байдаг.

1972 он.

ҮЛГЫН ДУУН

Солбондоо абгань

Солбон, Солбон, унтыш даа, унтыш.
Уйтахан нюдэнүүдээ анииш даа.
Бууралхан Шаапаан баабуш Будаадын шажанда
Бурханайнгаа урда шүтэнэ даа.
Унтыш даа, унтыш:
Үнсэг сагаан дэлхэй нойрсоо даа, нойрсоо.
Бааюу, бааюу, бааюухан,
Баабайн эрхэ хүбүүхэн.

Солбон, Солбон, унтыш даа, унтыш,
Сонхodomнай гараал шаргал нара.
Ууган дэлхэй нойрсоо даа, нойрсоо.
Шабганса болоһон Шаапаан эжыш
Дуншагар маанияа хүсээхэл даа, хүсээхэл.
Бааюу, бааюу, бааюухан,
Баабайн эрхэ хүбүүхэн.

Солбон, Солбон, унтыш даа, унтыш.
Соохор үнeэмнай тугаллаал даа, тугаллаал.
Социалис нэгэдэл Чехословакида туһалаал даа, туһалаал,
Совет одон Үүрэй Солбондо буугаал даа, буугаал.
Унтыш даа, унтыш; ууган дэлхэй нойрсоол даа.
Бааюу, бааюу, бааюухан,
Баабайн эрхэ хүбүүхэн.
Бээлэйн шэнээн байхаташ бабу Шаапаан үргэнэл даа, үргэнэл.

1968-2016 онууд

ЛЕРМОНТОВЫ ЁАЖААЖА...

Үгы, би Байрон бэшэб, ондооб.
Үшөө дуулдаагүй хунгамалби.
Тэрээндэл адляар харшалагдааб,
Тиибэш сэдхэлээрээ ородби.

М.Ю. Лермонтов

Үгы, би Лермонтов бэшэб.
Үшөөл ондооб. Дабхар таабариб.
Поэдтэл адли абьяас хүсэлтэйб,
Сэдхэл зоригоороо бурыадби!

Орой эхилээб, магад, эртэ дүүргэхэб –
Үбшэн зүрхэнэйнгээ клапанай хаагдахада.
Инсультда сохюулха толгойм, магад.
Тэндэм ажамидарна бэлигэй инфузори.

Уйдхарта замби, шинии бүрүүл энергий*
Хэн астроном шэнжэлхэ юм?
Хүндэ үзэгдэдэгүй бүрүүл материеш*
Хэн таажа зобохо юм,
Бурхан багша гү, али би гүб, али хэншые бэшэ гү...

1968-2016 онууд

* * *

Нажар. Намаа**. Заямха.
Замхаа үнинэй хүхын дуун.
Сабшалан. Отог. Үбһэнэй тэн:
Борооной үүлэд бөөгнэрөөгүй үшөө.
Нажарай номгон һүни.
Наада бухалай үбһэн соо
Шиидхэгдэбэ дуранай мүнхэ асуудал.
Залуу наһан. Намаа. Заямха.
Замхаа бэшэ дуранай дуун...

1970 он

* * *

Һүйхэрхэ, бүйлэхэ, хуугайлха
Дуран хүрэнэ. Харин һогтуу, галзуу бэшэб.
Һүни мүнөө дуугай номгон...
Уйтай...Ши поэт хадаа бэшэ:
Уйтан энэ таһалгам замбим гэжэ нэрлэн.

Гуурһаа дүрэ шуһан соогоо, бэшэ!

Юундэ айгаабыш?

Гаршни хутага баряад һалганана.
Хүнэй шүлэндэ ши хоро нэмээгүйш,
Хүршэеэ ши хадхажа алаагүйш.

*Мүнөө үедэ эрдэмтэдтэ хүсэд ойлгогдоогүй тёмная энергия и тёмная материя гэдэгүүд.

**Нютагай нэрэ.

Шуһааршни урдана бэшэ нүгэл.
Шинии амин голдо хоролхоно бэшэ нүхэрш.
Харин холын мүшэн шуһан соош шунгана,
Хүйтэн энэ замби уйтан гээд, хашхарна.

1970 он

* * *

Ооглоһон хүнэй абьяан соо
Олохот һүүлдэнь һуным.
Оошоор багтаагүй үрээл соо
Ушархат, магад, нэрэтэйм.

Замшанай улын шорой соо
Зол минии ерэлсэхэ.
Зүдэрһэн даяаншын хотоомхо соо
Зүүдэн минии хүрэлсэхэ.

Түрэхэн хүүгэнэй шашхаан соо
Талаан минии хадагалаатай.
Түбиин ганса ядро соонь
Таабари минии таглаатай...

1970 он

МАЙН НЭГЭНЭЙ ҮДЭР

Хубисхалай талмай
Урдам галбай.
Гэшхэлхэб сэхэ
Хүсэтэй мэтэ
Эхын эрхэ
Талмай һэтэ.

“Шулуун шэниисы”
Түүхын музей

Талын комбайнадал
Хадана, эжым.

Май –
мүнөөдэр
сэбэр үхин.

Найр.
Улаан үмэдхэл –
улаан тугууд.
Түрын үрээлнүүд –
партийн уряалнууд.

Эжым,
нара харыш.
Наргыш.
Иимэ наран
Жэлдэ нэгэн.
Түрын наран.
Май.
Ленин.
Москва.

1969 он

ХУУШАН СОНХО

Тоншооб дүтэлжэ, сонхынш шэлэ.
Түргэн сохилоо урдынхидаал зүрхэм.
Танигдаагүй хүбүүн сонхынш доро
Танигдаагүй басага дуудаж байбал.

Ондоо үхин шамдам адли
Ондоо хүбүүнэй тархиинь эрьюулнэл.
Ондоо Дондоб он жэлээ һамаргаад,
Ондоо сонхы тоншобо гү?

Энэ биб. Тэрэл самсаарааб.
Арбан найман наһам сонхынш дэргэдэ.

Тэргэд харам – тэнгэридэ.
Танинагүйш. Бишни бэээрээб.

Бусажа ерээб хуушан сонходоо.
Ондоо үхин сонхын саана сошобо:
Ямар эрэнэ эндэ ерээд,
Намай айлгаба?

1969 он

ДАРИИМА АНТУАНЕТТА

Сээжэм түгсэг шэнги.
Урални – хүхэ.
Сээжэдэм нэнгэнэш
Саазалуулха мэтэ.

Үхэншни үдхэн.
Нюдэдшни шиигтэй.
Шагтадашни би
Шарайяа харанаб.

Антуанеттын хүзүүн
Айengi урал дором.
Ангийн эндэ хүсэн
Абархагүй саазахаам.

Харгымни холын – ута.
Уйтан бээдэш адли.
Д”арк Сонидол баһа
Дуранай шатахаш түүдэгтэ.

Үльгэрэй шубуундал һүүлдэнь
Үнэхэн сооһоо бодохош.
Үхээ һамнажа заһаад,
Үглөөдэрынэ энеэбхилхэш.

Сээжэм хүнды мэтэ.
Уушхам-дарханай хүрхэ.
Дабтанам дуранай хүхэ,
Дариима Антуанетта.

1970 он

* * *

Хүхэ платиш далбагадал
Холын эрьедэ абашаа намай.
Хүгжэм доро бээнүүднай хабиралдаа
Хоёр далайн онгосодол.

Сэлмэг нюдэдшни уһандал
Сэсэрээ онгосынш хамарта.
Дурамнай хэбтэхэ далайдал –
Сэдьхэлнүүднай тамарха хамта.

Шинии зохид бэе
Намда һанагдаа гаваньдал.
Хаяхаб шамдаа-тэндэш
Хуби заяагаа якорьтал.

Шимни ехээр бү уйда:
Шуурганууд үшөө урдамнай.
Юһэн балл долгёор жаргал
Палубыш угааха.

1971 он

ЭНЭЭХЭН БАДАГУУД – СЭДЬХЭЛЭЙМ ДУҢАЛНУУД

* * *

Бүхы замби түби
Энэ үдэшэ
Таһалгадам багтаба:
Тиимэ би шамдаа дуратайб.

* * *

Гурбан дүлиимнай дундахана
Носохо гал.
Нүхэдни олон ха юм -
Юһэн тамгын тогоо олохом.

* * *

Саһатай үдэр огторго набтар.
Саһатай үдэр горизонт дүтэ.

* * *

Субботодо найдажа болохо аал инагаа?

* * *

Хүсэл?
Уураг тархиин дэмы хүлһэн?
Али һубай хонин?

* * *

Һүн дэбэрбэ.
Үлгэдөө үхибүүн бархирба.

* * *

Дуранай дрейф
Өөрын урасхалаар
Сэдьхэлй далайда тамарна.

* * *

Богоол амитан аад, гэнжээ таһалха,
Борбилоо шэнги аад, бүргэдтэй хамта дүүлихэ.

* * *

Агууехэ поэды харшалаад, һүүлдэнь алаха,
Ахир хүн аад, бурхан тээшээ богоо хамаха.

* * *

Агууехэ поэды хайрлаад, хүн бархирха,
Заахан голтой аад, заанда хусаха.

* * *

Оо, Олег! Мордолсохом походто шамтай хамта,
Зэрлиг талын дуунууды суглуулхам.

* * *

Оо, анчар! Холын дайнһаа эсэжэ бусаад,
Хариин газарай дуунууды асараад,
Шинии үндэһэнэй эм домдо хүртэхэб,
Яншаһан зүрхөө иигэжэ аргалхаб.

* * *

Арюун нэрэдэш, поэт, хэн нёлбохоо зүрхэлхэб,
Алтан үзэгүүдтэш булта хүгэдэхөө яарахал.

1970-аад онууд

ХАШАРТАЙ ХУРА БОРООН

Саг намар тээшэ...
Сонхын саана – нэгэ жэгдэ хура бороон.
Сэлмэхэ тухагүй. Хүнэй досоо гуниг тууна. Тиинэ.
“Орохо борооной огторгой орой соорхой”. Энэнь зүб.
Үтэлхэ тээшээ үбгэнэй толгой эгээл иимээр халсараа хэн.
Малшан, магад, шэнэ бэлшээридэ мэндээд,
Һэеы байраа эбхэхээ мартаба ха. Тиигэжэ магад.

Август нарын үдэры химэлнэ хашартай бороон:
Хибэдэлхээ жажалхан үхэртэл.
Нэгэ жаа нэб гэхэй хура: үбнэ абуулха нэн.
“Тиг гарагта ороо, Бүхэли недеелэ орохо”, –
Тиигэжэ тохёоно үбгэд – нютагай суг одод.

Газашаа сонхоор удаан харахадам аалин бороон
Газарһаа гэдэргээ огторго руугаа ороһондол...

1972 он

ХОНИНОЙ УЙЛХАЙ

Хони гаргаад нэгэтэ
Хэлэбэ Дондоб хурайхам гэнтэ:
“Хониной уйлхайнь
Яагаа томош юм.
Хонидтоо ошоходоо
Ходо уйладаг байнаш”.

Уйлхайнь баарһанай алдаагүй –
Уйладаг байгаа.
Баарһад хонид
Хайрладаг байгаа намай:
Олон сеанс
тэдэний манааб
Кинодо ошонгүй.
Олон сеанс
үлгы хүдэлгөөб
Газаа наадангүй.

*“Был я маленький мальчишка
С курigaшками играл,
Без рубашка, без штанишка
По пастбищам разбегал”*

Шэмэтэй ногоо бэдэржэ,
Хонгор минии хонидой

Шиигтэй тужаар тарахадань,
Туужа тэндэнээ гаргахань –
Тамын ехэ тама хэн,
Уйлхайн ехэ уйлхай хэн.

*“Ой-ой ёх, как больно бургаашха
Забодал мою буксу.
Били брат, сестра мою буксу –
За баранами я смотрел.
Курунгушку, арсу
Пэрдэйтараа запивал.
Жирна я хабһу сосал,
Запивала молока”.*

Хүршэ заямхын хонидой,
Хоёр отарын нэгэдэхэдэ –
Илгахын ехэ зоболон хэн,
Уйлхайн ехэ уйлхай хэн.

Вот тогда по-настоящему
Забодает мою буксу
Красна бургаашхой –
За баранов с куригашкой.

*“А потом побольше стала
Мамка школу посылал,
Чтоб тэндэ би мало-мало
Русску грамоту узнал.
Тут грамматикам, арифметкам
Я учился год дурбу.
Мать погнал на покос на лето
На урхэре возить копно.
И ёдоохон поставить на зиму.
Зимой за скотом убрать гобно”.**

*Энэ шүлэгтөө 2016 ондо олондо мэдээжэ макароническа шүлэгэй (Б. Дугаров) уянга хэрэглэжэ тэрэнээ гоёобоб.

Хараасгайнуудаар альярхаж,
Хурьгадаараа наадагша нэм.
Хорёошоороо намааржа,
Хонидоо манагша нэм.

1969-2016 онууд

**ХУБИЛГАН ШЭНЭЛЭЛГЫН ҮЕЫН
ХАРШЫН БЭШЭГҮҮД**
(дацзыбаонууд)

1.

Пивэгүй социализм
Петяда хэрэггүй.
Холгоотхогүй импери
Катяда хэрэггүй.

2.

Минии паровоз урагшаа хийдэнэ.
Коммунизмын толон урдань гиинэ.

3.

“Үнэжэ” эхилхэн капитализм
Үжэхэ дурагүй хүгэлдэнэ.
Харин “хүгжэнги социализм”
Архиин ээлжээндэ сохилдоно.

4.

Нитрадгүй хартаабха
Ноёдто худалданад.
Тетрадгүй нурагшад
Үйлсөөр субанад.

5.

“Сталинай үгы хаа
Бултадаа богоолнууд болоод,
Ябахаяа мэдэхгүй

Баарһад”, – гээд сухалдаад,
Фронтовик уурлаха, –
“Үхэхэн хойнонь муушалха!”

6.

Хаанашье, хэзээшье,
Ямаршье сагта,
Танкнууд эрхэ сүлөө
Адляр утюжат:
Тянь-эньмин, Прага,
Тимишоу, Тбилиси.

7.

Үүлтэрэй үнэз тойроод,
Дайража үзэдэгтэл,
Мисс-дангинын ойро
Зон обоорнод –
Дайраад үзэнэд.

8.

“Коммунизм” колхозой залуушуул –
Клубгүй болоһон муушуул,
Кино харагүй зобоошуул.

80-90-онууд

* * *

Архи залгиһан, мангарлаһан,
Аргаа бараһан, тулиһан –
Бии болобоб урдаш *шалбайжа*,
Золгохо ханаатай арбайжа:

Үбэртэш орожо үүр сайлгаха-
Иимэ бодолтой уулзахадам:
“Хэжэнгээ ошохом”, – гэдэш,
Хэрэггүйдэл тообош.

Шал мяхан, архиин тулам
Шамда минии дүтэлхэдэ,
Хүхыш бажуужа хонохом гэхэдэм
“Һүхээ аршаан ошохом”, – гэбэш.

Тиибэш – яахабиб? Яһаа сайһанш
Яндарба ха юм хурьгаа голоһон
Зуһагтал. Харин бинь тулгажа ядаһан
Тугалдал үйлсэдэ үлэбэб.

Теед, хэмнай “тёлка” бэ бидэ хоёрой?

1995 он

НЭГЭ ЗАНШАЛ

Буряад поэдүүдтэ

Эдеэнэйн дээжэ эзэндэнь харюулха –
Иимэ нэгэ заншал бии буряадуудта.
Дундаршагүй хоолтой байхые хүсэһэн
Һайхан хүсэлэй нэгэ жэшээл.

Гэдэргэнь хаяха холоһоо асарһан хоолой дээжэ –
Хойноһоонь дахалдаһан сабдагуудынь садхаажа.
Али, магад, – тэнгэрийн бурхадаар хубаалдажа,
Газарай баянда баясаһандаа хүхижэ?

Үглөөнэй сайгай дээжэ үйлсэдэ үргэхэ –
Огторгойн бурхады ундаар хүхеежэ.
Али, магад, – амиды мэндэ нойрһоо һэрижэ,
Үүрэй толо угтаһандаа баярлажа?

Шүлэнэйнгээ дээжэ галдаа залаһандал
Шүлэгэйнгээ дээжэ зондоо зорюулхабди.
Эдеэнэйн дээжэ эзэндэнь бусааһандал
Арадтаа бусаахабди дуунайнгаа дээжэ.

1970-2016 онууд

VI. ОРШУУЛГАНУУД

Корней Чуковский

ТЕЛЕФОН

1.

Телефомни жэнгиршэбэ.

– Хэн хэлэнэ?

– Заан.

– Хаанаһаа?

– Тэмээнһээ.

– Танда юун хэрэгтэй бэ?

– Шоколад.

– Хэндэ?

– Хүбүүндэм.

– Ехээр эльгээхэм гү?

– Табан пүүд али

Зургаан:

Тэрээнһээ ехээр зооглохогүй,

Хүбүүмни үшөө заахан юм!

2.

Һүүлдэнь хонходобо

Крокодил.

Бархиржа байжа эрибэ:

– һайн болохош, мухаа,

Эльгээл даа намдаа калошонууды,

Намда, һамгандам, Тотоошодом.

– Байза даа, шамда бэшэ гү, али

Үнгэрэгшэ неделидэ

Хоёр пара эрхим калошонууды

Эльгээгээ бэшэ һэн гүби?

– Ээх, үнгэрэгшэ неделидэ

Эдижэ үрдеэбди

Эрхим тэдэ калошонуудыш.

Шэнээр эльгээхыш

Хүлэжэ сүхэрөөбди.

Үдэшын эдеэндэ

Арбаадхан амтатайхан
Шэнэхэн калошонууды!

3.

Харин һүүлдэнь хонходобо
Шандагаханууд:
– Эльгээжэ болохо гү бэлэйхэнүүды?
Үшөө хонходобо хармагшаханууд:
– Эльгээжэ үршөөгты номхонууды!

4.

Һүүлдэнь хонходобо баабгай:
Эхилһээр эрхирбэ,
Абаһаар абгалба.

– Хүлээгтыл даа, баабгай, бү эрхирэгты,
Ойлгуулагты даа, баабгай, бү абгалагты,
Юун хэрэгтэй бэ танда, баабгай?

Харин баабгайн хэлэниинь томолдоно:
“Му” даа “Му” – гээд баарһан оролдоно.
Ойлгобогүйб юун гэһыень,
хэлэһыень!
– Үлгэгты трубкаяа, үршөөгты!

5.

Һүүлдэнь хонходобо цаплянууд:
– Эльгээгтыл даа мандаа каплянууды.
Баханууды зоогложо садаабди,
Гүзээ доторнууднай худхаал даа!
Шэшэжэ бидэнэр зутархамнай даа,
Абарагтыл даа, маанадаа абарагты.
Эльгээгты маанадтаа эмүүды!

6.

Һүүлдэнь хонходобо гахай:
– Эльгээжэ болохо гү гургалдае?

Хоюулан бидэ гургалдайтай
Үзэсхэлэн аялга ханхинуулхабди!
– Үгы даа, үгы! Гургалдай
Гахайнуудта дууладаггүй!
Турлаагы дуудабалшни
Дээрэ ха даа!

7.

Дахинаа баабгай эрхирбэ:
Морж-аюулда, абарагты,
Үсэгэлдэр далайн заряае
Баархан залгяа лэ!

8.

Бүхэли үдэр таһарангүй
Иимэрхүү дэрбэдээн:
Динь – дэ – лээн,
Динь – дэ – лээн,
Динь – дэ – лээн!
Хаб загаһанай хонходоон,
Али хамнигадай ороной жэнгирээн.

Наяхана хоёр гүрөөһэд
Хонходобод:
– Бүхы каруселинүүд
Үнэн дээрээ
Түймэртэ абтажа дүрөө гү? –
Гэлдээд дуулалдабад,
Хайрлаад уйлалдабад.

– Э-эх, ухаандаа гүт,
Уймар гүрөөһэд,
Каруселинүүд болон
Качелинүүдтнай бүтэн
Үлэнхэйнүүд.
Ерэхэ неделидэ
Ерэбэлтнай,

Ерээд карусели-качелинүүдтээ
Нуубалтнай хайн ха бэлэй,
Дүүжэндэжэ наадабалтнай
Гоё бэлэй!

Дуулахашье дурагүй гүрөөхэд
Дахинаа баһа шууялданад:
– Бүхы каруселинүүд
байһан дээрээ
Түймэртэ абтажа дэгдээ гү?

Юуншые уймар гүрөөхэд гээшэб,
Тулхабаагүй,
Тэнэг амитад гээшэб!

9.

Үсэгэлдэр үүрээр
Хонходобо кенгуру:
– Мойдодырай байра энэ гү?

Би сухалдаад һүйхэрбэб,
Уурлаад хашхарбаб:
– Үгы! Энэ ондоо байра!!!
– Хаана бэ Мойдодыр?
– Хэлэхэ арга байхагүй. Мэдэхгүй...
Зуун хорин табадахи номероор
Хонходогты.

10.

Гурбан хүни унтаагүйб,
Эсээ гүб? Эсээб.
Унаад унтаһайб,
Амарһайб.
Хэбтэмсаарни –
Хонхын жэнгирээн!
– Хэн хэлэнэ?
– Носорог-хирсэ.

– Юун болооб?
– Аюул! Аюул!
– Түргэн иишээ гүйлдэгты!
Мэндэгты!
– Юун аюул?
– Абарагты, аршалагты!
– Хэниие?
– Бегемоды –
Уһанай үхэры!
Манай бегемот
Унаа намагта...
– Унаа намагта
Уһанай үхэр?
– Унаа, унаа!
Урагшаншье, хойшоншье,
Иишэншье, тиишэншье
Хүдэлгэхын аргагүй!
Оо, ерээгүй һаадтнай,
Абараагүй һаадтнай
Баарһан бегемот
Намагта татуулхал,
Һоруулхал.
Шэнгэхэл, үхэхэл,
Хосорхол
Бегемот!

Гүйлдэжэ ерэхэбди!Ерэхэбди!
Шадаал һаа туһалхабди,
Абархабди!

11.

Э-эх, хүнгэхэн бэшэ ажал лэ –
Намагһаа бегемоды ходоо татахань лэ!

Корней Чуковский

МОЙДОДЫР

(Шолоохойшообтоугаал)

Хүнжэлни тэрьелшоо,
Гүйжэ арилшоо,
Простынямни нийдэшоо,
Огторгодо дэгдэшоо.
Баха шэнгээр дэбхэрээд,
Дэрэмни зугадашоо.

Дэн носоохом гэхэдэм –
Дэмни пезшэн руу орошоо.
Ном уншахам гэхэдэм –
Тэрэмни орон доро
Тэрьедэн намһаа хорошоо!

Сай уухам гэжэ –
Самовартаа дүтэлбэб,
Тэрзэгэрни намһаа
Тэрьелжэ гүйшэбэл.

Бурха-ан, бурха-ан,
юуниинь болошобоб?
Булгадаа юундэ нийдэшэбэб,
Хийдэшэбэб баран,
Мөөрнүүдтэ адли мухаришабб,
Иишэ-тиишээ тэгүүлшэбэб?

Элюурнууд
 сабхинууды
 дахалдаад,
сабхинууд
 пирогинууды
 дахаад,
пирогинууд
 элюурнууды
 дахалдаад,

шэлээбэри
бүһэ
дахаад –
Хуу бултадаа эрьюунууд мэтэ
эрьелдэшэбэд,
Хуу баран урбалдашабаб.

Эжым таһалгаһаа гэнтэ
Гүйжэ гараад, дохолон мая
Нюургарайугальник түмэр тархья
Һэжэрэн намай зэмэлбэ:

“Э-эх, ши, жэрхэштэй муухайш,
Угаагдаагүй поршоонхош!
Хөө үнэһэнһөө хараш –
Нюур шарайгаа хара,
Хүзүүн дээрэхи ваксаа,
Хамар дорохи нюһаа,
Гараа харыш – һаартанхай.
Хурган зузаан һаариһааш
Тэрьедэжэ арилаа үмдэнш,
Үмдэнш зугадаа, үмдэнш
Үгы болоо гүйжэ!

Үглөөгүүр эртэ, үүр хираанаар
Угаадаг нюураа хулганаанууд,
Миисгэй гүлгэдөө долёожо,
Нугаһаханууд уһанда шунгажа,
Сохохонууд, арбаахалдайханууд
Арбаганалдажа арилганад,
Аршанад иг шоройгоо,
Сэбэрлэнэд шэг шарайгаа.

Ши гансааран бэеэ угаанагүйш –
Хурга зузаан хирэтэй шамһаа
Тэрьелжэ арилаа хубсаһанш –
Оймһонш гуталтайгаа,
Самсаш дэгэлтэйгээ.

Би агуухэ амитанби,
Ньюргарайугальнигби,
Шолоохойшобтоугаадаг
Суута Мойдодырби.
Угаальнигуудай ехэ дарга –
 начальнигби,
Үрэшэнүүдэй ноён-
 командирби:
Хүлнүүдээрээ дэбһэхэдэм
Энээхэн таһалга руу
Минии олон солдадууд –
Мянган угаальнигууд
Мэнэ гэхээр ерэхэ:
Һүйхэрэлдэхэ, ханхинаха,
Хүлнүүдээрээ дэбһэхэ,
«Тархи түргыш угаажа»,
Һаларай шамай харааха –
Мойка мүрэн руу, Мойка руу
Тархяаршни шиихаха!”

Зэд улхан залд гэтэрни сохёод,
«Хара-Бара-ас!» – гэжэ зэрлиг
Зэбүүнээр тэрэнэй хуугайдашахадань

Щёотхонууд, щёотхонууд
Гэнтэ бии болоод,
Таршаганалдабад, пишаганалдабад,
Арһыемни хууратар, шашхатарнь
Үрэжэл, нидхэржэл эхилбэд:

“Пеэшэнэй хоолой аршадагтал,
Хара зүһэтэй амитани
Угаанабди, аршанабди, угаанабди –
Сэбэр, сэбэр, сэбэр болохол,
Сэлмэг шарайтай болохол!”

Арбагар даахитаһан үһэндэм
Ада шүдхэртэл аһалдашаба

Мылэ. Мылэдэжэ мылэдэбэ,
Мэлигэр болоторни угааба.

Галзуу зэрлиг үрэбшэһөө
Гүйжэ тэрьедэн арилшооб.
Харин тэрэмни хойноһоомни,
Садово, Сенной үйлсэнүүдээр
Намайгаа намнаба, зобообо.

Үлэгшэн шоноор үрэбшэдөө
Үрэбхюулжэ эдюулхэхээ айгаад,
Таврическэ сад руу, хүрэй дээгүүрнь
Нүрэбэб-тэрэмни хойноһоомни
Хурса шүдэнүүдээрээ хазана,
Арга мяхыем шулгална.

Харан гэхээмни урдаһаамни
Һайн танилни крокодил-андамни
Тотошо Кокошоёо хүтэлэнхэй
Тэнигэлэн налгай ябаба.
Намай намнаһан амитании,
Аймшагтай үрэбшые
Айдхартай амаа ангайлгаад,
Үрэбхижэ эдишэбэ,
Үлөө заһажа залгишаба.

Нүүлдэнь эрхиршэбэ
Намда,
Хүлнүүдээрээ дэбһэшэбэ
Намда:
“Ошо эндэхээ гэртээ” – гэбэ,
“Нюураа шобто угаа” – гэбэ,
“Үгы һааш хиидэн ерэхэб”, – гэбэ,
“Дэбһэхэб, низалхаб,
Үрэбхижэ эдихэб, залгихаб”, – гэбэ.

Айһандаа, хүрдэхэндөө
Үйлсөөр, талмайнуудаар

Гүйхэнөө ойлгонгүй
Нюургарайугаальнигтаа –
Абарха намай сахюусандаа
Хүрэжэ ерэхэн байбаб,
Һунан мүргэжэ байбаб.
Мылээр, мылээр
Мылээр, мылээр
Мылэдэжэ угаабаб,
мүлижэ угаабаб.
Хүзүүн дээрэхи ваксая,
Нюур дээрэхи бэхээ
Нюлгартарнь угаабаб.

Хиидэн ерэжэ үмдэмни:
“Үмдыш намай”, – гэжэ
Хүлнүүдтэм өөрөө углагдаба.

Ниидэн ерэжэ пирожок:
“Эдииш намай!” – гэбэ.

Хойноһоонь амтан бутерброд
Ама руум хүрэбэ.

Тиигэхээр номни дэбтэртээ
Намдаа эльгэлэн эрьебэ.
Грамматикам арифметикэтээ
Бүжиглэн намдаа бусаба.

Тиилдэхэдэнь аймшагтай
Нюургарайугаальник –
Алдар суута Мойдодыр,
Угаальнигуудай начальник,
Үрэшэнүүдэй командир
Хатаран намдаа дүтэлбэ,
Таалажа хэлэбэ:

“Мүнөө шамдаа дуратайби,
Мүнөө шамаяа магтанаби!

Жэрхэштэй муухай амитан аад,
Мойдодырта магтуулбаш!”

Үглөө бүри, үдэшэ бүри
Угаалдаха хэрэгтэй, хэрэгтэй.
Харин иһэн хөө аршагшадта,
Хирэ игээр дарагдаһан амитадта
Ямар эшхэбгэр, зутар муухай юм,
Ямар эшхэбгэр, бузар халарай юм!

Хангалтай мылэ, хаглагар аршуул,
Шүдэнэй порошок, үһэнэй гребешок,
Үрэмдэдэг үрэбшэ-эдэ бүгэдэ
Хэтын хэтэдэ мандаг лэ!

Угаалдагты, салгидуулагты, мылэдэгты
Наба соо, тэбшэ соо, торхо соо;
Шунгагты, бухагты, тамарагты
Мүрэн соо, горхон соо, далай соо;
Ванна соо, баня соо, уһан соо
Хүзүү нюргаяа нидхэрэгты,
Үрэбшөөр лэ, үрэбшөөр үрэмдэгты!
Хаанашь, хэзээшье
Уһан эрдэнидэ
Хэтын хэтэдэ алдар соло!

Корней Чуковский

БАРМАЛЕЙ

Багашуул!
Юунэйшье болоо хаань,
Үхибүүд,
Африка бү ошогты,
Африкада бү наадагты:
Африкада акуланууд,
Африкада горилланууд,

Африкада томонууд
Ууртай крокодилнууд.
Таниие тэдэ хазаха,
Гомодхоохо ба сохихо,–
Африка ошожо, үхибүүд,
Бү сэнгэлэгты.
Африкада дээрмэшэн,
Африкада алууршан,
Африкада аймшагтай
Бии Бар-ма-лей!
Африка соогуур гүйнэ тэрэ,
Үхибүүды үрэххижэ эдинэ тэрэ –
Жэрхэштэй, бузар муухай,
Хомхой хобдог Бар-ма-лей!
Модон доро һуунад
Аба эжы хоёр.
Аба эжы хоёр
Үхибүүдтэ хэлэнэд:
“Африка аймшагтай даа,
Тиимэ даа, даа-даа!
Африка аюултай даа,
Тиимэ даа, тиимэ!
Африка, үхибүүд,
Бү ошогты даа!”
Аба эжы хоёр үдэшөөр
Орондоо оробод,
Аба эжы хоёр хурхирбад,
Таня Ваня хоёр һэмээхэнээр
Африка руу гүйлдэбэд,–
Африка руу!
Африка руу!
Африкаар тэдэ сэнгэнэд,
Финикэ жэмэс таһалнад,–
Ухай даа, Африка!
Тэрэл даа, Африка!
Уһанай гахай-носорог унаад,
Нэгэ заа сэнгэбэд,–
Ухай даа, Африка!

Тэрэл даа, Африка!
Ябууд дундаа заануудтай
Харайлдажа наадабад,–
Ухай даа, Африка!
Тэрэл даа, Африка!
Горилла гаража ерээд,
Хэлэбэ горилла тэдэндэ,
Хэлэжэ байба горилла:
“Байна тэрэ акула Каракула,
Ууртай амаа ангайлгаад,
Ама руунь сэхэ орохоор лэ,
Орохотнай гү, үхибүүд?”
“Юуншье бэшэ маанадта
Акула Каракула.
Акула Каракулы бидэнэр
Хирпиисээр, хирпиисээр,
Акула Каракулы бидэнэр
Нюдаргаараа, нюдаргаараа,
Акула Каракулы бидэнэр
Каблугаараа, каблугаараа
Сохихобди, алахабди!”
Сошоод маанадһаа акула
Шэнгэшэбэ баарһан.
Айгаад маанадһаа акула
Үхэшэбэ. Тиихэ һэн тэрэ!
Уһанай үхэр-бегемот тээ тэрэ
Намаг оймоно туурай томо амитан.
Намаг оймоно; тэрэ зуураа эрхирнэ,
Ойможо ябаад намаг-хүрхирнэ,
Айдхатайгаар эрхирнэ.
Харин Таня Ваня хоёр
Эльгээ тэбэрэд энеэлдэнэд,
Гүзэень тэрэнээ гэжэгээндэнэд:
“Юун гэхэн гүзээн гээшэб,
Яһала гоёл!”
Ехээр гомдоод бегемот,
Пирамидын саана хоробо.

Пирамидын саанааа эрхирбэ,
Бармалейе, Бармалейе
Шанга хоолойгоор дуудаба:
“Бармалей, Бармалей, Бармалей,
Гарыш түргэн, Бармалей,
Жэрхэштэй үхибүүды, Бармалей,
Хайрлангүй залгяад хаяыш, Бармалей!”
Гэнтэ хараад Бармалейе үхибүүд,
Таня-Ваня халганабад.
Африкаар ябана Бармалей,
Африкаар дүүрээс дуулана:
“Би хадаа шунахай мяхашаб,
Би хадаа хайра гамгүйб,
Би хадаа хэрээгэ дээрмэшэм –
Бармалей гээшэб!
Намда хэрэггүй мармелад,
Хэрэггүй намда шоколад,
Харин намда хэрэгтэй баганууд
(тон бишихан багашуул!)
Үхибүүд!”
Тэрэ аймшагтай нюдэнүүдээрээ ялалзуулна,
Тэрэ аймшагтай шүдэнүүдээрээ хабжагануулна,
Тэрэ аймшагтай түүдэг түлинэ,
Тэрэ аймшагтай үгэ һүйхэрнэ:
“Карабас! Карабас!
Үдын хоол барихамс!”
Үхибүүд шурхирса бархирнад,
Хайрлыш гэжэ гуйнад:
“Хөөрхэн, хөөрхэн Бармалей,
Үршөөжэ хайрлыш маанады,
Хөөрхэн эжыдэмнай табиш!
Эжыһээ бидэ тэрбелхэгүйбди,
Африкаар бидэ сэнгэхэгүйбди,
Хэээдэш бидэ тиигэхэгүйбди!
Хөөрхэн, хөөрхэн мяхашан,
Хүе эдигшэн,
Үршөөжэ маанады хайрлыш,

Үгэхэбди шамда конфетэ,
Хатаахан талха сайтайнь!”
Харин мяхашан харюусаба:
“Үгы-ы! Үшөө дахин үгы!!”
Таня Ванядаа хэлэбэ:
“Харалши даа, аэропланаар
Хэншьеб даа ниидэнэ тэнгэрээр.
Энэ эмшэн, эмшэн доктор,
Амгалан сэдхэлтэй Айболит!”
Амгалан сэдхэлтэй Айболит
Таня-Ванида ерэжэ,
Таня-Вани тэбэринэ,
Харатай, муутай Бармалейдэ
Энеэбхилжэ хэлэнэ:
“Хэшээжэ хайрлагты, мухаа,
Эелдэр ааштай Бармалейнай,
Тайлажа баарһады табигты!”
Харин
Хара дотортой амитан,
Муу ханаатай Бармалей
Айболиды балшыса баряад,
Түүдэг руугаа шэдэбэ.
Шатана, дүрэнэ Айболит,
Һаахирна, һүйхэрнэ Айболит:
“Ай-ёо, үбэштэй! Ай-ёо, болит!”
Хөөрхэй үхибүүд пальма доро хэбтэнэд,
Харатай, муутай Бармалейе үзэн яданад,
Уйланад, уйланад, уйланад, бархирнад.
Ухай даа, Нилэй саанаһаа
Горилла ерэнэ,
Горилла ерэжэ,
Крокодилы асарна!
Амгалан сэдхэлтэй доктор,
Аймшагтай һайн Айболит
Крокодилда хэлэнэ:
“Хэшээжэ хайрлыт, түргэн
Залгигты Бармалейе,

Үтэр зооглогты мяхашани.
Хомхой хобдог Бармалей
Хүүгэды шүүрэхэгүй,
Баарһады барихагүй,
Эдихэгүй, залгихагүй!”
Эрьелдэжэ ерээд,
Энеэбхилээд,
Хахартараа баярлаад,
Хара дотортой амитани,
Хоротой, муутай Бармалейе
Хаб байса шүүрэжэ,
Хоб байса эдибэ,
Яб байса залгиба.
Баярлаа, баярлаа, баярлаа үхибүүд,
Хатараа, наадаа түүдэг тойроод:
Крокодили томо гэдэһэн соо ороод,
Бармалей
Бархираа баарһан, уйлаа орилоод.
“Болёоб, болёоб!” – гээд,
“Бишыхан багашуулы эдихэгүйб”, – гээд,
“Баарһады эрхэлүүлхэб,
Бөөмэйлхэб!” – гэжэ үгөө үгөөд,
“Хайрлагты, үршөөгты!
Бү хороогты, хосороогты,
Хүүгэдтэ дуратай байхаб,
Дуратай, эльгэтэй, бэлэгтэй байхаб.
Табигты, гаргагты, абарагты!” – гэжэ,
Орилжо тэрэ бархирба,
Шурхирса уйлаба.
Баарһан Бармалейе хүүгэд хайрлаба,
Крокодилы хүүгэд гуйба:
“Нээрээшье тэрэнэй заһараа һаань,
Һайхан һанаатай болболынь
Гэдэргэнь баарһани гаргыш даа,
Томо гүзээнһээн табиш даа.
Бидэнэр баарһани абаашахабди
Суута город Ленинград!”

Крокодил тархяараа дохин зүбшөөжэ,
Зарбагар амаа ангайлгаба:
Тэндэһээ малайһаар Бармалей
Хиидэжэ гараба. Ньюрын тэрэнэй
Илдамхан, маһайжа зохидхон:
“Ямар ехээр баярлаабиб, урматайбиб,
Суута город Ленинград ошохо хубитайбиб!”

М.Ю. Лермонтов

ГЁТЕҺОО

Хадын орьёлнууд
Харанхы һүнидэ дууранхай;
Номгон дайданууд
Һэрюун уняарта абтанхай;
Тооһотоногүй харгы,
Һаршагананагүй набша...
Хүлэгыш даа нэгэ заа,
Амархалши даа...

М.Ю.Лермонтов

* * *

Гансааран гаранаб харгы дээрэ;
Манан соогуур замай шорой ялалзана.
Һүни номгон. Хооһон дайда
бурханда шүтэнэ;
Мүшэн мүшэнтэйгөө хөөрэлдэнэ.

Тэнгэри баяр найрай оршондо, гайхалтай гоё!
Сэнхир толондо дуурана газар...
Юундэшьеб сэдхэлни үбдэнэ,
Досоом хүндэб даа?
Юу хүлээнэбиб даа? юуеэ хайрланабиб?
Юушье хүлээнэгүйб ажабайдалһаа,
Үнгэрһэн хаһаяа нэгэшье хайрланагүйб;

Эрхэ сүлөө, амгалан байдал хүлээнэб!
Мэдээсэ табяад, унтадаһам хүрэнэ!

Харин хүүрэй хүйтэн нойроор унтахагүйб...
Хэтын хэтэдэ нойрто дарагдахадам
Ажамидаралай тамир сээжэдэм нажаһай,
Амисхални сээжым дээшэнь хүдэлгэһэй;

Бүхы хүни, бүхэли үдэр дуран тухай
Амтатай хоолой бөөмэйлэн дуулаһай,
Харабтар дуб мүнхэ ногоон набшаараа
Нам дээрэ тонгойжо шууяһай.

М.Ю. Лермонтов

БАЙСА

Томо байсын үбсүүндэ
Алтан үүлэхэн хонобо.
Сэнхир хүхэдэ наадаһаар
Үглөө эртэ тэрэ
Замдаа гараба;

Харин үтэлһэн байсын уршалаада
Нойтон мур үлээбэ. Байса
Гүнзэгы бодолдо абтаад,
Гансаардаһандаа дайдада
Абьяагүйхэн бархирна.

М. Ю. Лермонтов

ГУЙРАНШАН

Нангин хүмын үүдэндэ
Бадар эрижэ үгытэй ядуу,
Үлдэһэн, ангатаһан, зобоһон,
Арай амиды зогсоно гуйраншан.

Хилээмэнэй зүхэм эрихэн
Харасань амиды зоболоноор үзэгдөө;
Һарбайһан гартань хэншьеб даа
Шулуу хэжэ үгэбэл даа.

Эгээл иигэжэ шинии дурые
Эрээ һэм гашуун нулимса адхажа;
Эгүүридэ һайхан мэдэрэлыем
Иигэжэл мэхэлээ һэнши!

М.Ю. Лермонтов

ЗҮҮДЭН

Дагестанай дайдада үдын тэндэ
Үбсүүндээ туулгатай хэбтээ һэм хүдэлэнгүй;
Гүнзэгы шархам үшөө ууяһаар һэн;
Дуһал дуһалаар шуһам гоожоһоор һэн.

Гансааран хэбтэнэб голой элһэн дээрэ;
Тойроод хабсагайнууд түлхилдэнэ,
Тэдэнэй орьёлнууд наранда шатана,
Бишье баһа шатажа, үхэлэй нойроор унтанаб.

Галнуудаар ялбаһан үдэшын найр наадан
Зүүдэндэм үзэгдэбэ. Сэсүүдээр гоёогдоһон
Эдир һамгадай хоорондо нам тухай
Хүхюун зугаа дэлгээгдэжэ байба.

Хүхюун тэрэ зугаада оролсонгүй,
Бодолдо оронхой һууба тэндэ нэгэ һамган.
Гунигта зүүдэндэ эдир сэдхэлынь,
Бурхан мэдэбэ, юундэшьеб даа абтанхай;

Дагестанай дайда үхиндэ зүүдэлэгдэнэ:
Танил хүүр хэбтэнэ тэрэ холын дайдада;
Үбсүүдэнь ууян үхэлэй шарха харлана,
Хүрэжэ байһан бөөһэнь шуһаниинь адхарна.

М.Ю. Лермонтов

* * *

Зэрлиг хойто зүгтэ гансааран зогсоно
Нюсэгэн үндэртэ нархан.
Тэрэ үйрхэй саһан заншаар хубсалагдаһан
Найгажа дуурана.

Холын холо элһэн губида, наранай мандадаг газарта гэжэ
– Нарһанда зүүдэлэгдэнэ:
Халуунда ангаһан байса дээрэ үзэсхэлэн гоё пальма
Гунигаар дүүрэн гансаардана гэжэ.

М.Ю. Лермонтов

УЙДХАРТАЙ ба ГУНИГТАЙ

Сэдьхэлэй зоболондо абтаһан сагтам
Гараа харбайхадам байхагүй хүн...
– Уйдхартай ба гунигтай!
Хүсэлнүүдни...ямар туһа байхаб
Хооһоор юумэ ото хүсэхэдэм?
Харин жэлнүүдни үнгэрнэ-эгээн һайн жэлнүүд!

Дурлаха – хэндэ? – саг зуура дурлахада
ехэшье юумэн хэрэггүй,
Харин мүнхэ дуран энэ дэлхэйдэ байдаггүй...
Досоо руугаа харахадаш – тэндэш үнгэрһэн сагай
мүршье байхагүй,
баяр зугаашье, зоболоншье-эдэ бүгэдэ юуншье бэшэ.

Абьяас шунал? – тэрэнэй амтатай үбшэниинь
Орой гү, али эртэ гү үгы болохо ухаанда дарагдажа,
Ажамидарал юум даа – хүйтээр анхаржа,
тойроод харахадаш
Хооһон лэ, эрйу тэнэг энеэдэ наадан лэ!

М.Ю. Лермонтов

ХАСАГ ҮЛГЫН ДУУН

Үзэсхэлэн үримни, унтыш даа,
Бааюу-бааюу.
Наруул нара номгоор харана
Үлгы рууш.
Үльгэр хөөрэхэб шамдаа,
Дуушье дуулахаб;
Нюдөө хабшаад дуурыш даа,
Бааюу-бааюу.

Шулуун дээгүүр Терек шууяна,
Булангир долгёор салгидана;
Сухалтай чечен эрьеэрнь мүлхинэ,
Хутагаа хурсадхана;
Харин абашни-дүршэлтэй сэрэгшэ –
Байлдаанда хатуужанхай;
Багамни, амгалан нойрсыш даа,
Бааюу-бааюу.

Бэе дээрээ мэдэхэш, сагаа ерэхэдэ,
Байлдаанай байдал;
Эрэлхэгээр угалхаш хүлөө дүрөөдөө,
Буугаа барихаш гартаа.
Дайшалхы эмээлышни
Торгоор оёжо гоёохоб...
Түрэнэн багамни, унтыш даа,
Бааюу-бааюухан.

Баатар болохош, тухайлхадам,
Сэдьхэлээрээ-хасаг.
Үдэшэхөө шамай гарахаб газашаа –
Гараараа даллахаш...
Хэды шэнээн гашуун нулимса нюужа,
Энэ хүни адхахабиб!..

Хонгор минь, номгон дуугай унтыш даа,
Бааюу-бааюухан.

Уйдхарта дарагдаад, тайдхаршагүй гасаланда
Шамайгаа хүлээхэб;
Бүхэли үдэрөөрөө бурхандаа шүтэжэ зальбархаб,
Хүнөөроо таажа зобохоиб;
Ондоо холын хизаарта уйдана ёһотойш гэжэ,
Шэбшэхэб....
Ханаагаа табижа, зобоогүй хадаа унтыш даа
Бааюу-бааюухан.

Холын харгыдаш үгэхэб шамдаа
Нангин бурханай дүр:
Урдаа табижа тэрэнийм,
Бурхандаа мургыш даа;
Аюулта байлдаанай урда, бэлдэжэ байхадаа
Эхээ ханажа энхэрыш даа...
Харин мүнөөдөө, үзэхэлэн үримни, унтыш даа
Бааюу-бааюухан.

Николай Рубцов

НОМГОН МИНИИ ЭХЭ НЮТАГ

В.Беловто

Номгон минии эхэ нютаг!
Бургааһад, мурэн, булжамуур...
Үхибүүн хаһадам эндэ
Эхэмни хүдөөлөөтэй.

– Хараа һэн гүт, хаана бэ хүүрын? –
Өөрөө олохом хүшэр.
– Нүгөө эрьедень уһанай, – гэжэ
Аалихан харюусаба эндэ һуугшад.

Аалихан харюусаба ажаһуугшад,
Аалихан үнгэрбэ ашаатай тэргэд.

Һумын хийдэй оройнь
Ногоогоор ургаа.

Загаһадай хойноһоо тамардаг газартам,
Тэндэм үбһэ тармажа сомоолно.
Горходойм нугархайнуудай хоорондо
Хүнүүд һэндээ ханааба.

Шунгаха дуратай газартам –
Замагаар дарагдаһан намаг.
Номгон минии эхэ нютагни,
Бишни юушье мартаагүйб.

Һургуулиимни урдахана шэнэ харша,
Тэрэл ногоон дайда.
Хүхюу тэрэ турлаагтал
Һуухамни ха харша дээрэ!

Минии модон һургуули!..
Бусаха сагни ерэхэ –
Мана субаһан горхомни
Хойноһоомни дахажа гүйхэ.

Гэр бүхэнтэйн, үүлэтэйн,
Унахаар бэлэн аянгатайн
Сэльхэлээ доһолгоод,
эндээ үхэмөөр
Холбоотойгоо мэдэрнэб.

А.Т. Твардовский

* * *

Намда нэгэшье зэм үгы, мэдэнэб,
Дайнһаа бусаагүй зоной урда,
Залуушье, үбгэншье тэндэ үлэгшэдэй урда –
Тэрээн тухай зугаа бэшэ; би тэдэнии

Абаржа шадаагүйб, абархал байгаад –
Тэрээн тухай зугаа бэшэ, харин
Тиибэшье, тиибэшье, тиибэшье...

Николай Заболоцкий

* * *

Сэдьхэлээ залхууруулангүй хүдэлгэ!
Хүндэ хэрэггүй ажал бү хүүлэ,
Үдэр хүнигүй, үдэр хүнигүй
Сэдьхэл хүдэлхэ ёстой!

Тэрэнээ гэрһээ гэртэ туу,
Нэгэ шатаһаа нүгөө шатада гарга,
Хооһон дайдаар, буртаг тайгаар,
Хүнгэрэг саһан соогуур намна!

Үүрэй солбоной гэрэл доро
Орон соонь унтуулангүй,
Залхуу амитанин шангаар бари,—
Хазаарын аманһаань абангүй!

Ажалһаань сүлөөлжэ сэдьхэлээ,
Жааханаар нуладхабалшни,
Тэрэшни хүүлшынгээ самса
Ээмһээ абажа хаяхал.

Ээмдэнь аһажа, тэрэнээ
Харанхы болотор хүмүүжүүлэ.
Хүндэл адли болгожо,
Шэнээр тэрэнээ хурга.

Тэрэшни зарасашни,
хатан хааншни,
Ажалшаншни, басаганшни.
Үдэр хүнигүй, үдэр хүнигүй
Сэдьхэлшни ажаллаха ёстой!

Анна Ахматова

* * *

Хори нэгэн. Һүни. Понедельник.
Ниислэлэй хараан бүрэнхы соо.
Дуран дэлхэй дээрэ бии гэжэ,
Миин байдаг нэгэ амитан бэшээ ха.

Залхуудаа гү, али уйдаад гү бултадаа
Энээндэнь этигээд, ажаһуунад:
Уулзаха сагаа хүлээнэд, хахасаха айнад,
Дуран тухай дуунууды дууланад.

Нүгөөдэнүүдтэнь нюуса нээгдээд,
Номгондоо ханажа тэдэ амарнад...
Энээхэн намда гэнтэ дайралдаад,
Эндэхээ эхилжэ, үбшэлэнги ябанаб.

Иосиф Бродский

* * *

Зэрлиг ангай орондо клеткэ соо орооб,
болзороо шатаагааб, нэрээ хадааһаар ханада бэшээб,
далайн хажууда һуугааб, рулеткэ наадааб,
фрак үмдөөд, хэнтэйшьеб даа үдын хоол баряаб.
Хахад дэлхэйе хадын мүльһэн үндэрһөө хаймадааб,
гурба дахин уһанда шэнгээб, хоёр дахин суу эсхүүлээб.
Намай тэжээһэн гүрэн түрээ орхёоб.
Намай мартаһан зонһоо бүхэли город бүридүүлжэ болохо.
Хуннуудай хуугай мартаагүй талаар тэнээб,
шэнээр моододо ороһон хубсаһа үмдэгшэ һэм,
таряа таряаб, хара тоолёор талханай сарай хушааб,
гансал хуурай уһа уугаагүйб.
Харуулай хара будагтай сэгсгэй хараа зүүдэндөө оруулнаб,
хоорхын үлөөнгүй сүлэлгын хилээмэ залгяаб.

Гээхэхээ бэшэ бусад абяанууды хоолойм зангилаа гаргаа;
шэбэнээндэ оробоб. Мүнөө дүшэтэй болобоб.
Юун гэжэ хэлэхэбиб ажабайдал тухай? Тэрэмни ута байба.
Ганса гашуудалтай эб нэгэн байһанаа мэдэрнэб.
Гашуудал дүүрэн амымни шабараар таглаагүй сагта,
тэндэхээмни гансал баярай абяан зэдэлжэ байха.

«СОКРОВЕННЫЕ ПОМЫСЛЫ» ДАШИ-ДОНДОПА ОЧИРОВА

(вместо послесловия)

Известному бурятскому поэту, доктору философских наук Даши-Дондопу Очирову исполняется 70 лет. Его сборники стихотворений «Тээгэ, тээгэ...», «Буряад-монгол угсаатнай, сэрэг монгол удхамнай» являются новым весомым словом в развитии нашей бурятской литературы.

В первую очередь хотелось бы отметить, что в современной бурятской поэзии мало таких авторов, как Даши-Дондоп Очиров, который владел бы афористическим богатством родного языка, знанием истории и устного творчества центральноазиатского ареала и современным философским мышлением. Его умение образно мыслить на родном языке (чего многие сегодня лишены) счастливо дополняется философским видением в мировом масштабе. Думается, в его обыденных рассуждениях и сентенциях вдумчивый читатель увидит следы «философии жизни» Ницше, психоанализ Фрейда, философию экзистенциализма, аналитическую психологию Юнга. Как известно, в восточной культуре феномен сращенности философии и поэзии, считается важной особенностью развития эстетической мысли.

Тесная связь этнокультурного сознания и родного языка особо красочно демонстрируется в поэтическом дискурсе. Поэт, пишущий на родном языке, на интуитивном уровне использует все богатство исконных, застывших концептов, сохранившихся в афоризмах и формульных выражениях. Следует заметить, что бурятский язык богат образными формулами, которые становятся ключевыми кодами в разговорной речи. В коммуникативном аспекте особенность миропонимания на родном языке связана с уникальной завуалированностью образного бурятского языка. Хотелось бы напомнить, что язык устной бурятской поэзии, с разнообразием диалектных наречий, имеет свои традиции, которые используются в современном литературном языке. Даши-Дондоп Очиров – баргузинской бурят, в его стихотворениях, как материнское молоко ощущается красота древнего эхиритского говора. Живая «подлинность» диалекта с вкраплениями архаизмов и неологизмов в его поэзии удивляет свежестью, оригинальностью.

Герой ранней лирики Д.-Д. Очирова, порою нежный, порою задумчивый, мир земной и мир богов воспринимает как единое целое:

*Хуушан буурал буусын үбэртэ
Хатаһан үрмэдэһэнэй дунда
Гансааран ёдойһон нэгэ сэргэ
Галаб юртэмсын уйдхар хануулна.*

*К югу от старого стойбища
Среди засохшей полыни
Одиноко стоящая коновязь
Вызывает вселенскую тоску.*

[Очиров, 1995, с. 56]

Архетип коновязи как художественный образ достаточно изучен в бурятской литературе. Закон тюрко-монгольских народов о неприкосновенности коновязи как ‘хранителя души’ (сүлдэ) семьи, как связующего звена с предками, как памяти времен минувших и нынешних, вызывает множество ассоциативных картин. Наверное, подобные ассоциации постигаются на интуитивном уровне, осмысливаются не разумом, а внутренним чутьем. И на конкретный этнический код накладывается общая идея о том, что все брошенное всегда вызывает печаль, как память о чем-то давно забытом, потерянном, навсегда оставленном...

Краткостишия на тему природы в поэзии на бурятском языке имеют тонкие ментальные особенности, трудно переводимые на другой язык. Свои миниатюры Д.-Д. Очиров назвал «Две капли» (Хоёр дуһалнууд), «Три капли» (Гурбан дуһалнууд), «Четыре капли» (Дүрбэн дуһалнууд). В краткостишиях на пейзажную тему у поэта всегда присутствует философский оттенок: 'Похожие / на ровные зерна пшеницы / мягкие светлые дни / стоят в начале осени' Шэниисэ таряанай орооһод / Шэнги адлиханууд / Наартай намжаа үдэрнүүд / Намарай эхээр тогтохо [Очиров, 2010, с. 124]. Краткостишия Очирова подспудно открывают особенность задумчивого, созерцательного единения с миром природы.

В миниатюрах Д.-Д. Очирова философская созерцательность, сочетаясь с прозой реального быта, открывает неожиданные ракурсы видения себя в этом мире. Следующее великолепное четверостишие радует душу своей мудрой прямоотой: 'Вечной любви мне не надо, / И вечной жизни также. / От вечной любви может быть пресыщение, / От вечной жизни могу утомиться' Мүнхэ дуран намда хэрэггүй, / Мүнхэ наһан баһа хэрэггүй, / Мүнхэ дуранһаа нэлэжэ орхихоб, / Мүнхэ наһанһаа эсэжэ болохоб [Очиров, 1995, с. 55]. Этот текст можно как афоризм заучить и периодически себе напоминать о бренности всего сущего.

Не зря один из его сборников стихотворений назван «Тээгэ, тээгэ...», именно это стихотворение открывает национальное своеобразие песенной души монгольских народов. Стихотворение «Песня души» (Сэдьхэлэй дуун) Д.-Д. Очирова [Очиров, 1995, с. 2-4] – первое оригинальное литературное произведение на тему обрядовой песни, где код обрядовой песни востребован для подтверждения художественной концепции автора. Название стихотворения подчеркивает символическое значение песни, выявляя, что здесь основное значение имеет тепло души. Песня создает возвышенную атмосферу восприятия жизни: тепло, свет, аромат чабреца в степи, отары овец. Образ далее расширится до символа любви: «песня эта напоминает мне любовь».

Идея песни в стихотворении семантически многопланова, но главная мысль – магическая сила материнской души и мелодии песни. В первом случае мелодия песни пробуждает нежные чувства в живом существе, затем песня навеивает в душе матери горестные воспоминания и, наконец, мелодия песни становится символическим выражением вдохновенного порыва поэта. Поэт связан с прошлым, вполне допустимо, что опыт раннепоэтической практики открывает в его сердце отзвуки древнего «мифопоэта».

*Тээгэлһэн дууень дахаад,
Тэнэгхэн хониндол уяраад,
Дуунай хүсэндэ этигээд,
Дуулажа һураа бэлэйб.*

*Так родилась и эта песня моя
Под влиянием той песни матери,
Так я впервые поверил в силу песенных слов,
Так родились все мои стихи...*

[Очиров, 1995, с. 4] (перевод Д.-Д. Очирова)

Буддийская тема в поэзии Очирова также имеет свои особенности. Стихотворение «Письмо» (Бэшэг) композиционно выстроено в жанре посланий: герой пишет письмо с неразрешимыми вопросами тому, кто должен знать ту высшую истину, которая недоступна земному человеку – письмо Богу-Учителю. Поэт в раннем творчестве оптимистично в нежных тонах расписывал сказочно счастливую, в обетованной Шамбале существующую родину, в зрелый период трезво и скорее с горьким сожалением рас-

суждает о судьбе своей родины, народа и родного языка: ‘Сижу, / пишу письмо богу: / Родившись от матери бурятки, почему мы / Начинаем говорить на русском языке? / Почему на этом языке / Впервые произносим слово мама? / Вместе с материнским молоком / Почему должен ребенок на русском языке / Слушать мелодию баюшки баю? / Почему мы должны совершать / такой великий грех? / Мы не люди, мы манкурты, зомби, / Существа, забывшие пуповиной связанную с нами родную речь’. Бурхан багшадаа бэшэг /бэшэжэ һуунам:/ Буриад эхэһэ түрөөд, юундэ бидэ / Ород хэлэн дээрэ аманда оронобибди?/ Энэ хэлэн дээрэ түрэхэн эхээ юундэ бидэ/ эгээл түрүүн нэрлэнэбибди?/ Уураг шара эхын хүнтэй хамта / Үлгын дуунай “баюшки-баю”-гай/ эгшиг уянганы/ Үхибүүндэ юундэ ород хэлэн дээрэ/ угжуулха болоо юм?/ Иигэжэ бидэ юундэ нүгэлэй эхэ нүгэл / эдлэхэ болоһон зонбибди?/ Зон бэшэбди, манкурт, зоомбибди – / Хүйһөөрөө холбоотой эхэ хэлээ/ танихаа болиһон амитабди. Специально цитирую большой абзац, ибо комментировать это горестное письмо трудно... Автор, используя новаторские для бурятской поэзии жанровые и композиционные приемы, такие как сакральные письма богу, где обязательно должна быть исповедальность и проникновенность, выразил свою точку зрения на наше современное бытие.

С характерным для этого периода скрытым юмором в сочетании с серьезными философскими рассуждениями поэт, обращаясь к бурят-монголам (буряад-монгол угсаатандаа), поднимает глобальные проблемы, которые сегодня невозможно решить. Организующим стрижением стихотворения-послания является вопросительная конструкция. Для Очирова вопрос о национальном самосознании – мучительные поиски без ответа, констатация горькой истины, которая ведет нацию в тупик: ‘Бедный бурят, / Будучи монголом, / Свои монгольские корни в воду бросил, / Бедный бурят, / Своим бурятским языком, / Ты пренебрег’ Баарһан буряад / Монгол угсаатан аад, / Монгол угаа / уһанда хаяаш. / Баарһан буряад, / буряад хэлэтэй аад, / буряад хэлээ / баһааш [Очиров, 2010, с. 23].

Стихотворение построено на традиционных фольклорных формулах, где повтор, соответствующий фольклорной эстетике «углубления» в образ, лежит в основе организации стиха. Автор специально выбрал соответствующий его идее творческий метод, используя эстетические особенности народной поэзии, где символический материал самой традиционной действительности обусловили те принципы, которые сформировали специфику текста. Известно, что формульное слово лирики как код в большей степени отягощено содержанием, чем свободное слово литературы. Народные афоризмы ‘Столб-коновязь прямой, / Берег Байкала крутой’ Бахана сэргэ сэхэ юм, / Байгалай эрье эгсэ юм, подобные пословицы и поговорки, как ‘Монгольские корни свои в воду бросил’ Монгол угаа уһанда хаяаш, которыми предельно насыщен текст, реактуализируют традиционные смыслы. Поэт, обращаясь к своим духовным истокам, применяет трафаретные формулы как эстетику «вечного возвращения», пытается «быть в традиции» и на уровне стихосложения.

Его творчество зрелого периода отличается неординарным восприятием мира. Он открывает совершенно не характерную для бурятской, да и для всей поэзии монгольских народов, любовную лирику, где мягкий юмор сочетается с возвышенным чувством. Как Явуухулан в традициях своего времени раскрыл код родины через нежную любовную историю, так и Очиров в традициях постсоветского видения мира открывает код родины в новом ракурсе. По мотивам народных юмористических песен им написаны небольшие поэмы на любовную тему.

Поэт смело экспериментирует, сочетая архаические формы языка с идеями сегодняшнего дня. Как бы внутренне данная религиозность и беззастенчивость рассуждений создает новую линию в бурятской лирике. Сочетание слов известной буддийской молитвы с просторечной лексикой усиливает юмористический настрой восприятия: 'Умани, Базар бани – / Попа, груди!' Ум маани, Базар баани – / Уусань, нуусань, үбсүүн сээжэнь! Приходится отметить, что в переводе текст не создает должного эффекта, на языке звуковая мелодика, повтор синонимов уусань, нуусань имеют свой непередаваемый юмористический оттенок. Тонкий юмор в сочетании с легкой иронией, характерный монгольскому менталитету, передать действительно трудно. Рефреном повторяет герой мысль о невинности чувственной любви, утверждая красоту реального мира. Раз во вселенной есть такая сила, которая создает таинство женской красоты, значит: 'У бога и мудреца / Неправильного нет. / Между мною и тобой / Греха нет' Бурхан гэгээн хоёрто Буруу гэжэ үгы, / Бидэ хоёрой дунда / Нүгэл гэжэ үгы [Очилов, 1998, с. 14] 'Для бога и мудреца / Запретов не существует' Бурхан гэгээн хоёрто / Буруу гэжэ үгы – фольклорный штамп, в данном лирическом контексте усугубляет двойственность видения всего, стирая грань между черным и белым, праведным и греховным. Впервые в бурятской поэзии Д.-Д. Очилов экспериментирует, сочетая высокую буддийскую лексику с разговорным языком. Если понять особенность кода национального юмора, то можно познать особенность его восприятия мира.

В творчестве Д.-Д. Очилова немаловажное значение имеют национально обозначенные символы, к которым относится его малая родина Баргузин. Название связано с древней землей Баргуджин-Тукум и со всей историей монгольских племен. Поэма «Баргузин» делится на три сюжетные линии: лирическая, историческая, мифо - фольклорная. В композиции поэмы в мифологическую и фольклорную канву вставными повествованиями входят общеизвестная легенда о Хоридое и матери Лебеди, топонимические предания, авторские варианты стихотворений, написанные по структурным особенностям и семантическим мотивам народных песен и шаманских призываний.

Историческую часть составляет повествование о прародине эхиритских родов, переехавших в XVII в. в баргузинскую долину с Верхоленья (современный Качугский район Иркутской области). Для кочевых народов священным является память о прародине предков, как и знание своей родословной до седьмого колена. Используя звуковые закономерности бурятского устного речевого стиха, автор обозначает сакральные топонимы прародины, упоминаемые в шаманских призываниях: 'Великая земля предков / Анга и Лена. / Старые наши просторы / Куданцы и Хурай' Хуушан ехэ изагуурнай / Анга Зүлхэ хоёр юм. / Хуушан ехэ дайдамнай / Худанса Хурай хоёр юм [Очилов, 2010, с. 141]. Стиль шаманского песнопения формирует характерную смысловую интонацию всей поэмы наряду с типом лирической интонации, связанной с линией лирического героя.

Главным действующим лицом поэмы является река Баргузин и сюжетоорганизующим мотивом предстает течение воды как течение времени и события во времени. Лирическая часть повествования связана с раздумьями героя на берегу Баргузина, беседами с рекой: 'Баргузин мой, Баргузин река, / благословенное твое течение на запад спешит, / Опять я, вернувшись к твоим берегам, / обновлю свои мечты и стремленья' Баргажан, Баргажан мүрэмни, / балар урасхалш баруушаа яарана. / Баһал бишни эрье-дэш бусажа, / бодол зоригоо шэнэлхэб 'Баргузин мой! Твое быстрое течение от Болон-

Тумэра, / Твое медленное движение от Баян-Гола, / Твое привольное течение от долины Куйтуна' Баргажам! / Дошхом урасхалш – Бөөлэн-Түмэрпөө, / Номгон урасхалш – Баян Голһоо, / Тэнигэлэн урасхалш – Хүнтэйн талаһаа ... [Очиров, 2010, с. 127, 128]. Национальная атрибутика, ментальная особенность мышления с этическими и эстетическими ценностями восточной культуры в поэзии Очирова, сочетаясь с широкой философской панорамой видения мира, определяет ему особое место в бурятской поэзии.

Творческая индивидуальность Д.-Д. Очирова в полной мере проявляется в новом подготовленном к печати сборнике стихотворений «Сокровенные помыслы», состоящего из нескольких тематических циклов. В названии книги слово «боди», имеющий буддийский оттенок, может переводиться и как сакральное, и как заветное слово поэта, верящего в будущее своего народа, в благие помыслы человечества. В первом цикле разворачивается в исторической ретроспективе тема монгольского мира, бурятского народа и баргузинских бурят. Поэт, будучи философом и по профессии и по душевному настрою, следующие циклы стихотворений посвятил буддийской теме, в широком диапазоне обращаясь к философским концепциям буддизма и используя жанры тибетской литературы.

Необходимо особо отметить собственную манеру письма автора, неординарность как стилистического, графического, так и структурного оформления текстов, что увеличивает значимость и уникальность последнего сборника стихотворений. Для бурятской поэзии уникальны использованные им древние фольклорные жанры собственной монгольской народности и классические жанры тибетско-буддийской письменной литературы. Хочется еще раз подчеркнуть его особый бурятский язык – язык чувств, с которым у поэта имеется глубочайшая связь: 'Правду сказать, / наша жизнь в страданиях / пустота / без корней и стволов' Зүбөөрөө хадаа / зоболонто бээмнай / халаа үндэһэгүй / хогоосон ха.

Поэзию Д.-Д. Очирова всегда отличало острое ощущение современности, на всех этапах его творчества есть свои актуальные для данного времени главные мотивы. Отличительная особенность его поэтического таланта – метафоричность, ассоциативность образного мышления, идущие от философского восприятия мира. Нетрадиционность поэтического строя языка также является его собственной манерой письма. Даша-Дондоб Очиров – философ, физик, в его творчестве сочетается утонченность восточной эстетики с западной активностью. Во многих его философских размышлениях поэтический образ выступает как художественная реальность, определяющим признаком которой становится множественность ее значений.

Литература:

1. Очиров Д.-Д.Э. Тээгэ, тээгэ... – Улаан-Удэ: Наран, 1995. – 68 с.
2. Очиров Д.-Д.Э. Буряад-монгол угсаатаннай, сэрэг монгол утхамнай / Шүлэгүүд ба поэмнүүд. / – Улаан-Удэ, 2010. – 276 х.

*Л.С. Дампилова,
д. филол. н., г.н.с. ИМБТ СО РАН*

ГАРШАГ

Даша-Дондоб Очировай уран найханай юртэмсэ. (<i>Урид хэлэгдэхэ үгэ</i>)	3
Нэгэдэхи бэшэг	12
Хоёрдохи бэшэг	15
Гурбадахи бэшэг	18
Лүндэнэй хэлээшээр сэдхэлым зобоохон асуудалнууд	22

I. БАРГУДЖИН-ТҮХЭМ – АРА МОНГОЛ ОРОН	25
Энэнь гэхэдэ буряад зоной	26
Бүртэ-Шоно	28
Алан – Гуа	35
Бодончар (<i>бишыхан поэмэ</i>)	37
Шубуунай абарал (<i>бишыхан поэмэ</i>)	50
Хулинсагуудайм нүүдэлэй бэлгэ тэмдэг – Яарагтын долоон нарһан	56
Хабай баатар	61
1644 ондо Баргажанай Хүлтэгтэ	62
1647 ондо Баргажан дайдада	63
Монгол ханааба	64
Ута хүрэй	66
Хаартын зарга	67
Оторшын хүдэлгөөн	68
Галзууд омогтон	69
Барганарай нангин хүсэл	70
Буудал сэргэ	71
Зөөжэ ерэнэн зон	71

II. САНСАРАЙ САГАЙ ЭРЬЕСЭ	73
Яагааб тэрэш? (<i>Зарим үгэнүүдын Баргажан нютаг хэлэнэй</i>)	74
Хомхой юумэд	74
Сагай эрьесэ	75
Ябаган үлхөө шүлэгүүд	76
Нүгэл	83
Этигэлэй хамбын айладхаһан номуудһаа	83
Урданай мобильно малшад	84
Хаанабта? Ау-у!	85
Мүргэдэг гэдэг	88
Үбгэн	88
Ойлгосо	89
Дарииша	90
Молон багша сагай жама ёһо тухай	92
Бурхан багшын сай	92
Эжынэрнай – хатуу сагай басагад ябаа	93
Гал түлишэ хоёр (<i>Гүн ухаанай гимнастика</i>)	95

Муу юумэн, хайн юумэн.....	97
Харин мүнөө сэсээ.....	98
Асууха хаа энэ дары асуу.....	98
Эгээл түрүүн.....	99
Хэлэн тухай эссе.....	100
Үхэхын зоболон урдамни.....	102
III. БУРХАН БАГШЫН ХУРГААЛНУУДНАА	
НАБАГШАЛНАН ШҮЛЭГҮҮД	103
Хогоосонһоо түрэнэн амитадби.....	104
Бурхан багшаһаа шабинь асууба гэхэ.....	104
Энэ бээшни.....	105
Энэтнай.....	106
Бурхан багшаһаа шабинь асууба гэхэ.....	108
Түби дэлхэйдэ.....	108
Бурхан багша.....	109
Үбэлдөө.....	110
Хүнэй бэе.....	111
Баярлажа байбаб.....	113
Асуудал.....	114
Ташуурай һүүдэр.....	115
Мүнхын оршомһоо хараса.....	117
Алгасалдаһан харгынууд.....	119
Нагарджуна ба хулгайшан.....	122
Оршолон – зоболон.....	125
Үтэлһэн ангууша үбгэнэй намтар.....	128
Ном судар үзэ гэжэ хэм хургагша.....	131
Гурбан амһар.....	131
Гурбан үүдэн.....	133
Боди сэдхэл (<i>Будаадын шажанай хургаалнуудһаа һабагшатай</i> <i>ута богони үлхөө шүлэгүүд</i>).....	135
Хогоосон.....	150
IV. НАГАРЗАНА БА ТЭРЭНЭЙ ХУБИЛГААН	
ҮНДЭР ЛАМХАЙ-СООДОЙН СЭДЭН (намтар).....	151
V. АНХАНАЙ НАРА ХАРААГҮЙ ШҮЛЭГҮҮД	191
Оюутанай дуран.....	192
Минии үетэн хүбүүдтэ.....	194
Хүбүүнэй гимн (<i>холшор шүлэг</i>).....	195
Гэрэй шорой.....	196
Бархан – манай үндэр уула.....	197
Богони шүлэгүүд.....	197
Шэрээ (стол).....	200

Хирпиисэ гэрэй хүйтэн углууда..	202
Халба хүрэ хүлэгни!..	202
Моринхоо унахада зөөлэн гэгшэ бэлэй..	203
Галзуу долгин эрье тэбэрээд..	203
Нэгэн гэжэ тоон	203
Нэгэн гэжэ тоое..	204
Кометэ.....	204
Уйтан таһалгынгаа уйдхар...	205
Телефон – автомат	205
Үльгэр.....	206
Үлгын дуун	207
Лермонтовы нажаажа..	208
Нажар. Намаа. Заямха..	209
Һүйхэрхэ, бүйлэхэ, хуугайлха..	209
Ооглоһон хүнэй абяан соо	210
Майн нэгэнэй үдэр	210
Хуушан сонхо.....	211
Дариима Антуанетта	212
Хүхэ платиш далбагадал..	213
Энээхэн бадагууд – сэдхэлэйм дуһалнууд	214
Хашартай хура бороон.....	215
Хониной уйлхай.....	216
Хубилган шэнэлэлгын үеын харшын бэшэгүүд (дацзыбаонууд)	218
Нэгэ заншал.....	220
VI. ОРШУУЛГАНУУД	221
<i>Корней Чуковский. Телефон</i>	<i>222</i>
<i>Корней Чуковский. Мойдодыр (Шолоохойшобтоугаал).....</i>	<i>227</i>
<i>Корней Чуковский. Бармалей.....</i>	<i>232</i>
<i>М.Ю. Лермонтов. Гётеһоо</i>	<i>238</i>
<i>М.Ю. Лермонтов. Гансааран гаранаб харгы дээрэ... ..</i>	<i>238</i>
<i>М.Ю. Лермонтов. Байса</i>	<i>239</i>
<i>М.Ю. Лермонтов. Гуйраншан.....</i>	<i>239</i>
<i>М.Ю. Лермонтов. Зүүдэн.....</i>	<i>240</i>
<i>М.Ю. Лермонтов. Зэрлиг хойто зүгтэ гансааран зогсоно.....</i>	<i>241</i>
<i>М.Ю. Лермонтов. Уйдхартай ба гунигтай.....</i>	<i>241</i>
<i>М.Ю. Лермонтов. Хасаг үлгын дуун</i>	<i>242</i>
<i>Николай Рубцов. Номгон минии эхэ нютаг</i>	<i>243</i>
<i>А.Т. Твардовский. Намда нэгэшье зэм үгы, мэдэнэб.....</i>	<i>244</i>
<i>Николай Заболоцкий. Сэдхэлээ залхууруулангүй хүдэлгэ!..</i>	<i>245</i>
<i>Анна Ахматова. Хори нэгэн. Һүни. Понедельник</i>	<i>246</i>
<i>Иосиф Бродский. Зэрлиг ангай орондо клеткэ соо орооб.....</i>	<i>246</i>
<i>«Сокровенные помыслы» Даши-Дондопа Очирова (вместо послесловия) ..</i>	<i>248</i>

Даша-Дондоб ОЧИРОВ

БОДИ СЭДЬХЭЛ

Уянгата шүлэгүүд ба поэмэнүүд

Верстка *В.И. Афанасьева*

Корректор *Д.Б. Дашиева*

Сдано на верстку 23.05.18. Подписано в печать 18. Формат 60х84 ¹/₁₆.

Бумага офсетная № 1. Гарнитура Times. Печать офсетная.

Усл. п. л. Тираж 500 экз. Заказ 121.

Издательство ПАО «Республиканская типография»

Отпечатано в ПАО «Республиканская типография»

670000, Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13